

KÜRT MESELESİNDE ÇÖZÜMSÜZLÜK TÜRKİYE'YE NELER KAYBETTİRİYOR

2024

KÜRT MESELESİNDE ÇÖZÜMSÜZLÜK TÜRKİYE'YE NELER KAYBETTİRİYOR

2024

Yayın Hakkında

Bu yayın, Diyarbakır'da Kürt Meselesinde Çözumsuzlük Türkiye'ye Neler Kaybettiriyor? adıyla 2 Kasım 2024 tarihinde Sivil Toplum Geliştirme Merkezi ve Friedrich Ebert Vakfı'nın desteğiyle gerçekleştirilen toplantının tartışmaları içermektedir.

Yayın içeriği tamamıyla Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi Derneği'nin (DİTAM) sorumluluğu altında olup, Avrupa Birliği'nin, STGM'nin ve Friedrich Ebert Vakfı'nın görüşlerini yansıtmamaktadır.

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	4
Açılış Konuşması	5
Yönetici Özeti	6
I. Oturum: Kürt Meselesinde Çözumsuzluğun Toplumsal Hayata Etkileri	8
II. Oturum: Kürt Meselesinde Çözumsuzluğun Ekonomiye Etkileri	26
III. Oturum: Kürt Meselesinde Çözumsuzluğun Uluslararası İlişkilere Etkileri	48

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti Ülkeleri
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
DBP	Demokratik Bölgeler Partisi
DEDAŞ	Dicle Elektrik A.Ş.
DEM Parti	Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
DEP	Demokrasi Partisi
DİTAM	Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi
DİSA	Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü
DPI	Democratic Progress Institute (Demokratik Gelişim Enstitüsü)
DTSO	Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası
ETA	Euskadi Ta Askatasuna (Bask Yurdu ve Özgürlük)
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HAMAS	Harakat al-Muqawama al-İslamiya (İslami Direniş Hareketi)
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
IKYB	Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
KCK	Kongreya Civaka Kurdistan (Kürdistan Topluluklar Birliği)
KDP	Kürdistan Demokrasi Partisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
MAZLUM-DER	İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MOSSAD	HaMossadleModi'inuleTafkidimMeyuhadim (İstihbarat ve Özel Harekâtlar Enstitüsü)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NEET	Öğretimde, İstihdamda veya Eğitimde Değil
ÖZDEP	Özgürlük ve Demokrasi Partisi
PİA KURD	Diaspora Kürtleri
PKK	Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
SEGBİS	Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Enstitüsü
TÜSAŞ	Türk Uçak Sanayi Anonim Ortaklığı
YPG	Yekîneyên Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)

Mesut Azizoğlu - DİTAM Yönetim Kurulu Başkanı

Değerli misafirler değerli, basın mensubu arkadaşlar, DİTAM'ın düzenlediği "Kürt Meselesinde Çözumsuzlük Türkiye'ye Neler Kaybettiriyor" toplantısına¹ hoş geldiniz. Öncelikle neden bu toplantıyı düzenledik, sebebini sizlere anlatmak istiyorum.

Kürt meselesindeki çözümsüzlük 100 yıldır herkese kaybettiriyor. Halbuki Kürt meselesinin çözülmesi için çok haklı ve insani gerekçeler var. Kürtler, yıllardır Türkiye toplumuna kimlikleri, dilleri ve kültürleriyle ilgili yaşadıkları haksızlıkları ve taleplerini anlatmaya; devletin, cumhuriyetin kuruluşundan bugüne Kürtlerin yaşadığı bölgeleri bilerek ihmal ettiğini ve bu nedenle ekonomi, sağlık, eğitim gibi hayatın hemen her alanında mağdur edildiklerini ispatlamaya çalışıyorlar. Fakat maalesef bu gerekçeler, Türkiye'de Kürt meselesinin çözümü için çok fazla dikkate alınmıyor. Ama az önce dediğim gibi Kürt meselesindeki çözümsüzlük sadece Kürtlere değil bütün Türkiye'ye kaybettiriyor,

Bugün Kürtlerin yaşadığı illere baktığımız zaman Türkiye'nin diğer bölgeleriyle kıyasladığında hep geride olduğu görünüyor. Benzer şekilde dünyadaki genel istatistiklere-endekslere baktığımızda Türkiye'nin de dünyadaki durumunun kötü bir noktada olduğu ortaya çıkıyor.

Devlete ve hukuka güven duygusunun azaldığı, demokrasi krizinin derinleştiği, kutuplaşmanın, ötekileştirmenin hızla arttığı, dış politikadaki tıkanmışlık ve ekonomisiyle Türkiye, hayatın hemen her alanında dünya standartlarının gerisinde bir yerlerde duruyor.

Türkiye'nin bu sıkıntılı durumunda "Kürt meselesindeki çözümsüzlüğün ne kadar etkisi var?" Bugün üç başlık altında bunları konuşacağız: Çözumsuzlüğün Toplumsal Hayata Etkileri, Ekonomiye Etkileri ve Uluslararası İlişkilere Etkileri. Bu alanlarla ilgili çözümsüzlüğün Türkiye için yarattığı problemlerin görünür ve anlaşılır hale gelmesi, çözüm için yeni gerekçeler yaratabilir ve toplumun çözüm için ikna edilmesini kolaylaştırabilir.

Bugünlerde Kürt meselesiyle ilgili yaşanan gelişmelerin ardından herkes 'devlet neden böyle bir adım attı' diye soruyor. Bu soruyla ilgili genel-ortak düşünce, İsrail-İran çatışmasının Ortadoğu'da ve uluslararası alanda yaşatacağı sıkıntılar nedeniyle devletin böyle bir çalışma başlattığı yönünde. Aslında bu cevap, bugün tartıştığımız konuyla doğrudan alakalı. Kürt meselesindeki çözümsüzlüğün Türkiye'ye etkileri son dönemlerde daha fazla görünmeye ve hissedilmeye başlandı ve devlet, kendi açısından riskli gördüğü bir durum nedeniyle çözüm arayışına giriyor.

Kürt meselesinin çözümüyle ilgili bir ihtimal yaratmış olması nedeniyle bu adım kıymetli ve önemli. Fakat Kürt meselesinde, 100 yıllık süreçte yapılan yanlışları doğru bir şekilde değerlendirmeden, diğer gerekçeleri ve talepleri göz ardı ederek, sadece tek bir gerekçe üzerinden bir çözüm aramak eksik bir yaklaşım olur ve çözüme ulaşmayı zorlaştırır. Çünkü bu sorunun çözüldüğü gün herkesin kendi gerekçesini bu çözümün içinde bulması gerekiyor.

Bugün burada çözümsüzlüğün toplumsal hayata etki bölümünü beraber konuşacağımız Bekir Ağır ve Vahap Coşkun'a; ekonomi bölümünü beraber konuşacağımız Erol Katırcıoğlu, Mesut Yeğen ve Mehmet Kaya'ya ve uluslararası ilişkilere etkisi bölümünde konuşacak olan Serhun Al ve Faik Bulut'a da çok teşekkür ediyoruz. Sonuç olarak Kürt meselesinin çözümü için çok haklı insani gerekçeler var. Toplantımızın amacı da birbirinden farklı herkesin gerekçesini daha görünür hale getirmek, konuşmak, tartışmak. Katılımınız için hepinize teşekkür ediyorum saygılar sunuyorum.

¹ Toplantı 2 Kasım 2024 tarihinde Diyarbakır'da gerçekleştirildi.

YÖNETİCİ ÖZETİ²

Bu rapor, Kürt meselesinin çözümsüzlüğünün Türkiye'ye toplumsal, ekonomik, hukuki ve uluslararası ilişkiler açısından yarattığı kayıpları derinlemesine ele alıyor. Kürt sorununun kökleri, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki kimlik, dil ve kültür temelli dışlama politikalarına dayanırken, zamanla büyüyerek Türkiye'nin demokratikleşme sürecini ve kalkınmasını sekteye uğratan bir krize dönüşmüştür. Çözüm sağlanamadığı sürece, bu mesele hem bölgesel hem de uluslararası boyutlarda daha karmaşık bir hal almaya devam edecektir.

Kürt meselesi, Türkiye'de etnik ve politik bir karakteri olan bir özelliktir. Cumhuriyet döneminde ulus-devlet inşasında Kürtlerin kimlik talepleri reddedilmiş, bu durum devlet ve toplum arasında onarılamaz fay hatları yaratmıştır. Kürt meselesi, yalnızca bir kimlik sorunu değil, ayrıca Türkiye'nin demokratikleşmesi ve toplumsal bütünlüğü için temel bir meseledir.

ANA SORUN ALANLARI

1. Toplumsal ve Psikolojik Etkiler:

- **Demokratikleşmenin Önündeki Engeller:** Kürt meselesi, Türkiye'de demokrasinin gelişmesini engelleyen en büyük zihinsel ve politik bariyerlerden biri olarak tanımlanmaktadır. Güvenlik odaklı politikalar, vatandaşların demokratik haklarını ve özgürlüklerini sınırlamaktadır.
- **Toplumsal Umutsuzluk:** Veri Enstitü'nün araştırmasına göre, Türkiye toplumunun %74'ünün depresif bir ruh hali içinde olduğunu ve gençlerin %82'sinin yurt dışında yaşamak istediğini göstermektedir. Kürt meselesindeki çözümsüzlük, toplumsal hayattaki umutsuzluğu derinleştirmede farklı bir etkidir.
- **Kutuplaşma ve Ayrışma:** Kürt meselesi, toplumdaki kutuplaşmayı artırarak Türkler ve Kürtler arasında karşılıklı güvensizliğe neden olmuştur. Ortak yaşam iradesi ciddi şekilde zayıflamıştır. Bu durum, sorunun çözümünü zorlaştıran ana etkenler arasında sayılabilir.

2. Ekonomik Zararlar:

- **Çatışmanın Maliyeti:** 40 yıllık çatışma sürecinin Türkiye ekonomisine maliyeti 300-400 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir. DemocraticProgressInstitute raporuna göre, bu süreçte Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılasının yaklaşık %1'i'nin yok olmasına neden olmuş ve bu durum ülkeyi ekonomik olarak 4,5 trilyon dolar daha küçük bir ekonomi haline getirmiştir. Bu kaynak ekonomide kalsaydı, Türkiye'nin milli geliri %35 artabilirdi.
- **Savunma Harcamaları:** Çatışma bölgelerine yönlendirilen devasa bütçeler, eğitim, sağlık ve sosyal yardımlar gibi kalkınma hedeflerinden uzaklaşılmasına neden olmuştur.
- **Turizm ve Yatırım Kaybı:** Kürt meselesi, turizm sektöründe gelir kayıplarına yol açarken yabancı sermayenin ülkeye girişini zorlaştırmıştır. Yatırımcı güveni zayıflamış ve bölgesel kalkınma geride kalmıştır.

3. Hukuki ve Siyasi Problemler:

- **Yasal Düzenlemelerin Antidemokratik Yapısı:** Terörle Mücadele Kanunu, Anayasanın eğitim ve vatandaşlıkla ilgili düzenlemeleri gibi yasalar, Kürt kimliğini tanımaktan uzak ve özgürlükleri kısıtlayıcı niteliktedir.

² Yönetici özeti, yapay zeka desteğiyle oluşturulan rapora ilişkin özet bir metindir.

- **Parti Kapatmaları ve Kayyum Uygulamaları:** Kürt siyaseti ekseninde 11 siyasi parti kapatılmış, yerel yönetimlerde kayyum uygulamaları yaygınlaşmıştır. Bu durum, demokratik temsilin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmektedir.
- **Siyasi Alanın Daraltılması:** Kürt meselesi üzerinden yükselen milliyetçilik, muhalefeti daraltmış ve iktidarların otoriterleşmesine zemin hazırlamıştır.

4. Uluslararası İlişkiler:

- **Bölgesel Gerilimlerin Artması:** Kürt meselesinin çözümsüzlüğü, Orta Doğu'da Türkiye'nin dış politika hedeflerini gerçekleştirmesini zorlaştıran bir unsur olarak öne çıkmaktadır.
- **Türkiye'nin İmaj Sorunu:** Kürt meselesinin çözümsüzlüğü, Türkiye'nin uluslararası platformlarda demokratik ve insan hakları odaklı politikalar geliştirme kapasitesini sınırlamaktadır.

ÇÖZÜM İÇİN STRATEJİK ÖNERİLER

1. Kapsayıcı ve Şeffaf Bir Barış Süreci:

- Çözüm süreci, toplumun tüm kesimlerini içerecek şekilde planlanmalı; sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, siyasi partiler ve uluslararası aktörler sürece dahil edilmelidir.
- Kapalı kapılar ardında yapılan pazarlıklar yerine, süreç açık ve şeffaf bir şekilde yürütülmelidir.

2. Hukuki Reformlar:

- Demokratikleşme için yasal düzenlemelerde kapsamlı reformlar yapılmalı; ifade, kimlik ve dil özgürlüğü anayasal güvence altına alınmalıdır.
- Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, kayyum uygulamalarının sona erdirilmesi sağlanmalıdır.

3. Ekonomik Yatırımlar ve Bölgesel Kalkınma:

- Çatışma bölgelerine yönelik altyapı projeleri artırılmalı; işsizlik, eğitim ve sağlık sorunları çözüme kavuşturulmalıdır.
- Yoksullukla mücadele ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi için kapsamlı kalkınma programları hayata geçirilmelidir.

4. Toplumsal Barış ve Güven İnşası:

- Kürt meselesinin çözümü için toplumsal güven artırılmalı; barış dilinin güçlendirilmesi için medya ve eğitim yoluyla farkındalık artırılmalıdır.
- Toplumsal barış ve güven inşası için geçmişte yapılan hatalardan ders çıkarılarak barış süreci yeniden başlatılmalıdır.

SONUÇ

Kürt meselesinin çözümsüzlüğü, Türkiye'nin sadece Kürt vatandaşlarını değil, tüm toplumunu ekonomik, toplumsal ve siyasi açıdan olumsuz etkilemektedir. Çözüme yönelik atılacak adımlar, Türkiye'nin demokratikleşme sürecine hız kazandıracak ve ülkenin uluslararası alanda güçlenmesini sağlayacaktır. Sorunun çözümü için acil, kapsamlı ve kararlı bir strateji gereklidir. Kürt meselesi, sadece bir azınlık sorunu değil; Türkiye'nin geleceğini doğrudan şekillendirecek bir toplumsal uzlaşma ve demokratikleşme meselesidir.

I. OTURUM: KÜRT MESELESİNDE ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜN TOPLUMSAL HAYATA ETKİLERİ

MODERATÖR - SEDAT YURTDAS (DİTAM BAŞKAN YARDIMCISI)

Hepiniz hoş geldiniz. Doğrusu çok önemli bir zaman diliminde önemli bir toplantıyı DİTAM olarak gerçekleştirmektediriz. Sadece birkaç şeye işaret etmek istiyorum.

DİTAM olarak, Tigris (Dicle) Diyalogları kapsamında toplantımızın başlığında yer alan; *"Kürt Meselesinde Çözumsuzlük Türkiye'ye Neler Kaybettiriyor"* alt başlığı olan 'Toplumsal Hayata Etkileri'ni iki değerli hocanın sunumları ve değerli katılımcılarla birlikte konuşacağız.

Ancak izninizle bir iki şey söylemeden geçemeyeceğim. Nihayetinde;

- Devlet Bahçeli tarafından şartlara bağlı olsa Abdullah Öcalan TBMM'ye DEM parti grubunda konuşmaya davet edilmiştir. Umut Hakkından söz ederek serbest bırakılması sürecine işaret edilmiştir.
- Abdullah Öcalan'a uygulanan tecrit, Ömer Öcalan'ın İmralı ziyareti ile fiilen son bulmuştur.
- Abdullah Öcalan'ın *"Tecrit devam ediyor. Koşullar oluşursa bu süreci çatışma ve şiddet zemininden hukuki ve siyasi zemine çekecek teorik ve pratik güce sahibim"* demiştir.
- DEM Parti: *"Kürt sorununun çözüm yolu bellidir. Orta Doğu ve Türkiye'de barışın muhatabı İmralı'da ağır tecrit altında bulunan Sayın Abdullah Öcalan'dır. Çözümün yolu TBMM'dir. Biz inisiyatif almaya hazırız. Bir başlangıç olarak tecrit kaldırılmalı"* demiştir.
- CHP geçmişten farklı olarak sürece destek vermektedir. Kürtlere devlet vaat edilmiştir.
- Kandil, TÜSAŞ saldırısını bir yana koyarak *"Kürt halkı bütün yapılarıyla ve bileşenleriyle Önder Apo'nun geliştireceği süreci esas alacaktır."*
- *"Dünyadan tecrit edilmiş İmralı ortamında olmaz bunlar... uygun koşullar yaratılmalı."* denilmiştir.
- Erdoğan Devlet Bahçeli'nin başlattığı sürece sahip çıkmıştır.

Türkün ve Kürtün Devleti olan Cumhuriyette birlikte sorunların çözümü için uzattıkları elin tutulmasını istemiştir.

Kanaatimce tecridin kalkması halinde çatışma ve şiddet, hukuki ve siyasi zemine çekilebilir, aşılmaz gibi tutumlar aşılabılır. Barış koşulları yaratılabilir.

Bizim de gerek kişisel gerekse de kurumsal olarak bu sürece katkı vermemiz barışı gerçekleştirmek için söz söylememiz gerekir, kanaatindeyim. Pek çok konuda "miş" adım atılsa, ifade edilse de, yanlış iliklenmiş düğmeler görülsede, düzeltmek için harcanacak çaba en kutsalıdır.

- Hukuk varmış gibi,
- Anayasaya uygun davranılıyormuş gibi,
- Avrupa Birliği hedefleniyormuş gibi
- Bağımsız mahkemeler hakimler varmış gibi,
- Basın özgürmüş gibi,
- Emekliler çalışanlar aç açıkta değilmiş gibi
- Kayyum atamasıyla Özgür seçimler ve Demokrasi varmış gibi
- Yargı darbesi yokmuş gibi
- Çözüm diye haykırılırken, gizli ajandalar yokmuş gibi

Liste çok uzatılabilir.

Barışı öteleyen her türde kibirli söz ve duruşlara itiraz etmek gerekir ve buradan bir kez daha barış söylenen sözleri büyütme, uzanan elleri sıkmak ve içten ses vermek durumundayız.

Bu sürecin doğru yere evrilmesi için yapacağımız şeyler var ve burada en büyük silahımız da şüphesiz sözdür. Bu nedenle bugün burada değerli konuşmacılardan daha fazla rol çalmadan öncelikle Bekir Ağırdır'a tekrar hoş geldiniz diyerek, Toplumsal Hayata Etkileri için sözü kendilerine bırakıyorum.

BEKİR AĞIRDIR - VERİ ENSTİTÜSÜ BAŞKANI

Merhaba arkadaşlar, dostlar. Aramızda gençler de var ama hemen hemen aynı heyetle 30 yıldır aynı meseleleri konuşuyoruz. Onun için hep beraber biraz galiba umut yorgunuyuz. Zamanlama da denk geldi. Soğukkanlı bir biçimde Kürt meselesinin toplumsal hayatta etkilerini konuşmak ne kadar zor ya da bu kubbe altında Kürt meselesine dair söylenmemiş yeni bir laf var mı? Söylenecek yeni söz var mı? Emin değilim ama yine de birkaç şey söyleyip hepimiz için sürpriz görünen bu süreci konuşmanın dışında ya da anlamaya çalışmanın dışında da yapabileceğimiz bir şey yok.

Kürt meselesinin tarifi üzerine binlerce cümle var ve hepsi de doğru. Benim de şöyle bir tarifim var. Kürt meselesi, bir bakıma Türklerin kendi rızalarıyla, kendi haklarından ve hayatlarından kaybetmeye razı oldukları şeylerin toplamıdır. Denizli'deki insanlar, eğer yerel yönetim güçlensin diye istemiyorsa ve buna razı oluyorsa ya da devletin merkezileşmesine, devletin merkezi politikalarına bu kadar heyecanla evet diyorsa, birazcık da hep bu meselenin ürettiği ruhi ambargodan evet diyorlar. Onun için bir vasata razı olma hali var ve bu vasata razı eden görünmez şey de, psikolojik baskı da Kürt meselesinden besleniyor. İşin bir yanı budur.

Türkiye'de zaman zaman hep kendi aramızda da konuştuğumuz; bir demokrasi talebi var mı? Ya da niye bir güçlü demokrasi talebi olmuyor? Çünkü Türklerin, o bölünme korkusu dediğimiz psikolojik dirençten dolayı demokrasi talebi olmuyor. Şimdiye kadar çoğumuz, en azından burada bildiğim bütün dostlar, Türkiye'ye Kürt meselesini anlatmaya çalıştık. Ama bir şeyi de bir yandan ıskalıyoruz. Türklerin de bir güvenlik arayışı ve ihtiyacı var. İnsanlar ya da iktidarlar ve devlet bir bakıma Türklerin güvenlik arayışını manipüle ediyor. Sonuçta da açıkçası Kürt meselesinin böyle bir paranoya halinde ele alınmasını, bunun bir demokrasi meselesi, onurlu yaşam hakları meselesi olduğunu genellikle gündemden düşürmeyi başarıyorlar. İşin diğer yanı da budur.

Türkiye'nin önemli alt markalarından bir tanesi de Kürt meselesidir. Bu mesele çözülmedikçe Türkiye'ye bir yabancı gazeteci onar yıl arayla gelse, her 10 yılda bir Türkler yine yeni anayasa ve Kürt meselesi konuşuyor diyecek. Sonuç olarak çözmekle direndiğimiz bir mesele. Dün de böyleydi, on sene önce de böyleydi. Ama her geçen yıl daha da ağır biçimde şunu hissediyoruz ki Türkiye'de devlet ve yönetim mekanizmasının baştan aşağıya demokratikleştirilerek yeniden kurgulamadıkça rahat bulmayacağız.

Demokratikleşme meselesinin önündeki en önemli zihni ve psikolojik ambargo da Kürt meselesidir. Bu psikolojik ambargoyu, eşiği geçemedikçe de ne yazık ki devletin demokratikleştirilmesi için çok kitlesel bir demokrasi talebi üretmiyoruz. En önemli problemin bu olduğunu sanıyorum.

Bir başka mesele de özellikle 2017'den beri ekonomik krizin etkisiyle de gelişerek ve giderek ortak yaşama iradesi eksiliyor. Tek başına Kürt meselesi elbette değil, sebepler arasında iktidarın tercihleri de var.

Yurtdışına beyin göçünden de söz ediliyor. Özellikle gençlerle ilgili iki sayı verirsek; ülkenin otuz yaş altı nüfusunun yüzde 82'si, yani her beş gençten dördü fırsat bulsa başka bir ülkede yaşamak istiyor. Bunun tek sebebi elbette Kürt meselesi değil. Sebepleri arasında iktidar, merkezileşme, baskı vs. ekonomik kriz, ekonomik beklentisizlik var ama Kürt meselesi de her zaman bunun bir parçasıdır. Dolayısıyla bir ortak yaşama iradesinde çok ciddi bir eksilme var, umutsuzluk hali var...

Ama bugün bir yandan da olumlu konuşmayı tercih ediyorum. Çünkü olumsuzluğa kendimizi sokarsak buradan çıkış da yok. Umutlandığım kısmı da şu: Sonuçta mesele bir kültürel kutuplaşmaya dönüştü.

2017'den beri yaşanan ekonomik kriz, ardından pandemi, ardından başkanlık sistemi denen bu kadar merkezileşme ve güvenlikçi politikalarla geldiğimiz nokta, kültürel gerilimin olduğu bir dünyaya doğru evriliyor. Sınıfsal gerilimin de kültürel gerilim kadar harareti yükselmiş durumda. Bu, bizler için ya da barış isteyenler için ya da demokratikleşme isteyenler için de bir fırsat alanı. Çünkü kültürel kimlikler üzerinden bir kutuplaşma zemininden ve sadece kimlik siyasetine sıkışmış bir siyasi zeminden olumlu bir enerji ve çözüm üretemiyoruz. Doğası gereği böyle. Ama sınıfsal gerilim öyle değil. Sınıfsal gerilim ilk defa pandemi karşısında Türkler de fark ettiler ki Covid-19, Kürt-Türk ayırmıyor. Ya da işsizlik meselesi aynı şey değil. Bütün bu yoksullaşma, bu ekonomik çöküş, devletin ve sistemin, yönetim mekanizmasının bu kadar çöküşü, yolsuzluk ve adaletsizlik meselesinin bu kadar yaygınlaşması ve kalıcılaşması meselesi sorunlardan birisidir. Türkiye'de yoksulluk ve adaletsizlik kalıcılaşıyor.

Bu ülkede bütün olumsuzluklara rağmen benim gibi birisinin toprak damlı bir evden doğup büyüüp de bir şey yakalama fırsatı vardı. Ama şimdi kuzenlerimin, çocuklarının böyle bir fırsatı yok artık. Kalıcılaşıyor ve kalıcılaştığı oranda da sınıfsal olan gerilim daha öne geçmeye başlıyor. Bu bir fırsat alanı. Yeni bir çıkış üretmek için ayağınızı basacağınız enerjilerden biri, sınıfsal gerilim meselesidir. Sadece kültürel kimliğe sıkışmaktan buradan çıkamıyoruz.

Bir başka şey, çok yakın zamanda henüz kamuoyuna açıklamadığımız çok kapsamlı bir araştırma yaptık. Araştırmada temel bir bulgumuz var. Ülkenin %26'sı dışındaki %74 insan, aslında depresyon seviyesinde ve Türkiye, Türk veya Kürt veya Arap hiç fark etmiyor. Bu sonuç, dehşet bir şey. %74 insan depresyon seviyesinde. Dünya Sağlık Örgütü'nün bir ölçüm endeksini araştırmamıza uyguladık.

Yine bir fırsat aralığı. Neden fırsat aralığı? Bir yandan buradan çok umutsuzluk üretmek mümkün ama fırsat aralığı olan şey de şu: Psikoloji teorisinde yasin 5 evresi var. Yasin 5 evresi, kanser olduğunuzu öğrendiğinizde, babanızın öldüğünü öğrendiğinizde gibi bir şokla karşılaştığında insan ruhu nasıl göğüslüyor problemin üzerine bir teoridir. Birinci şey tepki, inkar ediyorsunuz, yanıltır, diyorsunuz. Doktora gideyim, bir de ona kontrol ettireyim, diyorsunuz. Sonra ikinci aşama öfke, neden bu başıma geldi, diyorsunuz. Üçüncü aşama pazarlığa başlıyorsunuz. Ya sigarayı bıraksam kanseri atlatır mıyım acaba, demeye başlıyorsunuz. Dördüncü aşama depresyon, bu aşama, artık o acıyı kabullendiğiniz aşamadır. Beşinci aşamada ise şimdi ne yapmam lazım, diye kafa yoruyorsunuz. Türkiye toplumu bütünüyle, Türkiye'yle, Kürdüyle depresyon aşamasına geldiyse, 'peki ne halledeceğiz'i konuşmanın vakti belki şimdi geldi. Onun için o kadar da umutsuz olmayalım.

Bu araştırmadaki bulgularımızdan birisi de şu: Sanayi toplumunun sosyolojisiyle veya geleneksel bakışla ilgili hep şöyle bir teori var. 'İnsanlar kentleştikçe ya da eğitim seviyesi, geliri seviyesi değiştikçe önce yaşam pratikleri değişiyor, yeme içme alışkanlığı değişiyor, evler değişiyor, aile biçimi değişiyor vs. Ama sonra giderek iyi, doğru, güzel diye bildiğimiz değer dünyaları değişiyor. Bugün Türkiye'de ve Türkiye toplumuna uzay boşluğu nasıl bir şey dediğiniz zaman, demokrat toplum, otoriter toplum, özgürlükçülük, tutuculuk gibi uzay boşluğunda iyi, doğru, güzel diye bildiklerimiz, böyle ayrımları oradan yapıyoruz. Şöyle bir insan grubu var daha demokrat, böyle bir insan grubu var daha otoriter gibi.

2024 Ekimde bizim temel bulgumuz şu: Türkiye'deki insanların farklılıklarını, sadece etnik aidiyetleri değil, geleceğe nasıl baktıkları da belirliyor. Ayırt edici olan şey, Türk-Kürt olup olmadıkları değil, yarına umutla bakıp bakmadıklarıdır. Eğitimli eğitimsiz olup olmadıkları değil, dışarıda yemek kapasitelerinin bütçelerinin olup olmaması değil, yarına nasıl baktıklarıdır. Türkü de Kürdü de yarına umutsuz bakıyor. Asıl meselemiz de orada. Dolayısıyla buradan bir çıkış için yeni bir hikayeye ihtiyacımız var.

Şimdi bu açılımı ya da süreci, böyle bir zaman aralığında bütün bunları toplumun bu ihtiyaçlarını, taleplerini dikkat alarak mı yaptılar? Hayır. Çünkü Türkiye'de bugün bütün bu gidişattan memnun olan insan sayısı sadece %15. Halimden memnunum diyen ya da mutluyum diyen %20'nin altında insan var.

Aslında Türk, Kürt de fark etmiyor. İlk defa en azından adaletsizlik ve yoksulluk meselesinde bir eşitlenme hali var. Belki de bu fırsat alanı açıyor.

Daha da önemlisi devletteki ya da hukuk, yargı, yerel yönetimler dahil bütün bu merkezi sistemdeki merkezileşme ve keyfileşme hikayesidir. Dolayısıyla açılımın da böyle bir ihtiyaçtan doğmuş olabilecek gibi bir kanaatim var.

Bütün bu hikayeyi hangi zaman aralığında konuşuyoruz? Sadece Türkiye bu halde değil, her şeyden önce bütün dünyada bir mesele var. Dünya, yeniden bir bölüşüm kavgası veriyor; siyasal, ekonomik ve kültürel. Tek kutuplu dünya mı oluyor, çok kutuplu dünya mı oluyor tartışmalarına baktığımızda, Batının dünyayı bugün tek başına yönetme kapasitesi yok, denge hali de yok. Ama yeni dengenin nasıl olacağına dair kimsenin elinde bir hikayesi de yok. O yüzden Batı ile Doğu, hem siyasal olarak hem de ekonomik olarak dünyayı yeniden bölüşmek meselesindedir. Ama Türkiye'de olduğu gibi bütün küresel ölçekte de bir kültürel gerilim var. Bir tarafta Batı düşmanlığı, Hizbullahlar, Hamaslar... Öbür tarafta da İslamofobi, faşist, Nazi gibi bir sürü hareket de yükselişte. Türkiye, bu üç gerilim hattının da tam sahnesi ve öznesi ve Orta Doğu'da. Dolayısıyla buradan bakarsak açılım meselesinin birdenbire, bu kadar sürpriz bir şekilde hem de çıtağı böyle bir yere koyarak ve ilk ağzın Devlet Bahçeli ve MHP olmasına bakarak bu gelişme tesadüfen olmuş gibi görünmüyor.

Umutlanmalı mıyız? Burada sivil topluma da iş düşüyor. Bizlerden de öyle bir istek yok, böyle bir toplumsallaşma arzusu yok. Ama birkaç tane dinamik bir arada çalışıyor. Birincisi Orta Doğu meselesi dinamiğidir. Bütün bu güç dengesi, egemenlik kavgası ve bölüşüm kavgasından bakıldığında Ukrayna meselesi dünyaya gösterdi ki Rusya'nın sanıldığı kadar öyle çok büyük askeri gücü yok. Bir yandan İran deniyordu ama İsrail, işi azıttıkça İran'ın hiç de öyle bir kapasite de olduğu görünmüyor ve sanki İsrail'in bir vites arttırması var.

Ne olacaksa bir an önce olsun diye birileri bir şey yapıyor. Orta Doğu'da ne olacağı, Batı ile Müslüman coğrafya arasındaki kültürel gerilim ve Kürt meselesinden dolayı bu gelişmeler doğrudan Türkiye'yi de birebir ilgilendiriyor. Kürt meselesinin bir özelliği daha var. Kürt meselesi, kendi meselemiz ve kadim. Onurlu yaşam hakkı, demokratikleşme temel meselemiz ama Kürt meselesi çözülmeden sürdükçe her sene kendi dinamikleriyle aktörleri, katmanları, boyutları da çeşitlenen ve artık neredeyse bölgesel ve küresel bir mesele oldu.

Dolayısıyla bütün bu gerilimin içinde devletteki bu çözülme hali, metafor olarak depreme neden oluyor. Yerkürenin göbeğindeki ısı, ısıya yakın olan tabakalar ısındıkça yukarıya doğru çıkıyor, soğuk tabakalar aşağı doğru iniyor ve iki gerilim tabaka sürtüşmesinden deprem oluyor. Bugün kurulan ve kurulmaya çalışılan bu merkezi sistem, hayatın gerçek problemlerini yönetemedikçe sistem kendi içinde kırılıyor ve sistemin aktörleri içinde çatlak var. Bütün bu hikayeyi üreten, bugün açılım dediğimiz bütün bu hikayeyi belirleyen, muhalefetin enerjisi olmadı. İktidarın kendi iç dengelerindeki kavgalar oldu.

Karşımızda sadece bir Erdoğan iktidarını görmüyorum. Karşımızda bir zihni koalisyon var ve o koalisyonun da farklı ortakları var. Şimdi ortaklar ve aktörler arasında bir gerilim var ve ortakların bir kanadı, bütün bu hikayeyi böyle yönetemeyiz, devlet de elden gidiyor diye bir panikle bir hamle yapmak istiyor olabilir. Ama meseleye o kadar hakimler mi, sonuca ulaşırlar mı ayrı bir bahis konusu. Ama en azından ortakların bir kanadı bir ihtimal böyle bakıyor olabilir.

Bir ikinci ihtimal, iktidar Orta Doğu'daki bütün bu hikayelere bakarak, Orta Doğu'da sınırlar değişecek kadar bir kapsamlı savaşa doğru iş gidiyorsa, meseleyi bir an önce zapt etmezsek, başımız belaya girecek paniğiyle hareket ediyor, olabilir. Üçüncü ihtimal, bu meseleyi karıştırmayın, İran ile ne halt ediyorsanız edin, deyiş açılım bize doğru değil, aslında dışarıya doğru olabilir. Bütün bu ihtimallerin hepsi var ama doğrusunu isterseniz neden şudur diye çok net diyemiyorum.

Ama bu gelişmelerin aktörlerine ve zamanına bakıyorum, MHP'nin ağzından söylenmesine bakıyorum, o kadar da tesadüfen gelişmiş bir iş gibi değil. Ama kafalarında da bir çerçeve belirliyorlar sadece terör diye vs. Ama bizim ihtiyacımız tek başına terör meselesi değil. Bizim ihtiyacımız bu ülkede yeni baştan onurlu yaşam hakkı, demokratikleşme, ortak yaşam ve ortak gelecek için başka bir şey üretmektir.

Dolayısıyla da bütün umudumuza ya da umutsuzluğumuza karşı, bütün tedirginliğimize, ikircikliliğimize, bütün deneyimliliğe, olumsuz deneyimlerimize rağmen, bugünlerde yaşımız da büyüdükçe, ana babalarımızın değil birbirimizin cenazelerinde buluşmaya başladık. Umudu miras bırakmayalım diye bir mottom var. Onun için de bu ülkede onurlu yaşam, alınımız dik sokağa çıkabileceğimiz bir sabah için son bir gayretten, uğraşmaktan başka da çaremiz yok. Hayatı yeni baştan iyi, güzel, doğru için ne yapabileceğimize uğraşmaktan başka da yolu yok.

Behiç Akın'ın bir sözü var. 'Çocukluğun deneyimsizliğine dönmek.' Böyle bu kadar karmaşık, bu kadar akademik, bu kadar güncel, her bir aktöre, tartışmalara bakarak bir sürü konuşmak yerine en basitlere dönelim. Meselemiz Türküyle, Kürdüyle yarın sabahı onur duyarak uyanacağımız bir hayatı, bu ülkede kurup kuramayacağımız kadar sade ve basit. Bunun için yeni baştan bütün hikayeyi tasarlayalım. Sadece kimlikler, partiler ve bildiklerimizi tekrarlayarak yapabileceğimiz bu kadar oldu. Hepimiz kendi özeleştirimizle dahil yeni baştan yeni bir şeyi nasıl kurgulayabileceğimize kafa yoralım. Benim temel tezim, en basitlere geri dönelim. Onurlu yaşam hakkı için el birliğiyle ne yapıyoruz?

Bu ülkede demokratik, onurlu bir yaşam için devletin, yönetimin, hukukun, yargının, yerel yönetimin, adalet mekanizmalarının yeniden şeffaf, hesap verebilir, denetlenebilir bir halde yeniden inşası için ortak bir enerjiyi nasıl üretebiliyoruz, bütün bu süreçlere nasıl müdahale edebiliyoruz? Tüm bildiğimizi, denediklerimizi, bunu yaşamıştık hikayelerini bir kenara bırakıp, çocukluğun deneyimsizliğine geri dönüp yeniden safiyetle en sade en basit şekliyle sıfırdan yeniden başlamak belki de doğru olanıdır.

SEDAT YURTDAŞ - MODERATÖR (DİTAM BAŞKAN YARDIMCISI)

Bu güzel konuşma için çok teşekkür ederiz. Şimdi de uzun yıllardır hem de akademisyen olarak hem de birey olarak Kürt meselesinin çözümünde çalışan ve çözüm önerilerini kamuoyuyla paylaşan Vahap Coşkun'a sözü bırakıyorum.

DOÇ. DR. VAHAP COŞKUN - DİCLE ÜNİVERSİTESİ

Öncelikle bu toplantı ve davet için DİTAM'a teşekkür ediyor, kıymetli katılımcılara saygılarımı sunuyorum.

Kürt meselesinin uzunca bir tarihi var; mesele, Türkiye'nin modernleşme serüveniyle doğrudan ilintili. Bu bağlamda meselenin ilk nüvelerinin ortaya çıkması Osmanlı İmparatorluğu dönemine rastlasa da, yoğunlaşması ve bütün bir ülkenin hayatını doğrudan etkileyen en temel mesele haline gelmesi Cumhuriyet döneminde olur.

Bunun da temel sebebi, Cumhuriyetin sağlam bir mimarisinin olmamasıdır. Çarpık, kısıtlayıcı ve dışlayıcı milliyetçilik ve laiklik anlayışlarının üstüne oturan Cumhuriyet, aynı anda birçok kesime (muhafazakâr-dindarları, gayri-Müslimleri ve Kürtleri) cephe alır ve bu da kaçınılmaz olarak toplumda onarılması güç fay hatları oluşturur.

Yeni rejimin ulus-devlet inşasında Kürtlerin yok sayılması, tahkir edilmesi, baskı altında tutulması ve dışlanmasıyla bu sorun etno-politik bir karakter kazanır. Devlet, uzun süre Kürt "realitesini" reddeder ve oldukça geç bir dönemde tanımak zorunda kalır.

Realitenin tanınmış olması, sorunun çözüldüğü anlamına gelmez. Kürt meselesi bugün de varlığını sürdürüyor, ağır iktisadi ve siyasi faturalar çıkararak ülke gündemini işgal ediyor. Çözüm geciktikçe; sorunun mahiyeti ve coğrafyası genişliyor, soruna tesir eden faktörlerin sayısı artıyor ve nihayetinde bir bütün olarak toplumun ödediği maliyet kabarıyor.

Kürt meselesi mühim bir hususiyeti ihtiva eder: Bu meseleyle alakalı bir menfi bir düzenleme kısa sürede ülke sathına yayılır. Kürtler düşünülerek ve onları zapt etmek gayesiyle yapılan baskıcı ve yasaklayıcı düzenlemeler, kaçınılmaz olarak zamanla diğer toplumsal kimliklere de sirayet eder ve hayatı onlar için de daha zor bir hale getirir.

Bu meyanda üç alana işaret edecek ve Kürt fobisinin hukuki, siyasi ve iktisadi açıdan yarattığı tahribata değineceğim.

Birinci alan, hukuktur.

Şüphesiz, hukuk alanında “Kürt anasını görmesin” düşüncesiyle hazırlanan (Terörle Mücadele Kanunu’ndan Basın Kanunu’na, Anayasanın eğitim hakkını düzenleyen m. 42, vatandaşlığı düzenleyen m. 66, yerel yönetimleri düzenleyen m. 127’den Siyasi Partiler Kanunu’nun hemen her hükmüne kadar) mebzul miktarda örnek verilebilir. Ancak ben, biri geçmişten diğeri ikisi de günümüzden, üç misalle yetineceğim:

İlki, Takrir-i Sükûn Kanunu’dur. Malumunuz Şeyh Sait İsyanından sonra çıkarılan bu kanunun görünürdeki gerekçesi, isyanın bastırılması için gerekli tedbirleri almaktır. Fakat iktidar, bunu bir fırsat bilerek bütün bir muhalefeti terbiye etme yoluna gider. Kanunun kılıcı sadece Kürtlerin başının üzerinde değil, diğer muhaliflerin başının üzerinden sallanır ve gerektiğinde bu kılıç o başların üzerine düşürülür. Nitekim Takrir-i Sükûn Kanunu’nun ilk uygulaması, hükümetin bu yasaya dayanarak 6 Mart 1925 günü, İstanbul’da yayınlanmakta olan Tevhid-i Efkâr, İstiklal, Son Telgraf, Aydınlık, Orak Çekiç ve Sebilürreşat adlı gazete ve dergilerin kapatılması olur.

Önce iki yıl için çıkarılan, sonra yürürlüğü iki yıl daha uzatılan bu kanunla iktidar, denetimi altındaki İstiklal Mahkemeleri ile kendisi için tehlikeli gördüğü tüm unsurları tasfiye eder: Kanun sadece Kürtleri değil, rejimin kendine tehdit gördüğü herkesi yakmak için kullanılır.

İkincisi, 2016 yılında milletvekillerinin dokunulmazlığını kaldırılması hadisesidir. 2016’da çatışma ortamı milliyetçi dalgayı yükseltince iktidar bu dalgayı milletvekili dokunulmazlığına karşıt bir kampanya için kullanır. Hükümet, haklarında fezleke bulunan bütün vekillerin dokunulmazlığının kaldırılmasını öngören bir anayasa değişikliği teklifi hazırlar ve bu teklif Meclis’te kabul edilerek yasalasır. Böylece 148 vekile ait 787 dosyanın işleme konulmasının önü açılır.

Cumhuriyet tarihi boyunca toplam 40 vekilinin dokunulmazlığı Meclis tarafından kaldırılmışken bu düzenlemeyle 148 vekil, bir kerede ve geçici bir tasarrufla dokunulmazlıktan yoksun kılınır. Yasa iki taraftan mahzurludur: Bir taraftan hukuken, mer’i Anayasaya ve genel hukuk ilkelerine apaçık aykırıdır. Diğer taraftan ise, siyasetin ipini yargının eline verdiğinden ve muhalefeti dar bir köşeye sıkıştırdığından, Türkiye siyaseti için de ciddi bir risk içerir.

Normal şartlarda muhalefetin buna direnmesi beklenir. Ama dönemin CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, [AK Partili](#) 316 milletvekilinin imzasıyla, Nisan 2016’da [TBMM Başkanlığına](#) sunulan dokunulmazlıkların kaldırılmasına ilişkin anayasa değişikliği teklifine, “Anayasa’ya aykırı’ olmasına rağmen ‘Evet’ diyeceklerini” açıklar. Evleviyetle HDP vekillerini hedef tahtasına oturtan anayasaya aykırı düzenleme, gün gelir CHP vekillerini de vurur.

Üçüncüsü kayyım düzenlemesidir. 1988’de 355 sayılı KHK ile belediye başkanlığı ile belediye meclisinin aynı zamanda boşalması halinde il belediyelerinde İçişleri Bakanının, diğer belediyelerde valilerin başkan vekili ataması öngörülür. Anayasa Mahkemesi ise, bunun merkezi yönetimin vesayet dışı müdahalesine açık çağrı olacağı ve böyle bir yetkinin seçimi esas alan özerk kuruluşlarda geçerli olmayacağı gerekçesiyle, bu KHK’yı iptal eder.

Ne var ki 2016’da daha sonra kanunlaşan KHK ile bundan daha anti-demokratik bir düzenleme getirilir. İçişleri Bakanına ve valilere terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle tutuklanan belediye başkanlarının yerine kayyım atama yetkisi tanınır. Bu yetki de Anayasaya açıkça aykırılık taşır.

Ama CHP, bunu Anayasa Mahkemesine taşımaz. Çünkü Anayasa ile hiçbir şekilde bağdaşmadığını bildiği halde, sırf bu konuda HDP ile aynı yerde görünmemek için AYM’ye başvurmaz. Milli iradeyi gasp eden ve vatandaşların seçme-seçilme hakkını fiilen ortadan kaldıran kayyımlarla, önce HDP’nin bütün belediyeleri elinden alınır. Daha sonra ise, kayyımların kendisine kadar uzanmayacağını düşünen CHP yine yanılır ve iktidar onların belediyesine de el uzatır.

İkinci alan, siyasettir.

Kürt meselesi, siyasi alanın daralmasına neden olur. Daralma iki yönlüdür: Bir yandan, çok uzun yıllar boyunca siyasi iktidarların nüfuz edemediği alanlardan biri olduğundan vesayet mekanizmaları Kürt meselesi üzerinden kurulur. Vatandaşların oylarıyla seçilen meşru hükümetler, memleketin en hayati meselesinde bir karar alma yetkisinden mahrum edilir. Dolayısıyla sadece Kürtlerin değil, aslında bütün vatandaşların oylarının demokratik kıymetini azaltır.

Diğer yandan da, Kürt meselesinden kaynaklanan çatışmanın varlığı iktidarların tercihlerinin sorgulanmasını zorlaştırır, siyasi aktörlerin önündeki seçenekleri kısıtlar ve otoriterliğe zemin hazırlar. Kürt meselesi ciddi bir kutuplaşma nedenine dönüşür, toplumsal gerilimler yaratır ve bundan ötürü bir araya gelmesi icap eden aktörlerin ortak bir noktada buluşma ve çözüm için birlikte çalışma olanaklarını da ortadan kaldırır. Akli devre dışına çıkar, esneklik gösterilebilecek alanlar daralır ve siyaset bir kısır döngüye mahkûm olur.

Kutuplaşma derinleştikçe, bir konuyu siyaseten konuşma, serinkanlı bir şekilde tartışma olanağı kaybedilir. Genel geçer söyleme aykırı söylemler hemen terörist olarak damgalanır. Devletin veya iktidarın kabullerini sorgulayan her yaklaşım meşruiyet alanının dışına süpürülür. Öyle ki, Cumhuriyet’in kurucusu olmakla övünen bir parti bile terörü desteklemekle, terör örgütünün kuyruğuna takılmakla itham edilebilir.

Siyasi alanın daralmasının en net göstergesi parti kapatmalarıdır. Cumhuriyet’in ilk günlerinden beri Türkiye’de partilerin kapısına kilit vurduğu bir vakıadır.³ Teknik nedenler bir kenara bırakılırsa partiler iki sebeple kapatılır: Laikliğe aykırı eylemler ve devletin ülkesi ve milliyetiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı eylemler.

Kapatmaya en çok maruz kalanlar, Kürt meselesini faaliyetlerinin merkezine yerleştiren partiler olur. Hâlihazırda DEM Parti’de temsil edilen siyasi gelenek, bugüne kadar tam 11 parti kurmak zorunda kaldı.⁴ Keza adlarında “Kürdistan” bulunan dört parti hakkındaki kapatma davaları da AYM’nin önünde duruyor.

³ 1924-145 döneminde 2, 1945-1961 döneminde 14, 1962-1980 döneminde 8 siyasi parti kapatıldı. 12 Eylül darbecileri, bütün siyasi partileri (18 parti) kapattı. 1983’ten sonra 21 partinin hayatıyetine son verildi.

⁴ Bu partilerden beş tanesi (HEP; ÖZDEP, DEP, HADEP, DTP) AYM tarafından, kapatıldı, iki tanesi kendini feshetti. Bir (HDP) hakkında kapatma davası sürüyor. İki tanesi de (DEM Parti ve DBP) siyasi faaliyetlerine devam ediyor.

Anayasa, siyasi partileri demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak tanımlasa da, Kürt meselesinin çözümsüzlüğü Türkiye'yi bir siyasi partiler mezarlığına çeviriyor.

Üçüncü alan ekonomidir.

1984'ten bugüne gelen 40 yıllık çatışma sürecinin toplumun sırtına bindirdiği mali yük hakkında dillendirilen farklı rakamlar var. Mesela 2007'de TBMM Başkanı Köksal Toptan 250 milyar dolar, 2008'de Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek 300 milyar dolar, 2011'de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik 400 milyar dolar rakamlarını telaffuz ederler. 2013'te Başbakan Erdoğan da, maliyetin 300 milyar doların üzerinde olduğunu açıklar.

Anacak bunlar kesin rakamlardan ziyade söyleyenin tahminlerini ifade eder. İktisatçı İzzet Akyol ise, DemocraticProgressInstitute (DPI) için hazırladığı "DÜŞÜK YOĞUNLUKLU 40 YILLIK SAVAŞIN TÜRKİYE'YE EKONOMİK MALİYETİ"⁵ BAŞLIKLIL RAPORDA, geniş bir kaynak taramasıyla meselenin ekonomik röntgenini çeker, konunun hem teorik arka planını hem de pratik neticelerini berrak bir dille ortaya koyar.

Akyol'a göre; uzun süren bir çatışmanın yarattığı bazı hasarları ölçülemez. Mesela; bizzat çatışmalara katılmış veya çatışma bölgelerinde yaşadığı için buna maruz kalmış insanlarda oluşan güvensizlik duygusunun, psikolojik travmaların, çatışmaların sebebiyet verdiği toplumsal ayrışmaların, çatışmadan ötürü verilemeyen eğitim ve sağlık hizmetlerinin yarattığı zararın maliyeti rakamlara dökülemez. Ancak bunların toplum ve ekonomi üzerinde menfi yönde tesirlerde bulunduğu muhakkaktır.

Mamafih, çatışmaların ölçülebilen zararları da vardır. Gerek farklı ülkelerin yaşadıkları tecrübeler ve gerek akademik birikim, çatışmalardan kaynaklı ekonomik maliyetle alakalı önümüze uzun bir liste çıkarır. Akyol, dört temel başlığı öne çıkarır:

- Ekonomik ve politik kırılganlığın ve istikrarsızlığın artması,
- Beşerî ve fiziki sermayenin kaybı
- Savunma harcamaların artması ve
- Turizm gelirlerinin azalması

"İspanya'daki Bask bölgesinde 1968 yılında başlattığı silahlı eylemleri 2000'lere kadar sürdüren ETA örgütü ile İspanyol devlet güçleri arasındaki çatışmaların Bask bölgesindeki ekonomiyi minimum yüzde 10 oranında küçülttüğü hesaplanmıştır. Eta'nın 1968 ilâ 2011 yılları arasında devam eden eylemlerinde hayatını kaybeden insan sayısının 829 olduğu dikkate alındığında; Türk güvenlik güçleriyle PKK arasındaki çatışmalarda toplamda 40 bini aşkın insanın hayatını kaybetmesine nazaran Türkiye'deki çatışmaların çok daha kapsamlı ve yakıcı olduğu anlaşılacaktır." (s. 63)

Çatışmalar, genel olarak

- Ekonomik ve fiziki kapasiteyi tahrip ederler.
- Askeri harcamaları artırır.
- Yatırım iştahını azaltırlar.
- Turizm gelirlerini baltalarlar.
- Yabancı sermayeyi engellerler.

⁵ İzzet Akyol, Düşük Yoğunluklu 40 Yıllık Savaşın Türkiye'ye Ekonomik Maliyeti, DemocraticProgressInstitute, London, 2021. (<https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2021/10/The-Impact-of-4-Decades-of-Conflict-Izzet-Akyol.pdf>)

Türkiye’de de 40 yılı aşkın bir süredir yaşanan Kürt meselesi temelli çatışma, birçok kuşağı bu olumsuzluklara maruz bıraktı ve deyim yerindeyse onların gün yüzü görmelerine müsaade etmedi.

Akyol, 1985-2021 arasını kapsayan 36 yılda Türkiye’nin toplam milli gelirinin (GSMH) yaklaşık yüzde 1 kadarının çatışmalarda yok olduğunu belirtir. Bu kaynağın çatışma ortamında eriyip gitmemesi durumunda Türkiye’nin bugün 4,5 trilyon dolar daha büyük bir ekonomiye sahip olacağını, geri kalan her şey aynı olsa bile çatışmalarda buharlaşan kaynağın ekonomide kalması halinde milli gelirin % 35 artacağını altını çizer.

Çatışmalar; eğitime, sağlığa ve sosyal yardımlara ayrılabilir olan kaynaklara el konulmasına yol açar. Çocukların yetiştirilmesi, hastaların iyileştirilmesi, zor durumdakilerin maddi koşullarının imkân nispetinde düzeltilmesi için kullanılabilir olan paralar, silaha, tanka, topa yatırılır.

Kalkınmaya ve refaha vesile kılınabilecek maddi olanakların bu şekilde çatışma meydanlarına gömülmesi, iktidarları bir yönüyle zora düşürür, bir yönüyle de iktidarlara fırsatlar sunar. Zora düşürür; çünkü halkın yaşam şartlarının bozulması iktidarlara karşı şikâyetleri artırır, hoşnutsuzluk belirten sesleri yükseltir. Fırsatlar da sunar, çünkü iktidarlar her türlü olumsuzluğun altındaki sebep olarak çatışmanın varlığını gösterirler. Fiyatların yüksekliği, ücretlerin düşüklüğü, hizmetlerin kalitesizliği hep çatışmanın varlığına bağlanır ve halktan da bunu böyle kabul etmeleri istenir.

Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Şubat 2019’da Aydın’da, sebze fiyatlarındaki artışları eleştiren muhalefete “Patatesçilere, domatesçilere sesleniyorum, o bir tane merminin bedelini biliyor musun sen?” diye [sorması](#), bunun tipik bir örneğidir. Temel gıda maddelerinin temininde sorun yaşansa bile kimse ses çıkarmamalı, halk türlü mağduriyetler yaşasa da sineye çekmelidir.

Tek başına ekonomi, insanları barışa ikna etmeye yetmez. Ancak çatışmaların maliyetine dair objektif ve derinlikli çalışmaların artması, Türkiye gibi ciddi endüstriyel kapasite ve kabiliyeti olan bir ülkenin yaşadığı ekonomik krizlerin anlaşılmasına katkı sağlar. Karşı karşıya olunan soruların kökeninde çatışmaların payının ve çatışmaların bitirilmesi halinde toplumun “*kârının*” tespiti, daha analitik ve soğukkanlı değerlendirmelere kapı aralar.

Türkiye’deki Kürt fobisi/takıntısı, akılcı politikaların tatbikini engeller. Oysa kısa süreli de olsa çatışmasızlık dönemlerinde ekonomik tablolarla görülen iyileşme, çözüm için rasyonelleşmeye ihtiyaç olduğunu gösterir.

HÜLASA Kürt meselesi, Türkiye’nin hem hukuki hem siyasi hem de iktisadi çıkmazlarını kristalize eder. Çözüme kavuşturulmayan bu sorun, bir taraftan hukuktan uzaklaşmaya, siyasi otoriterleşmeye ve iktisadi daralmaya yol açar, diğer taraftan ise bu sorunun varlığından ötürü akılcı ve yararlı birçok politika hayata geçirilmesini engeller.

Görünen o ki, devlet aygıtına ve siyasi partilere egemen olan kadrolar Kürt Meselesinin nihai çözümünün topluma, ülkeye ve devlete kazandıracağı avantajları ve siyasal derinliği tam manasıyla idrak etmiş değiller. Ciddi bir soruna tekabül ediyor bu.

Sorun, herhalde, çözümsüzlüğün viran etme ve çözümün ise inşa etme kapasitesinin büyüklüğünü kavrayacak derinlikte bir siyasi anlayışın şimdiki dek geliştirilememiş olmasıdır. Eğer mevcut rota izlenip de bu mesele çözümsüz bırakılırsa, Türkiye tahammülfersa bir hal alan insani ve maddi bedelleri ödemeye devam eder. Meseleye akılcı, esnek ve olgun bir perspektifle eğilip bu soruna nihai bir çözüm bulunması durumunda ise Türkiye, gerek toplum gerekse devlet olarak ciddi bir avantaja sahip olur.

Ezcümle Türkiye’nin acilen bir Kürt barışına ihtiyacı vardır. Memleketin demokratikleşmesini de rasyonelleşmesini de sağlayacak olan budur.

SEDAT YURTDAS - MODERATÖR (DİTAM BAŞKAN YARDIMCISI)

Çok teşekkür ederim Vahap Çoşkun'a. Şimdi mümkün olduğunca öz yorum, soru ve katkı bekleyelim. Saat on ikiye kadar zamanımız var. Söz siz değerli katılımcılarda buyurun. Kayıtlara geçmesi için isim ve kurum telaffuz ederseniz, sonradan çözümü yapıyor ve üç dilde yayınlanıyor.

KATILIMCI-1

Birçok zamandır Kürt meselesinin tartışıldığını ve Kürt meselesinin çözümüne ilişkin birçok şeye tanıklık ettim, duydum, dinledim. Bahçeli'nin çıkışından sonra tekrar konuşmaya başladık ve bu konuştuğumuz meselelerin çıkış noktasında da şu an bir yerlerde dejavu yaşıyoruz. Çünkü KCK yargılamaları başladığı zamanlarda, Oslo görüşmeleri vardı. Çözüm sürecinin başlangıcıyla ve KCK yargılamalarında yargılanan siyasetçilerin tahliyesiyle çözüm süreci daha da hızlanmaya başladı. Şimdi de Kobani yargılamaları ile paralel bir süreç var gibi.

Çözümü veya barışı konuşurken önce yargının hafızasına bakmamız lazım. Çünkü bu toplumda bu ülkede mevcut otoriteyi konuştuğumuzda elindeki sopası olan yargı, bizi bir şekilde duruşma salonlarında konuşmaya doğru itmeye başlıyor. Birincisi KCK Yargılamaları, ikincisi Kobanê yargılamaları. Bu iki yargılamayı unutursak, bu üçüncü denemenin sonunda yine yargılamalar olacaktır. KCK yargılamalarında aktif avukatlık yaptım. Kobanê yargılamalarında da avukatlık yapıyorum ve aktif takip ediyorum. Yakınlarım var, yakın dostlarımız var. Tüm duruşmaları, yaklaşık 613 SEGBİS kaydının her şeyini tek tek sınıflandırıp hepsinin hafızasını tutuyorum. Hepsini de sıkı bir şekilde takip ediyorum. Emin olun bu konuştuklarımızın daha ötesi Kobanê yargılamalarında duruşma salonlarında konuşuluyordu. Günün sonunda dönüp yargılamaların tutanaklarını, yargılamaların SEGBİS kayıtlarını okumazsak biz yine aynı hatalara düşeceğiz.

Çünkü barışa dair, çözüme dair kurdukları her cümle birer yıllık hapis cezasıyla karşılına geldi. Şimdi bugün yine aynı karşıma gelebilir. Bugün bir çözüm meselesi konuşulacaksa bu yargılamaların hafızasına sahip, bu duruşmaları aktif takip eden en az 5 avukat bu meselerde masada olması gerekiyor. Ben kendim davanın avukatıyım, davanın sanığıyım, davanın tanığıyım ve yargılananıyım. Çünkü biz yargılanmayı iliklerimize kadar hissediyoruz ve halen de hissediyoruz.

Sevgili Bekir Ağırdir, araştırmada depresif bir durum yaşıyor, dedi. O depresif durumu aslında biz de kısmen yaşıyoruz. Telafuz etmeyi çok sevmiyorum ama babam da Kobanê davasında yargılanıyor. İlk cezaevine girdiğinde arayıp soranlara, sağlığı iyi ama cezaevi koşullarında neler olduğunu tahmin edebilirsiniz. Bir gün bir telefonda, bilmediğim bir şekilde akşam e-nabız kontrol ettiğimde hastaneye yatırıldığını öğrendim. Sabah da kanser olduğunu öğrendim. O an yaşadığım duygular, hissettiğim şeyler, birçok kişi gibi ödediğimiz bedelin neler olduğunu hissetmeye başladım, iliklerime kadar hissettim. Yargılamada savunmalar yapılırken, bu kalabalığın onda biri o insanları izlemeye bile gelmedi. Ama o insanlar, Erdoğan diyor ya, 'Devlet Bey gövdesini taşın altına koydu'. Onlar ise hayatını bu meselenin çözümü için ödemeye başladılar.

Biz bu meseleleri, kayyum meselesini de konuşurken, KCK yargılamalarından başlamamız gerekiyor. Kayyum meselesi de KCK yargılamalarından başladı. Çünkü KCK yargılamaları, o zaman yerel yönetimlerde yer alan kişilere yönelik bir operasyondur. 56 tane belediye başkanı gözaltına alındı. Ama o zaman ne oldu? Belediye meclis üyeleri arasında başkanlar seçildi. Sonrasında kayyumun hazırlığı ve devamında Anayasa değişikliğiyle bu günleri görür hale geldik.

Bu duruma gelmemizin bir nedeni de siyasi aktörlerin biraz sorumsuzluğundan, tembelliğinden kaynaklanıyor. Çünkü siyasi aktörler her kötü olayda, her yargılamada, her ceza tehdidinde üzgünüz

dediler. Üzgün olmak siyasetçilere düşmüyor. Onların payına sorumluluk almak düşüyor, üretmek düşüyor. Üzülen zaten aileler, kendileri üzüyorlar, yeterli. Günün sonunda çözüm için bir adım ilerlemiyoruz.

Son zamanlarda çok söyleniyor. “Yaşı kemale ermiş birçok siyasi aktörün ve Sayın Öcalan’dan sonra bu sorun çözülemeyebilir, son nesil” deniliyor. Hayır. Bizler de çözeriz, bizler de masadayız. Hiç kimse bu konuda tereddüt etmesin. Çözüm üretmek için benim yaşımda, benden daha genç, çok yetenekli, bu meseleyi çözebilecek çok genç insanlar var. Hiç kimse bu konuda tereddüt etmesin.

Yargının hoyratça kullanılmadığı ve yargının güvence verebileceği bir ortamda biz bunları rahatlıkla konuşabiliriz. Yoksa açık söyleyeyim konuşacağımız her konu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne de gitsek, Anayasa Mahkemesi’ne de gitsek, ihlal kararı da alsak, bir kişinin iki dudağının arasına bakıyor. Şu an Kobanê davasında yargılananların yakın zamanda çıkacak ikinci bir AİHM ihlal kararının uygulanıp uygulanmayacağı tereddüdünü yaşıyorsak, biz çözümü konuşmakta da tereddüt yaşarız. Onun için çözüm için biz yine otururuz, konuşuruz ama yargının hafızasını hiçbir zaman bir kenara atmamız gerekiyor. Duruşma tutanakları bu meselenin çözümü için çok önemlidir. Teşekkürler

SEDAT YURTDAŞ – MODERATÖR (DİTAM BAŞKAN YARDIMCISI)

Teşekkür ediyorum. Önemli bir noktaya parmak bastınız. Aslında bu vesileyle uzun bir süre birlikte siyaset yaptığım Ali Ürküt’e de Selahattin Demirtaş’a da ve demokrasi mücadelesi için hala bedel ödeyerek cezaevinde bulunan bütün mücadelenin insanlarına da bu vesileyle dayanışma duygularımı, sevgi ve saygılarımı gönderiyorum.

KATILIMCI-2

İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şube Başkanı olduğum 2009’da tutuklandım. KCK Ana Davası sanıklarından birisi olarak 2014’de tahliye oldum. Aradan 15 yıl geçti. Şu anda mesleğimi icra edemiyorum, avukatlık yapamıyorum.

Kürt meselesine ilişkin aslında Bekir Ağırdir’in dediği gibi bu salondaki insanlar 30 yıldır konuşuyor, tartışıyor, yazıyor, çiziyor, yargılanıyor, dışlanıyor. Ama bir şekilde meselenin hala hükümet tarafından görünmek istememesi çok çarpıcı. Bekir hocam, Kürt meselesi, neredeyse bölgesel bir mesele haline geldi, dedi. İran, Irak, Suriye ve Türkiye’deki nüfusu hesaba kattığımızda 250 milyondan fazla bir nüfusu görüyoruz ve bu da çeyrek milyar bir nüfus yapıyor. Kürt meselesi, aslında dört ülkede çözülmeyen, dört ülkeyi, çeyrek milyar nüfusu olumsuz etkileyen bir dünya meselesidir. Orta Doğu’nun en büyük meselesi Filistin, İsrail meselesi değildir, Kürt meselesidir. Görülmeyen, oldukça katmerli bir şekilde tüm toplumu, tüm Ortadoğu’yu etkileyen etnik ve politik bir meseledir.

Birçok yerde eşitlik meselesi olarak ortaya konuluyor. Eşitlik meselesi hukuki bir kavramdır. Dolayısıyla burada aslında önemli olan hak paylaşımıdır. Hakkın toplum içerisinde, Türkiye’de eşit paylaşılmadığını görüyoruz. Hak paylaşımının eşit yapılmadığını İstanbul-Diyarbakır arasında tarihi, turistik, kültürel gibi birçok alanda görüyoruz. Dolayısıyla meselenin tanımını belki de çok net bir şekilde yapmak lazım. Mesele sadece kültürel haklar meselesi değildir, hem etnik, hem de politik bir meseledir. Kimliğimizin tanınması meselesi, uzun yıllardan beridir bir lütufmuş gibi gösterilmeye çalışıyor. Mesela bir Kürt olarak kendime Kürt dediğimde, Türk karşıtı bir etnik kimliği ortaya koyuyormuşum algısı oluşuyor. Hükümet ve ona bağlı medya grubu, Kürt olduğunu dile getirenleri dışlayan tutum sergiliyor. Oysa kendimi Kürt olarak ifade ettiğim zaman nasıl ki bana “sen İstanbullu musun dediklerinde, hayır Diyarbakırlıyım” bu bir hakaret

olarak algılanmıyorsa. “Ben Kürdüm, etnik kimliğim bu ve ben etnik kimliğimin gereklerini de yerine getirmek istiyorum,” dediğimde de aynı durum geçerlidir.

Kanada Yüksek Mahkemesinin kararında; ‘farklılıkların onay gördüğü ortamlarda özgürlükten ve eşitlikten bahsedebiliriz.’ Ben, farklı kimliğimle bu toplumda onay görüyorsam eşitlikten ve özgürlükten bahsedebilirim.

Ama eşitlik kavramı, hakların paylaşımı konusunda oldukça nezaketsiz, oldukça dışlayıcı bir tutumla karşımıza çıkıyor. Bölgesel bir mesele ve dünya meselesi olan Kürt meselesinin çözümü noktasında aktörlerin ortaya koymuş olduğu bütün çözüm yöntemleri yıllardır tartışılıyor. Bahçeli’nin söylediklerine dair Diyarbakır’da herkesin sorduğu ve cevabını da verdiği şey şu: ‘Hükümet sizce ne yapmak istiyor? ‘Ama hükümete güvenmiyorum.’ Dolayısıyla tarihi bir mesele olan çözüm bekleyen Kürt sorununa dair hem batıda hem doğuda insanlar hala tam olarak neler olup bittiğini bilmiyor. Türkiye batısındaki insanların büyük bir çoğunluğu Kürtlerin 1984’de birdenbire başkaldırdığını, eşitlik özgürlük adına, Türklere ait olan doğudaki arazileri, toprakları ellerinden almaya çalıştığını, Kürt dilinde eğitim isteyerek ülkeyi bölmeye çalıştığını düşünüyor. Bu algıyı kim yarattı?

Hiç kimse, 1071’de Kürtlerin Türklere destek vererek Anadolu’ya geldiğini bilmiyor. 1514 Çaldıran Savaşı’nda 26 büyük Kürt federasyonu destek vermeseydi Safevî Devleti yenilmeyecekti. Osmanlı Devleti buradan Mısır’a kadar gitmeyecekti. Birçok tarihi bilgiden yoksun bir şekilde batıdaki Türkler empati kurmadan Kürtleri sadece bu ülkenin huzurunu bozmaya çalışan etnik bir kimlik olarak görüyor.

1847’de Kürtlerin elinden otonomi alınıp Kürt Beylerinin yetkileri vergi toplayan müsellime indirgedikten sonra Kürtler, Kürt meselesini tartışmaya, konuşmaya ve yüksek sesle itiraz etmeye, isyanlara başladılar. Kürtlerin 177 yıldır aralıksız süren itirazlarıyla büyüyen etno-politik bir meseleden bahsediyoruz. Osmanlı döneminde 16 isyan, Cumhuriyet sonrası 13 Kürt isyanı yaşandı ve bunların tümünde de “Kürtler, dilimi, kültürümü tanı,” dedi. Kürtler, binlerce yıldan beri bu coğrafyada ya özerk yaşamışlar ya bağımsız yaşamışlar. Bir şekilde kendi kendilerini yöneten bir halk olarak yaşamışlar. Ama son 177 yıldır Kürtler, binlerce yıldır sahip oldukları haklar elinden alındığından dolayı her türlü arkaik, sakil yöntemle üstlerine gelen merkezi otoriteye itiraz ediyor. Mesele, PKK meselesi, siyaset meselesi değildir, mesele Kürt halkının bu coğrafyada kendi diliyle, kendi kültürüyle kendini yönetebilme meselesidir.

Kürtlerin bu talebi karşılanmadığı gibi 177 yıldır aralıksız olarak başvuru politikalarıyla; Anadolu ve Mezopotamya’daki insanlık tarihiyle eşit olan tarihi ve kültürel mirasımız harap/yok edilmiş, ülkenin maddi manevi kaynakları heba edilmiş, uzun erimli çatışmalı ortam ekonomiye, ortak yaşama ağır zarar vermiş, doğaya, yer altı, yer üstü sulara, kaynaklara zarar vermiş, ülkenin tümüyle yoksullaşmasına, küçülmesine, depresif bir ruh haline girmesine neden olmuş, toplumda kutuplaşmaya yol açmış, zaman kaybına, güvensizliğe, yolsuzluğa, cemaatleşmeye, yozlaşmaya, bölgesel düzeyde ve dünyada azalan itibara yol açmıştır.

KATILIMCI-3

Ben de Newton’un bu elma başıma niye düştü, hikayesiyle başlamak istiyorum. Belki de bu toplantının düzenlenmesinin nedenlerinden birisi de bu elmanın Kürtlerin başına Bahçeli tarafından düşürülmesiyle ilgili oldu. Yoksa yüz yıldır, yüz elli yıldır elma değil, bomba var, mermiler düşüyor. Hazırda olan arkadaşlar, meselenin tarihsel ve ülkesel mesele olduğunu biliyor.

Sedat Yurtdaş’ın belirttiği gibi biraz ‘miş’ gibi ya da öyleymiş gibi yapıyoruz. Bugün burada tartışılan ya da bu toplantının düzenlenmesine vesile olan şeyde ‘miş’ gibi yapmak gibi oluyor.

Kürtlere değil de Türkiye'ye ne kaybettiriyor biçimindeki başlığı, 100 yıllık ya da 1917 ile 1923 arası Kürtlere ya da Kürdistan'a dayatılan ya da giydirilen deli gömleği ya da dayatılan statü Kürtlere ne kaybettirdi, ne kaybettiriyor? biçiminde sorabiliriz, Türkiye'ye ne kaybettiriyor biçimde değil. Asıl burada özne, Kürtler ve Kürdistan'dır. Bu nedenle, bu mesele, Kürtlere ne kaybettiriyor, bunu tartışmak gerekmez mi? Elmanın düşmesi, sanki yaratılmış olan ya da yaratılıyor gibiymiş gibi olan çözüme ilişkin bir temelde gelişmesi mümkün müdür dersiniz, tabii ki mümkün değil.

Bu sadece bir PKK sorunu değil, sadece bir çatışma sorunu da değil, bu bir uluslararası sorundur. 1917 ile 1923 arası dönemde uluslararası bir sorundu, emperyal bir bölüşümdü. Ülkesi parçalanmış, beyni parçalanmış bir halk sorunuydu. Bugün de böyle duruyor. Ama tabii ki verili koşullar içerisinde bazı şeyleri yapmak durumundayız. Sadece oraya referans yaparak da çözülmeyeceğini biliyorum. Bu tartışmaların belki bu anlamda bir katkısı olur.

Denklem doğru kurulmazsa çözüm olmaz. 'Mars'ta hayat var mı?' kadar karmaşık bir konudan bahsediyoruz. Kürt meselesi, bu kadar karmaşık bir konu ve içinde irili ufaklı en küçük detayına kadar denklemin bütün öğelerini barındıran bir meseledir. Denklem en sıradan, en ufak bir öğesini dışarıda tutmanız sorunun çözümünü güçleştirir.

Evet, elma başımıza düştü ama ne yazık ki çürük bir elma. Bu sorun, uluslararası mahiyetiyle Ortadoğu'nun ve uluslararası bir sorun olarak kalacak. Ve tabii ki uluslararası boyutu olduğu kadar Kürtlerin de kendi güçleri belirleyici olacaktır.

KATILIMCI-4

Bekir Ağırdir'a sorumu Kürtçe soracağım. Şöyle bir iddia var. Diyorlar ki Amerika; Rojava ile Güney Kürdistan'ı tek bir çatı altında biraya getirip, bağımsız bir devlet kurmak istiyor. Türkiye Cumhuriyet Devleti de bundan haberdar ya da devletin dostları bu konuda Türkiye'yi bu konuda uyardılar, bir ihtimali sizde etkilenirsiniz diye haber vermişler. Bunun içindir ki Kürtlerle anlaşın, bir adım atın demişler. Bu konuda bir duyumunuz var mı ya da bu konuda ne söylemek istersiniz?

KATILIMCI-5

Bekir Ağırdir, buradaki heyet meseleyi otuz yıldır konuşuyor diye başlayıp çocukluğun deneyimsizliğine dönelim ve meseleleri o şekilde yeniden değerlendirelim, diye bitirdi. Sayın Ağırdir'ın ilgiyle ve keyifle dinlediğim sunumu bana, Winston Churchill'in diğer 'tüm olasılıkları tükettikten sonra Amerikalıların en doğru şeyi yapacağına güvenebilirsiniz' sözünü hatırlattı. Ben diğer tüm olasılıklar tüketildi mi henüz emin olmadığım için geleceğe dair azıcık huzursuzum ve tedirginim.

KATILIMCI-6

Bizler, maalesef barışmayı, bir barış sürecine nasıl gireceğimizi bilmiyoruz. Geçmişteki pratiklerimiz de bunları gösteriyor. Geçmiş dönemdeki barış sürecindeki hatalar dejavu halinde karşımıza çıkıyor. Bir barıştan bahsediyoruz, 40 yıllık bir savaşın, yüz binlerce kaybın verildiği bir savaşın barışından bahsediyoruz. Bakın bu bölgede, ETA gibi biraz daha medeni ve sonuca yönelik bir savaş yürütülmedi. Birçok sivil kayıplar oldu. Burada örgütün asıl amacı nedir, devletin asıl amacı nedir sorularını sorduracak ciddi hatalar yapıldı.

Şimdi toplumun hafızasını hiçe sayarak bir barıştan bahsetmek mümkün değildir. Bir barış süreci nasıl başlar? Evvela kamuoyunun buna hazırlanması gerekir. Biz baromuzda birçok milletvekilini ağırladık. Onlara, siz de barış çağrısını bizim gibi televizyondan mı öğrendiniz, diye sorduk. Evet, dediler. Bir barış sürecinin başlangıcını, bu ülkedeki en uç noktadaki bir genel başkanının meclis konuşmasından öğrenmemiz gerekiyordu. Bununla ilgili sivil toplum kuruluşlarının, baroların en azından bir altyapı çalışması yapması ve kamuoyunun hazırlanması gerekiyordu. Barışa ihtiyacın olduğu yönde bir kamuoyu, sosyal medya, çalışması olması gerekiyordu, maalesef bu konuya hazırlıksız yakalandık. Geçmişteki hatalarımızdan faydalanmamız gerekiyor. O dönemde kamuoyu hazırlanmamıştı. Çok sert bir geçiş olarak sınırda mahkemeler kuruldu. Bu savaşta verilen kayıplar tek taraflı değil, karşılıklı olduğunun dikkat etmemiz gerekiyor.

İkincisi, geçen dönemdeki barış, çözüm sürecine girildiğinde akil insan olarak buradaki gibi değerli akademisyenler, akil insanlar, aktivistlerden ziyade, Türk sinemasındaki bölgede çok fazla filmi izlenen, film yıldızlarıyla, mankenler ile bir Akil İnsan Grubu kuruldu. Burada akıllara şu gelebilir, kamuoyunun dikkatini çekmek için onlara ihtiyaç vardı. Buna katılıyorum. Ancak sürecin henüz başında popüler kültürün dahili başarısızlıkların sebeplerinden biri olmuştur. Bu Akil İnsanlar heyeti, bu bölgede en azından bu acılara tanık olan aktivistler olur, barolar olur, bizlerden oluşmalı. Barış, o dönemlerde acı çekenlerin karşılıklı olarak barış çağrısı ile ancak gerçekleşir. Akil insanların bir diğer kıstası da bu olmalı. Geçen dönemdeki bir diğer hata ise çözüm sürecinin şeffaf yürütülmemesi. Kapalı kapılar ardından pazarlıklar yapıldı, karşılıklı menfaat teminleri, başkanlık teminatları, siyasi menfaatleri üzerine kurulan bir barış sürecinin bu bölgeye bir katkısı olmayacaktır. Kamuoyu önünde şeffaf şekilde tartışılabilecek, karşılıklı anlayışla ancak bir başarılı bir barış yapabiliriz.

Barış savaştan farklı olarak ancak karşılıklı kabul ile mümkündür. Bütün tarafların kabulü ile mümkündür. Kimdir bu taraflar, savaştaki her aktör. Dolayısıyla bir barış olacaksa bu ancak savaşın bütün aktörleri ile gerçekleştirilebilir.

Geçtiğimiz günlerde Madrid Barosunu ziyaret ettiğimizde, 829 kaybı ilk orada öğrendim. Bizdeki yüz binlerce kaybın karşısında neden onlar sadece 829 kayıp verdiler? Çünkü ETA o dönemdeki örgütsel faaliyetlerini meşru müdafaa yöntemiyle yaptı. ETA, sivil ölümlerden olabildiğince imtina etmiş. Bu şekilde hem halkın desteğini aldı hem de barış süreci daha bir ılımlı bir şekilde yaşandı.

Güney Afrika'ya barışı nasıl geldi? Mandela, Dedi ki 'Benim yüzümden zarar gören beyazlardan özür diliyorum. Bana yaptıklarından dolayı da beyazlardan bir kırgınlığım yok' diye ülkeye barış geldi. Geçmişteki acıları, kanıta kanıta böyle bir barış sürecinin olmayacağı aşikârdır.

Özet olarak birincisi, kamuoyunun buna hazırlanması gerektiği ikincisi de Akil İnsanlar algısının net bir şekilde bu uğurda, akademik bir çalışması olan toplumun nabzını oluşturan kişilerden oluşması ve üçüncüsü ise bu konudaki bu süreci net ve şeffaf yürütülmesi gerektiği kanaatindeyim.

KATILIMCI-7

Gerek devlet, devlet yetkilileri ve gerekse Kürt siyasetçi, Kürt entelektüelleri tarafından Kürt-Türk kardeşliğini örnek verirken birinci Malazgirt, ikinci örnekte Çaldıran veriliyor. Bir halkın sorunu konuşulurken, çözüm üretilirken başka bir halkın travmasını hatırlatacak örnekler verilmemesi gerektiği görüşündeyim Çaldıran dediğimiz bir Türk-Kürt kardeşliğinden çok mezhep üzerinden kurulan bir ilişkidir. Bu mezhep üzerinde kurulan ilişki Anadolu'da Türk-Alevi katliamına da yol açmıştır. Anadolu'da hayatta kalan özellikle Antalya yöresi ve birçok yöredeki Türk Alevilerin kendilerini kurtarabilmek için İran coğrafyasına geçtikleri bilinmektedir. Burada değerli bir hazirun var. Bu tür söylemlere dikkat edilmesi

gerekir. Bir kardeşliği, ya da birlikte yaşamayı vurgularken diğer etnik kimlik, mezhep, din mensuplarını yaralamamak gerekir. Kardeşlik, coğrafya kardeşliğidir ve o coğrafyada yaşayan bütün kimlikleri kapsamalıdır. Diğer kimlikler yok sayılarak geleceği inşa etme çabası diğerlerini rahatsız etmektedir.

Bölgenin sosyo-ekonomik yapısı üzerine birkaç şey söyleyecek olursak, Bölge 30 yıldır, 100 yıldır ne kaybediyor. Diyarbakır ne kaybediyor? Üniversite desteğiyle yeni bitirdiğimiz bir araştırmayı henüz basınla paylaşmadık. Diyarbakır'da 18-27 yaş arasında 315 bin genç var. 16-30 yaş arasına getirirseniz 400 bin genç yaşıyor. Türkiye'de böyle bir genç nüfusa sahip bir başka kent yok. Şanlıurfa'da çocuk nüfusu fazla ama Diyarbakır tam anlamıyla bir genç kenti olarak tanımlanabilir.

Diyarbakır ekonomisini ne kaybediyor? Bununla ileride yaşayacağımız sorunlar ne olacak? Bunun bilinmesi lazım. Diyarbakır Ocak-Eylül 2024 döneminde 253 milyon dolar ihracat yapmış. Gaziantep 6 milyar 12 milyon dolar. Mardin Diyarbakır'dan iki kat daha fazla. Diyarbakır'da bir sorun var. Bunun çok farklı nedenlerinin olduğunu düşünüyorum. Bu demografik ve ekonomik yapı gelecekte toplumu nasıl etkileyecek? Nereye gidecek? Çok iyi değerlendirilmesi gereken bir durum

2000'den beri bölgenin ekonomik ve toplumsal yapısı üzerine çalışmaya başladım. O yıllarda Diyarbakır, Antep olabilir mi? diye bir tartışma vardı ve Diyarbakır'ın bu potansiyeli vardı. Fakat bugün Antep'in yapmış olduğu ihracata baktığımızda Diyarbakır'ın 42 kat fazlasıdır. Sanayi çalışanına baktığımızda Antep'te 325 bin kişi çalışıyor. Diyarbakır'da 2023 yılında 7 bin 500, 2024 yılında da 22 bine çıkmış. Diyarbakır, üretimden sadece sanayi değil, tarımdan da kopan bir kent. Kürt sorunu, bunun nedenlerinden biridir. Önemli bir nedendir. Ama onun dışında çok daha derin nedenleri var.

Bunu devlet de çok ciddi düşünmeli, Diyarbakır sivil toplumu da ve hepimiz düşünmeliyiz. Ekonomik ve sosyal yapı böyle giderse gelecekte daha ciddi sorunlarla karşılaşacağız. 400 binlik genç kitle, önemli kısmı da işsiz genç kitlenin ne sorunlara neden olabileceği iyi hesaplanmalı? İnşallah her alanda önlem alınır. Gerekli önlemler alınmazsa bunun toplum üzerindeki etkilerinin çok ciddi olacağını düşünmekteyim.

SEDAT YURTDAŞ - MODERATÖR (DİTAM BAŞKAN YARDIMCISI)

Aslında her bir sorunun, her bir soruyu soran değerli katılımcının cümlelerini kurarken ne kadar büyük bir acının imbiğinden geçirdiği, ne kadar büyük bir deneyimi içerdiği ve dolayısıyla geçmişte yaşanan sıkıntıların bir daha yaşanmaması için ne kadar büyük bir gayret içerisinde olarak cümle kurduğu son derece açık. Dinlerken de onun ağırlığını, özgünlüğünü içimiz de hissediyoruz.

BEKİR AĞIRDIR - VERİ ENSTİTÜSÜ

Kürt meselesinin hangi detayını, neyini konuşursak konuşalım, hepimiz şunu biliyoruz. Konuştuğumuz mesele, Kürtlerin onurlu bir kimlik meselesidir. Bugün elbette dünyanın meselesi oldu ama dünya, Kürtlerin onurlu yaşam hakkı için meselesiyle ilgili değil. Dünya, Kürtleri düşündüğü için değil, meselenin üreteceği riskler ve fırsatlar üzerinden mesele ile ilgilidir. O yüzden dünya yeniden bir küresel bölüşüm kavgası veriyor. Amerika, Doğu ile yeni bir siyasal egemenlik kavgası veriyor. Ukrayna meselesiyle Rusya'yı bir test etmiş oldu. Ekonomik olarak bütün üretim Asya'ya kaydı. Elimizdeki bütün ekonomik kurumlar, kurallar, reyting şirketleri, Dünya Bankası da Batı'nın elinde.

Yine bir denge ihtiyacı var. O dengenin de nasıl olacağı belli değil. Dünya, Batı ile Müslüman coğrafya arasında bir kültürel gerilim kavgası veriyor ve Müslüman coğrafya teker teker devletsizleşiyor. Libya'da devlet var mı? Irak parçalanmış, Suriye'de ne olduğu, Gazze'de neler yapıldığı meydana. Dolayısıyla böyle bir dünyada Türkiye, kendisince depreme hazırlık diye bir şey yapıyor ve bu hazırlığın anladığımız anlamda

bir süreç olmadığı da açık. Dertleri, barış falan değil. Şu aşamada en azından Orta Doğu'da işler hızlandı. Bu küresel bir bölüşüm kavgası sıcak savaşa doğru dönüyor.

Bu depremde de en yumuşak karnımız, Kürt meselesi. Önce bir depreme hazırlık diye kolunu nereden sağlam tutturalım, diyorlar. Yoksa temenni ettiğimiz gibi böyle bir açılım süreci, planı olduğunu henüz görmek mümkün değil. Ama bizim gibi barış, onurlu yaşam, demokrasi diyen insanlar sadece onların ne dediğine göre hareket edecek değil ki. Meseleye Türkiye, Türkler açısından baktığımız zaman, Türkler haklarından, imkanlarından vazgeçmeye razı edildikleri gibi sorunlar var. Burada siz mahrumken, orada onlar çok onurlarıyla yaşıyorlar değil. O yüzden meseleye ne yapabiliyorsak yapmak gerekir. İşin bir yönü bu.

İkincisi de nesil meselesidir. Bir zamanlar, son konuşulacak nesil biziz diye çok efsane böyle bir söylem vardı. Adrenalin bağımlısı Kürt gençleri diye Bilkent'ten iki akademisyenin makalesini hatırlıyorum. Ama öyle değil. Hangi araştırmayı yaparsak yapalım, Türk genci ile Kürt genci, kendi dilleri, onurlu yaşamlarına değen konu haricinde hayattan beklentileri, hayatta başarı diye tanımladıkları, kariyer diye gördükleri, umut, mutluluk diye gördükleri şeyler arasında fark yok. Bunu ister tarihten kardeşlik diye, ister başka yerden anlatın. Bu topraklarda yaşayan gençlerin hepsinin gelecek, güvencesizlik, istihdam, eğitim vs. meselesi var. Elbette Kürtlerin bir de kendi kimliği meselesi var. Oraya gelince konu ayrışıyor. Onun dışında bir ayrılıkları yok. Bugün aynı kaygıları yaşıyorlar. O yüzden Diyarbakır örneğinde hocamın sayıları açmasını önemişiyorum. Gerçekten Kürt sosyolojisinde ne değişiyor? Ciddi biçimde görmemiz ve çalışmamız lazım.

30 sene önceki aynı Kürtleri konuşmuyoruz. Mesele aynı duruyor gibi olabilir ama giderek karmaşıklaşıyor. O yüzden diyorum ki en sade yere dönelim. Kürtlerin ve hepimizin, Türk olarak benim de yarın sabah sokağa çıktığımda tercih ettiğim kimliğim, ait olduğum, inandığım, bildiğim ve kendime yakıştırdığımla alnım dik sokakta yürüyebileceğim hayatı inşa etmek için ne yapabiliriz? Yıllarca ezberimiz içindeki kimlik tarafını, sol-sağ meselesini de denedik.

Şimdi yeni bir demokrasi hareketi üretme imkanımız var. Toplum, Kürtlerde, Türklerde psikolojik olarak buna daha hazır bir hale gelmiş olabilir. Bu imkan içinde süreci kim hangi hesaptan planlamış, tasarlamış olursa olsun, Amerika'nın, Rusya'nın, İsrail'in ne planı olursa olsun, kendimiz burada ne yapabileceğimiz için yeniden bir gayret, bir enerji, bir hareket örgütleyebiliyor muyuz? Umutlarımız, inandıklarımız, gönlümüz doğrultusunda suyu, hayatı bükebiliyor muyuz? Benim baktığım yer burası. Yoksa umutlarımızı çocuklarımıza miras bırakıp bu dünyada gideceğiz. Ben de kendi hesabımı, umudumu miras bırakmak istemiyorum, yaşamak istiyorum. Mesele benim açımdan bu kadar basit.

DOÇ. DR. VAHAP COŞKUN - DİCLE ÜNİVERSİTESİ

Erhan Ürküt'ün söylediklerine dair üç noktaya değinmek isterim. Birincisi, bu sürecin akamete uğratılması durumunda daha sert bir süreçle karşılaşabileceğimiz şeklindeki bir uyarıdır. Bu, doğru. Gerek kendi tecrübelerimiz, gerekse dünya tecrübeleri bir çatışma çözüm sürecinin başarıya ulaşmaması halinde sonradan gelen sürecin çok daha sert olduğunu gösterir. Türkiye'de 1993'teki ilk ateşkesten sonra, 2011'de Oslo Süreci'nin bitmesinden sonra ve 2015'te çözüm sürecinin sona ermesinden yaşananlar da bunu teyit ediyor. Dünyada da öyledir. Mesela Kolombiya, 1998-2002 arasındaki süreçten başarı ile çıkamayınca sonrasında çatışmaların yoğunlaştığı bir dönemden geçer. Dolayısıyla bir yumuşama eğer sonuca ulaştırılmazsa sonrasında tarafların çok daha sertleşmeleri kaçınılmaz olabilir. Buna karşı dikkatli olmak lazım.

İkincisi Erhan Ürküt, bir yasal düzenlemenin olması, bir yasal çerçevenin çizilmesi ve konuşmaların bu çerçevenin sağladığı teminatlar dâhilinde yapılması gerektiğini söyledi. Elbette, yasal bir çerçeve

oluşturulabilir ama bunun mutlak bir garanti sağlamadığını bilmek gerekir. Çözüm Süreci döneminde de bir yasal düzenleme yapılmıştı ama bazı aktörler çözüm sürecinde yaptığı konuşmalardan ötürü yargılandılar. Dolayısıyla o yasal düzenlemelerin çatışma dönemlerinde nasıl yorumlanacağı belirleyici hale geliyor. Burada, hukuki düzenlemeden ziyade siyasal karar tayin edici oluyor.

Üçüncüsü siyasi aktörlerin sorumluluğudur. İsterseniz siyasi aktörler çerçevesinden bakın, isterseniz sivil aktörler çerçevesinden bakın, Türkiye'nin bugün demokratik ve rasyonel bir çözümü savunan ir elite ihtiyacı var. Politik ve ekonomik bir iyileşme, ancak demokratikleşmeyi ve rasyonelleşmeyi içeren bir siyaseti ve bu nitelikleri haiz bir siyasetin taşıyıcılığını üstelenen her kesimden bir politik ve sivil eliti gerekli kılar. Demokratik ve rasyonel bir elitin yokluğu durumunda bu sorunu çözmek son derece zor olur.

Ahmet Duyan'ın söylediklerine dair bazı hususlara dair fikrimi açıklamak isterim. Kendisi 'barışmayı bilmiyoruz' dedi. Türkiye'de Kürt meselesi ve çatışma çözümü noktasında bir bilgi sorununuz yok; son derece geniş bir külliyatımız var. Burada asıl sorun, bilgi değil, siyasal irade sorunudur. DİSA bünyesinde, DPI bünyesinde, DİTAM bünyesinde neredeyse bütün çatışma çözüm süreçleri tecrübeleri çalışıldı ve bunlardan çıkartabilecek dersler üzerine ayrıntılı konuşmalar yapıldı. Dolayısıyla bir bilgi problemimiz yok ama meseleyi demokratik ve siyasi mekanizmalarla çözme noktasında bir siyasal irade problemimiz var.

Kennedy'ye atfedilen bir söz var. Kennedy "Zaferin binlerce babası olur ama yenilgiler yetimdir" der. Çözüm süreci de başarısız olunca, herkes çözüm sürecinden elini çekti, ondan söz etmez oldu. Ancak bana göre çözüm süreci çok önemli ve değerliydi. Sadece o iki yılda çatışmaların olmaması ve insanların hayatlarını kaybetmemesi bağlamında değil, şüphesiz ki bu da kendi başına çok ama çok kıymetli, onun da ötesinde bir zemin yaratması ve aktörlerin birbirlerinin sınırlarını görmesi açısından da mühimdi. Eğer yeni bir süreç olacaksa, burada -yine geçmiş süreçte olduğu gibi- popüler aktörlerin kullanılmasında bir beis yok. Ses ve sinema sanatçılarının sürecin içerisinde yer almasında bir mahzur yok. Aksine onların popülaritesi, sürece müspet yönde yansır. Misal, ben de Akil İnsanlar Heyeti'nde idim, Kadir İnanır da. Kadir İnanır'ın barış için sarf ettiği bir sözün, benim söylediğim sözden çok daha fazla kişiye ulaşacağı su götürmez. Diğer ülkelerde de toplumu ikna etmek için popüler aktörlerin sürece katılması sağlanır; bu herhangi bir sorun oluşturmaz.

Kamuoyunu hazırlamanın çok önemli bir sorun olmadığını düşünüyorum. Hâlihazırda bu sorun, bir şekilde toplumsallaştı. 1 Ekim'den itibaren Türkiye'de neredeyse bütün medya, bütün siyasi partiler, bütün köşe yazarları bu meselenin üzerinde duruyor. Öcalan'ın serbest bırakılması, umut hakkı, PKK militanlarının hukuki durumları ve Suriye'deki Kürt yapısı ile ilişkilerin modeli gibi konular, kısa bir süre öncesine kadar düşünülemeyecek bir açıklıkta ve yoğunlukta konuşuluyor ve tartışılıyor. Zaten bu durumun kendisi bir toplumsallaşma ve bir kamuoyuna hazırlanma sürecidir.

Keza 2013-2015 çözüm sürecinden farklı olarak bir avantajdan daha bahsedilebilir: Bir önceki süreçte MHP'nin getirmiş olduğu muhalefeti burada olmayacak, CHP de, eğer Esenyurt'tan sonra havası değişmezse, çok daha heveskâr bir tutum içerisinde. Dolayısıyla parlamentoda da, geçmişten daha olumlu bir kompozisyon var.

Son olarak Kürt meselesinin yakın tarih içerisinde nasıl konumlandığına değinerek bitireyim. Kürt meselesi, iki farklı siyasete temel oluşturabilir. Biri; otoriter siyasettir. Kolay olan ve çokça karşılaşılan da budur. Kürt meselesi, siyasetin zeminini tahrip etmek ve demokrasi çitasını aşağıya çekmek için çok rahatlıkla kullanılabilir. Daha da vahimi, Kürtler gösterilerek geniş toplum kesimleri buna ikna edilebilir ki, bu çok derin bir problem.

Diğeri de özgürlükçü siyaset. Kürt meselesinde bir çözüm iradesi ortaya konulduğunda, bunu hak kataloglarını geliştirmek ve toplumsal barışı temin etmek için de kullanmak mümkün olabilir. Kürt

meselesinde takınılan tavır, otoriterliği tahkim edebileceği gibi özgürlüğe açılan bir yol da olabilir. Gerek sivil ve gerek siyasi aktörlerin mesuliyeti, bu yolu özgürlüğe açacak mahareti göstermeleridir.

II. OTURUM: KÜRT MESELESİNDE ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜN EKONOMİYE ETKİLERİ

PROF. DR. MESUT YEĞEN - MODERATÖR

Kürt Meselesinin Çözümüzlüğünün Türkiye Ekonomisine Etkileri adlı ikinci oturuma başlamak üzereyiz. Biri daha teoriden, akademiden diğeri de pratikten, sektörden olmak üzere iki değerli konuğumuz var. İlk olarak Erol Katircioğlu'na söz veriyorum.

PROF. DR. EROL KATIRCIOĞLU - AKADEMİSYEN

Bu toplantı ve buna benzer toplantılar gerçekten yaşadığımız sorunların çözümünüyle ilgili olarak en azından düşüncelerimizi geliştirmeye imkan veren toplantılardır.

Değerli arkadaşlar doğrusunu isterseniz “Kürt Meselesinde Çözümüzlük Türkiye'ye Neler Kaybettiriyor başlığı” benim hazır olduğum bir başlık değil. Daha doğrusu sorun, iki taraflı bir sorun zaten. Yani çözümsüzlük Kürtlere ne kaybettiriyor sorusu da önemli ve ben sunuşumda konuya daha çok bu açıdan yaklaşmaya çalışacağım. Ekonomi perspektifinden konu edeceğim ve sizlere grafiklerle anlatmaya çalışacağım. Konu, bir bakıma henüz bitmemiş bir çalışmamın ilk sunuşu olacak.

Kürt sorunu gibi sorunlar, yalnızca bizim ülkemiz de değil aynı zamanda dünyanın birçok yerinde de yaşanan sorunlardır. Bugün dünyamızda, nasıl ki bir zamanlar imparatorluklar çöküp yerlerine ulus devletler inşa olduysa, tıpkı buna benzer bir biçimde bir süreç yaşanıyor. Bu kez, küreselleşme ile birlikte norm ve değer üretme kapasitesi zayıflayan ulus devletler içinde bir huzursuzluk var. Bu huzursuzluk, Batı'nın homojen sayılabilecek,(geçmişte en azından homojen olduğu söylenebilecek olan) devletlerinde, göçlerle ortaya çıkan heterojenliğin sonucu olmaktadır Türkiye gibi ulus devletlerde ise yani kuruluştan beri heterojen bir yapısı olan bizim gibi ülkelerde ise yeni taleplerin ortaya çıkması benzer toplumsal huzursuzluklar yaşanmasına neden oluyor. Bir başka deyişle bizde ve bütün dünyada da var olan farklılıklar, farklı kimlikler güneşin altında yerlerini istiyorlar. Durum bu.

Bir kere bu soruna benzer sorunların bazıları, örneğin Filipinlerde, Kuzey İrlanda'da ve Güney Afrika'da çözüldü ama çözülmeyen ve çözüm bekleyen birçok yer daha var. Kürt sorunu, bunların en önemlilerinden biridir. Önümüzdeki var olan siyasi yelpaze, şöyle bir biçimde ifade edilebilir. Bir uçta ulus devletin kendine ait olduğunu düşünen kimlikler var ve bu kimlikler ülkeyi yönetmek istiyorlar. Ve kendilerine itiraz eden farklılıklardan kaynaklanan sıkıntıları, bir bakıma baskıcı yöntemlerle sürdürmeyi tercih ediyorlar. Diğer uçta ise, eşit haklar talep eden başka kimlikler var. Bir başka ifadeyle bu siyasi yelpazenin bir ucu faşizme kadar varabilecek bir anlayışı, diğer ucu da Vahap Coşkun'un da belirttiği gibi demokrasiye yönelebilecek olan bir anlayışı taşımakta. Türkiye Kürt sorununu yaşarken, dünyada da ulus devletlerin içindeki farklı kimliklerin ve kültürlerin güneşin altında kendilerine yer istemeleri ve birlikte yaşam üretebilmeleri talepleri giderek yükselmekte.

İkinci olarak, “Çatışma Ekonomisi”, yeni gelişen bir ekonomi yaklaşımıdır. Orada genel olarak benimsenmiş bir varsayım bu sorunu büyük ölçüde özetler. Bu varsayım şöyle özetlenebilir: birincisi, eğer bir ülkede farklılıklar, “farklı gruplar” var ise, ikincisi bu farklı gruplar içinde bir “homojenizasyon” olmuş ise, üçüncüsü de bu gruplar arasında bir “yabancılaşma” olmuş ise, o toplumda çatışma ve savaş kaçınılmazdır. Bu varsayım altında baktığımızda sorunun kaynağını, bu teorik çerçevede değerlendirmeye kalktığımızda esasında Türkiye'de olan da budur. Kimlikler içinde bir homojenizasyon var ve bir yabancılaşma var ve dolayısıyla bir çatışma ve gerginlik ortamı var.

Bu problemin çözümü de zaten bu varsayımlar içinden kendiliğinden çıkıyor. Özellikle “yabancılaşmayı” aşmak, farklı kimlikler üzerinden ortaya çıkmış olan bu bunalımı aşabilmek için gruplar arasında yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasını sağlayacak politikaları günlük hayatta uygulayabilmiş olmamız gerekiyor. Ancak böylelikle Kürt sorunu veya buna benzer sorunları aşmak mümkün olabilir.

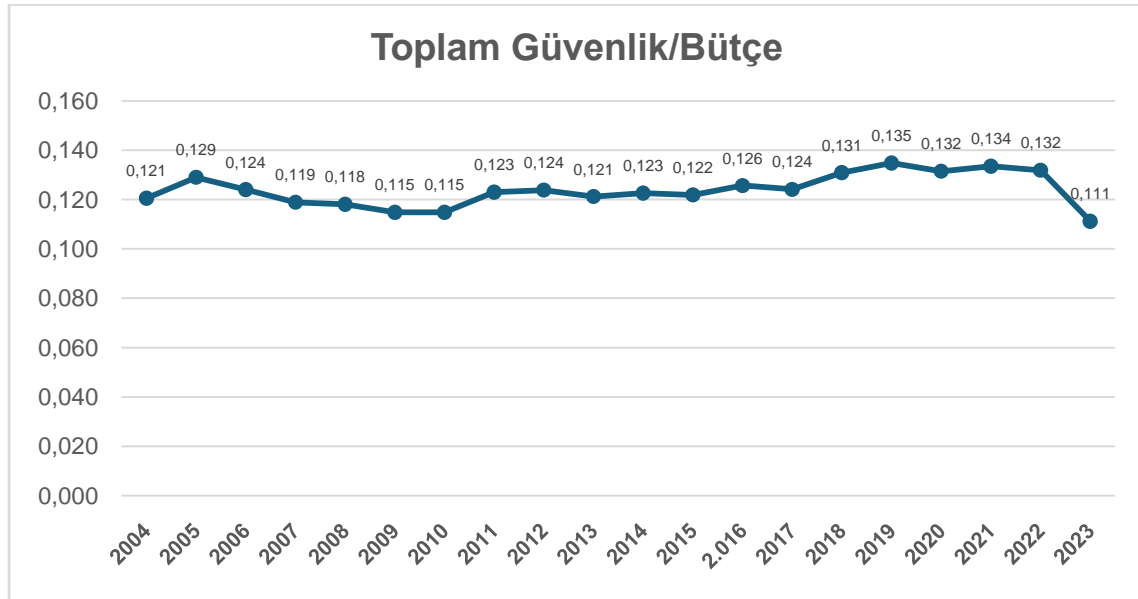
Çalışmada kullandığım veriler esasında Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi'nin bütçesinin fonksiyonel dağılımı adı verilen 10 tane ayrımı olan bir veri setini içermektedir. Türkiye’de bu veri seti, bilgileri iller düzeyinde verilmiş. Tabii ki Kürtleri ve Türkleri ayırmak, teknik olarak mümkün değil. Ama “Kürtlerin yoğun yaşadığı iller” ve “Türklerin yoğun yaşadığı iller” gibi bir ayırım çerçevesine bakarsak bazı karşılaştırmalar yapmamız mümkün olabilir. Dolayısıyla da bu bütçe rakamlarını 11 tane Kürt ili özelinde ve 11 tane de bir tür kontrol grubu olarak Türk ili üzerinde hesapladım ve bazı karşılaştırmalar elde ettim.

Konuya girmeden önce altını çizeyim ki bütçenin bölgeler ve iller nezdinde kullanımı ile ilgili çeşitli kriterler vardır. Bu kriterlerden biri ilin coğrafi yüzölçümü, bir diğeri nüfus, bir diğeri kalkınma düzeyi gibi faktörler göz önüne alınarak bütçe bölgeler ve iller bağlamında dağıtılıyor. Her ne kadar objektif kriterler göz önüne alınarak dağıtım yapılıyor dense de alınan bu kararlar özünde siyasi tercihleri de içermektedir. Çalışmamızda kimi veriler, 2004'ten 2020'ye, 2023'e kadarki süreci kapsıyor. Bu verileri, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı süresince yaşanmış olan siyasetin ekonomik sürecini bir ölçüde değerlendirme imkanımız olabilir diye düşünerek başlamıştım. 11 Kürt iline ayrılmış olan bütçelerin toplamı, 11 Türk iline ayrılmış olan bütçelerin toplamından hangi kalemlerde farklılaşıyor, nasıl bir dağılım olmuş? Ekonomiye ne verilmiş, din ve kültür işler ne kadar ayrılmış, savunmaya ne kadar harcanmış vs. gibi ayrımlar bulmak ve dolayısıyla da bu çerçevede karşılaştırmalar yapmak mümkün.

Aşağıdaki grafik 2004-2023 yılları arasında bütçe içinde toplam güvenlik harcamalarını göstermektedir.

Savunma ve güvenlik harcamalarıyla ilgili çeşitli diyagramlar var.

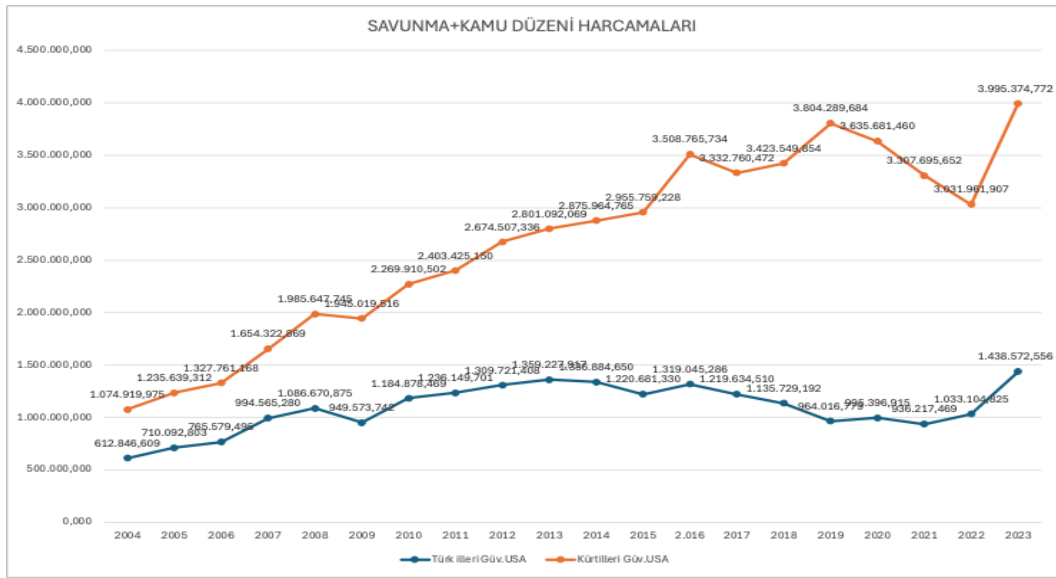
Grafik-1: Güvenlik Harcamaları

Toplam güvenlik harcamalarının bütçe içindeki paylarına baktığımızda yıllar içinde yüzde 13-14 civarında gerçekleştiğini görüyoruz.

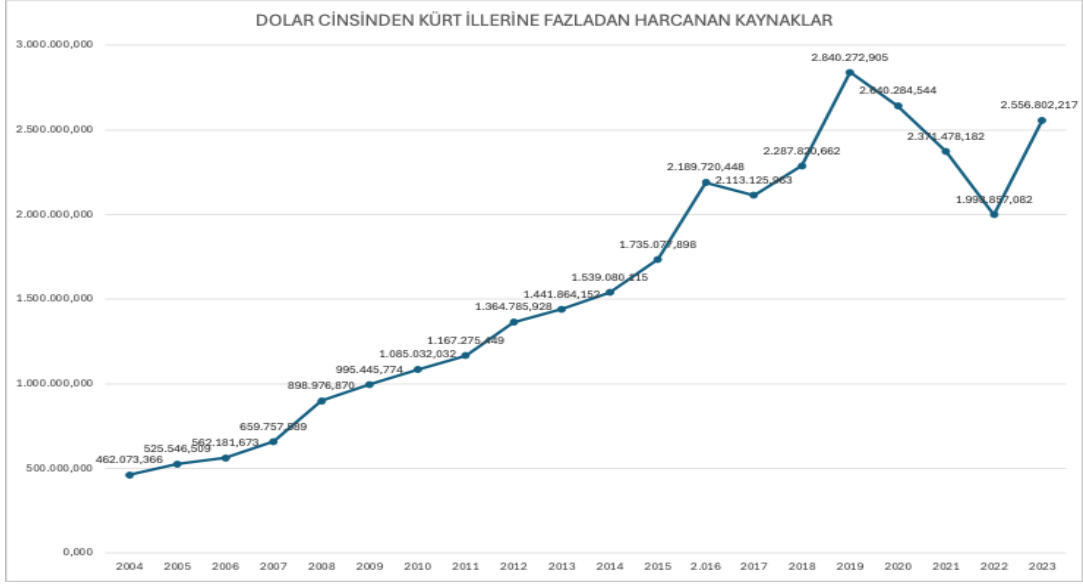
Savunma harcamaları ve kamu düzeni harcamaları diye ifade edilen harcamaların Kürt illerinde ve Türk illerindeki dağılımı farklı. Savunma harcamaları bütçeden ayrılmış paylar olarak Kürt illerinde çok daha yüksek bir biçimde cereyan ediyor. Savunma ve kamu düzeni ile ilgili olan harcamalara güvenlik harcamaları şeklinde tanımlayalım. Güvenlik harcamalarının, Kürtlerin yoğun yaşadığı illerde, görece daha yüksek olduğunu görüyoruz. Esasında bu şu demek: Kürt siyaseti, Kürt sorununun varlığı kaçınılmaz olarak devletin hazinesini kullanırken, Kürt illerine yönelik olmak üzere olumsuz bir gelişme olmasın diye güvenlik harcamalarını artırmak ihtiyacı içinde. Rakamlar da bunu gösteriyor.

Grafik-2: Savunma-Kamu Güveni Harcamaları

Buradan şunu söylememiz de mümkün. 11 il bağlamında Türk illerinde güvenlik harcamalarına ayrılmış olan meblağlar Kürt illeri için ayrılan güvenlik harcamaları kadar olsaydı Kürt sorununun aşağı yukarı ekonomik maliyetiyle ilgili bir fikir edinmek mümkün olabilir. Aşağıdaki grafik bu maliyetleri göstermektedir.

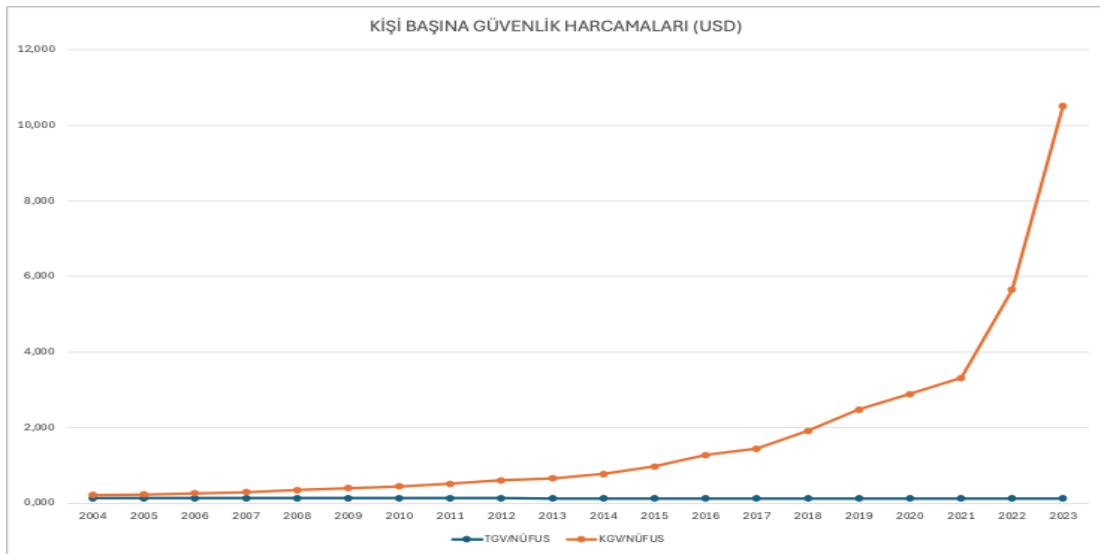
Grafik-3: Kürt İllerine Fazladan Yapılan Harcamalar (USD)

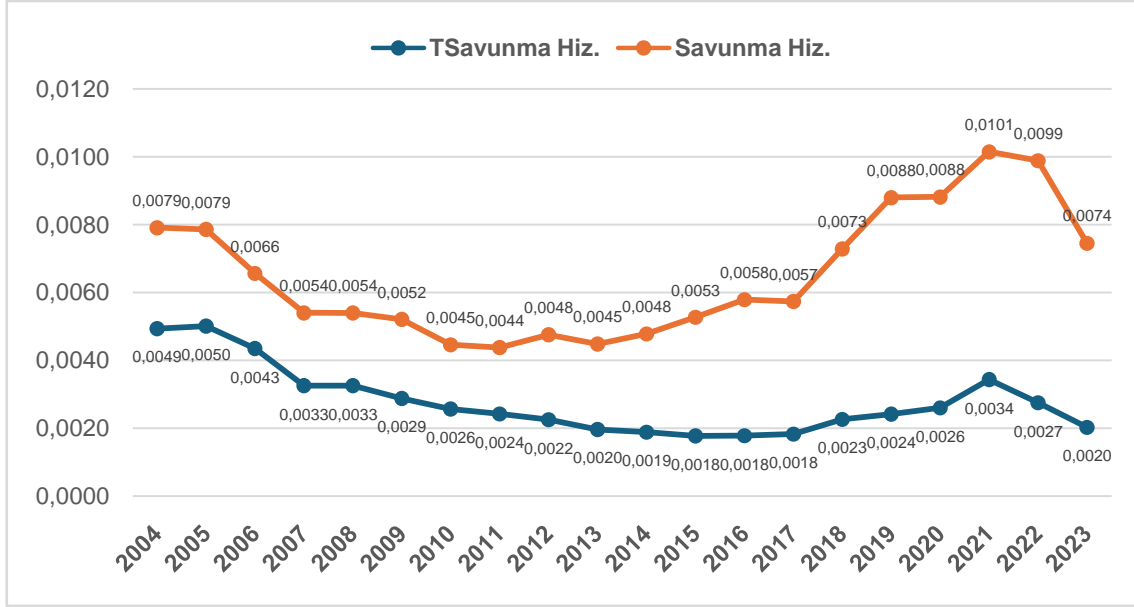
Ama bu sonuçlara varmadan önce bir noktayı daha aydınlatmam lazım. İktisatta genel olarak eşitsizlik denilince “dikey eşitsizlik” anlaşılır, zenginler ve fakirler arasındaki farklar anlaşılır. Fakat bir de bizde pek ilgilenilmemiş bir “yatay eşitsizlik” alanı var. Yani bölgeler arasındaki eşitsizlik. Bazı harcama kalemlerinde özellikle 2013 yılından sonra Kürt illerine ayrılan kaynaklar Türk illerinden daha az olmuş. Burada Kürtlerin yoğun yaşadığı illere karşı bir çeşit ayrımcılık yapılmış olduğu görülmekte. Üstelik de değişkenler bağlamında baktığımızda özellikle ekonomi, kamu yatırımları, çevre, iskan gibi alanlarda bu ayrımcı tercihler görülüyor.

Aşağıdaki grafikte kişi başında güvenlik harcamaları görülebilir. Mavi çizgiyle ifade edilen seri, Türk illerindeki güvenlik harcamalarını (USD) gösteriyor. Kırmızı da Kürt illerindeki güvenlik harcamalarını gösteriyor. 2009'dan itibaren giderek bu fark açılıyor. Kürt bölgelerinde kişi başına güvenlik harcaması şiddetli bir biçimde artıyor.

Grafik-4: Kişi başına Güvenlik Harcamaları

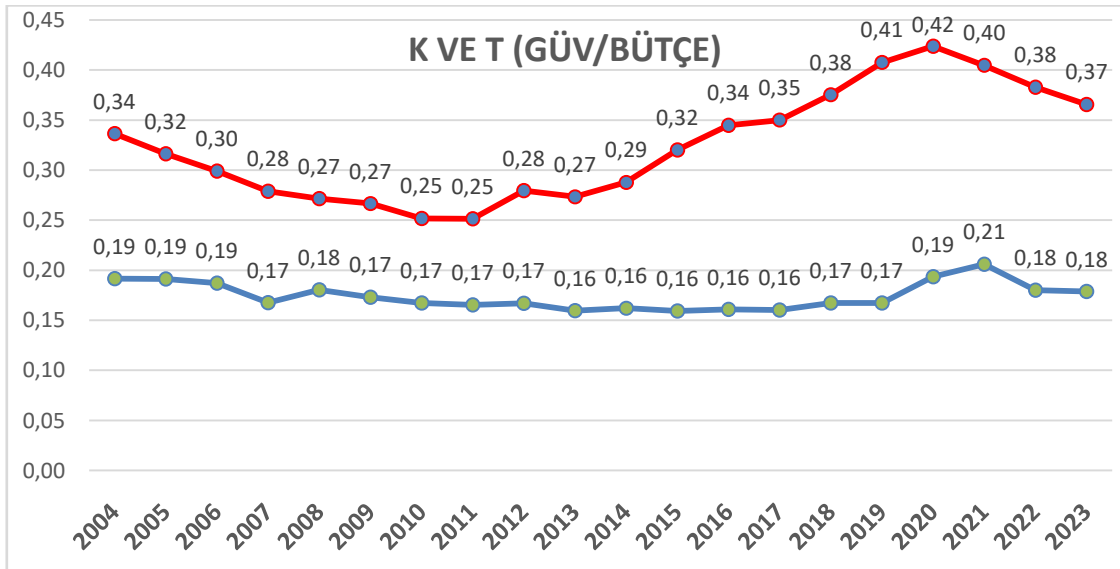
Grafik-5: Savunma Hizmetleri

Güvenliğin bir parçası olarak savunma hizmetlerine baktığımızda gördüğümüz gibi 2004'ten 2013'e kadar Türk illerinde de Kürt illerinde de bir azalma trendi var. Fakat 2013'ten sonra Türk illerindeki bu azalış devam ederken, Kürt illerinde ise 2013'den başlayarak oldukça ciddi bir artış olduğu açık bir biçimde görünüyor. Yoğun yaşadığı illerde kamu düzeni ve güvenliği harcamaları çok daha yüksek gerçekleşiyor.

Aşağıda da savunma harcamaları ve kamu düzeni harcamalarının toplamlarına "güvenlik harcaması" diyerek oluşturduğum grafik benzer tespitimize katkı sağlıyor. "Kamu düzeni ve güvenliği" bağlamında da yapılan harcamalara baktığımızda benzer bir tabloyu orada da görmekteyiz. 2013 tarihinden sonra Kürt illerine bütçeden "güvenlik" harcaması adıyla yapılan harcamalarda bu kez artışların başlama tarihi olarak 2011 yılını görmekteyiz.

Grafik-6: Güvenlik Harcaması

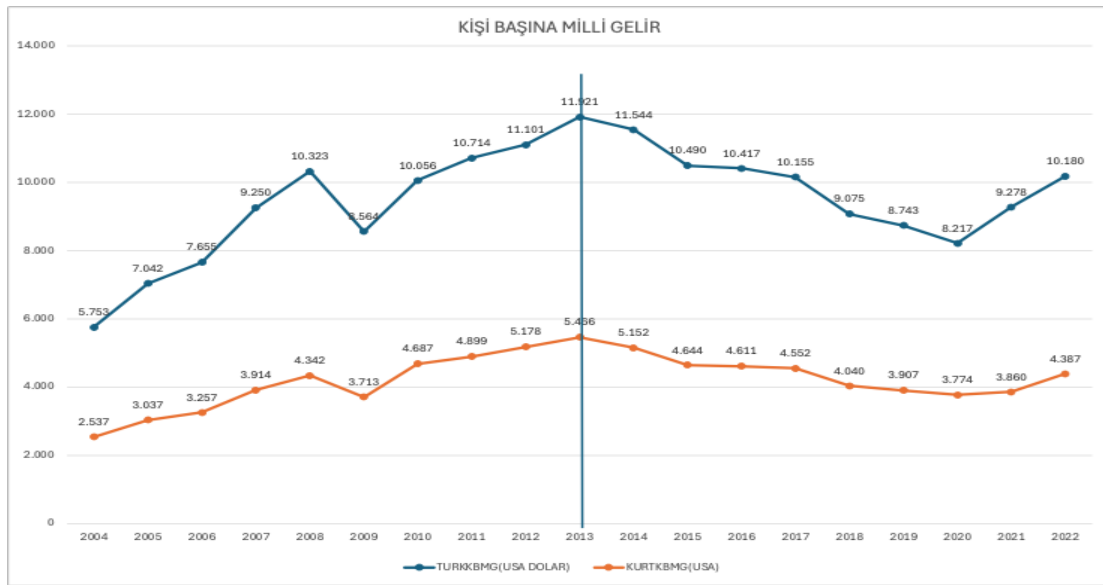
Rakamlardan anladığım, yirmi yıl boyunca yapılan güvenlik harcamasının tutarı 440 milyar dolar. Kontrol grubu olarak seçtiğim Türk illerine 22 milyar doları ayrılmış. 53 milyar doları da Kürt illerine harcanmış. Dolayısıyla da aradaki fark esasında Kürt illerinin bütçesine Kürt sorunundan kaynaklanmış olan bir maliyet olarak algılanabilir. Bu da toplamda baktığımızda 31 milyar dolara tekabül ediyor.

Kürt sorunu ve sorunun ekonomik maliyeti nedir sorusunun cevabını vermek çok zor. DemocraticProgressInstitute'nin (DPI) bir çalışması var. Çeşitli rakamlar konuşuluyor. Bakanlar, 400 milyar gibi çeşitli rakamları telaffuz ediyor. Ama bunların esasında spekülatif bir yanının da olduğunu kabul ederek bakmak lazım. Çünkü Kürt sorununun maliyeti dediğimiz zaman, sadece ekonomide gerçekleşen bir maliyetten söz etmiyoruz. Biraz önce Bekir Ağır, toplumun %76'sının depresyon içinde olduğunu söyledi ki bu da sonuç olarak bir maliyettir. Dolayısıyla da bunu tespit etmek son derece zor ama şu rakamlardan çıkardığım, bilgilerden elde ettiğim kadarıyla, Kürt sorununun yarattığı gerginliğin Kürt illeri bütçesine olan maliyeti aşağı yukarı bu hespla 30 milyar dolar ek bir maliyet gerçekleşmiş oluyor.

Buna Kürt illerine kişi başına milli gelir anlamında baktığımızda 300 dolara yakın bir kayba tekabül ediyor.

Kişi başına milli gelire baktığımızda, Türkiye'de 2013'e kadar kişi başına artan bir milli gelir var. Fakat 2013'ten sonra da azalıyor. Türkiye'de kişi başına milli gelir ile Kürt illerindeki milli gelir arasında 5 bin dolar civarında bir fark var. Türkiye'de ortalama milli gelir kişi başına 12 bin dolar ise, Kürt bölgelerinde de 6 bin dolara tekabül ediyor. İşin ilginç tarafı, 2013'te yine bir kırılma yaşanıyor. 2013'e kadar bir gelişme var. Bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilk zamanlar olumlu sayılabilecek uyguladığı ekonomi politikaların etkilerini de var.

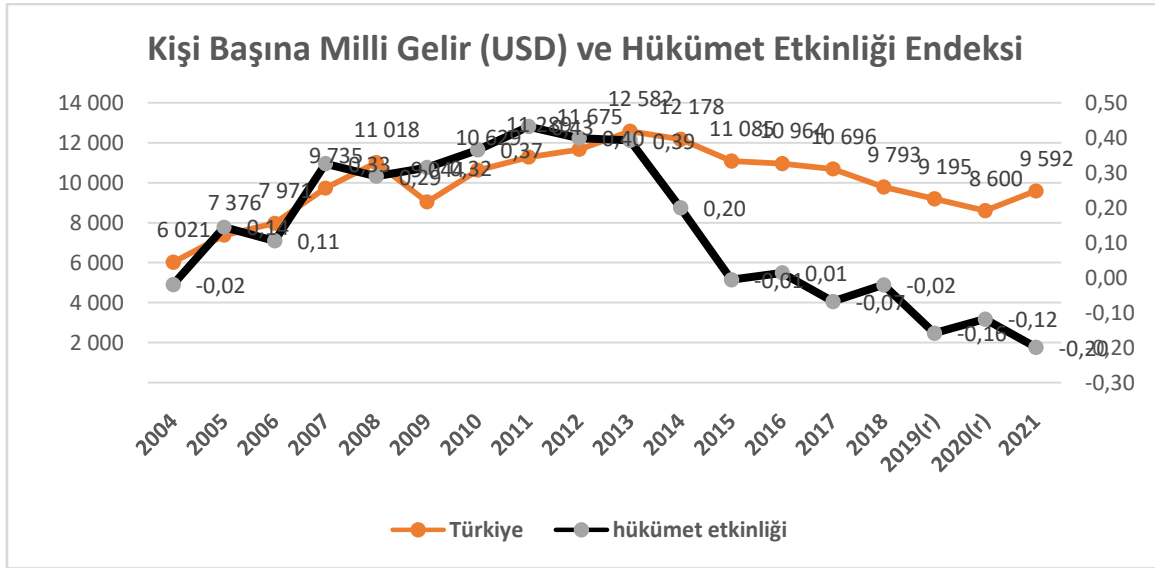
Grafik-7: Kişi Başına Gelir (USD)

Grafikten görülebileceği gibi 2013'ten sonra ekonomide genel olarak bir daralma gerçekleşiyor.

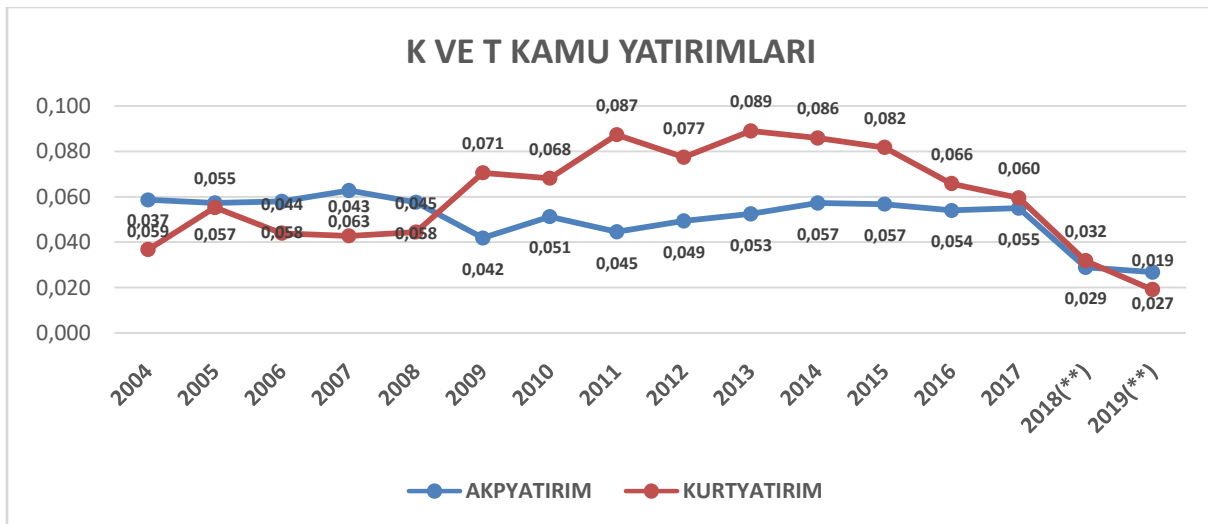
Daron Acemoğlu, bu kırılmayı kurumsal sorunların artmasına bağlıyor ve bu daralmanın bu nedenle gerçekleştiğini söylüyor. Chicago Üniversitesi'nden bir iktisatçı Ufuk Akciğit de bu daralmanın Türk ekonomisinin son yıllarda aşırı tekelleşmesiyle bağlantılı olduğunu söylüyor. Kimi yazarlar da Türkiye'de inşaat sektörüne çok ağırlık verildiği için bunun sürdürülemediğini ifade ediyor. Dolayısıyla 2013 yılı ve etrafındaki yıllarda ekonomideki daralmanın nedenleri konusunda çok şey bilmiyoruz. Benim bakmaya çalıştığım yerden bu sürece baktığımızda biraz daha farklı bir açıklamanın da mümkün olacağını düşünüyorum. Bu amaçla aşağıdaki grafiği kişi başı milli gelir rakkamları grafiği ile yeniden veriyorum. Dünya Bankası'nın Hükümet Etkinliği Endeksi diye bir endeksi var, ben bu endeks değerlerini de önceki grafiğin üzerine koyuyorum.

Grafik-8: Kişi Başına Gelir(USD) ve Hükümet Etkinliği Endeksi

Bu grafiğe göre Hükümet Etkinliği, 2013 yılından sonra kişi başına milli gelirle birlikte şiddetli bir şekilde kırılıyor. Fakat bu tabloda gözüken, hükümet etkinliğinin neredeyse ortadan kalkmasıyla ekonomide daralmanın meydana gelmesi arasında oluşan eğilimin arkasında ne yatıyor sorusunun cevabını henüz daha veremedim. Ama 2013 yılı iktidarın Cemaat ve AK Parti arasında bir çatışmaya tanıklık ettiğimiz tarihtir. Bu dönemde cemaat, özellikle Oslo görüşmelerini konu ederek Adalet ve Kalkınma Partisi'ne itiraz etti. Daha doğrusu Oslo görüşmelerini deşifre etti ve bir siyasi tartışmaya sebep oldu. Daha sonra hükümet de dersaneleri kapatmak biçiminde bir adım atarak cemaate karşı bir adım attı. Cemaat, bundan sonra MİT Başkanı Hakan Fidan'ı gözaltına almaya kalktı ve bu böyle devam etti. Acaba bu ekonomik ve kurumsal kırılmanın arkasında hükümetin, Fethullah Gülen cemaatiyle bir çatışmaya girmiş olması mı yatmaktadır?

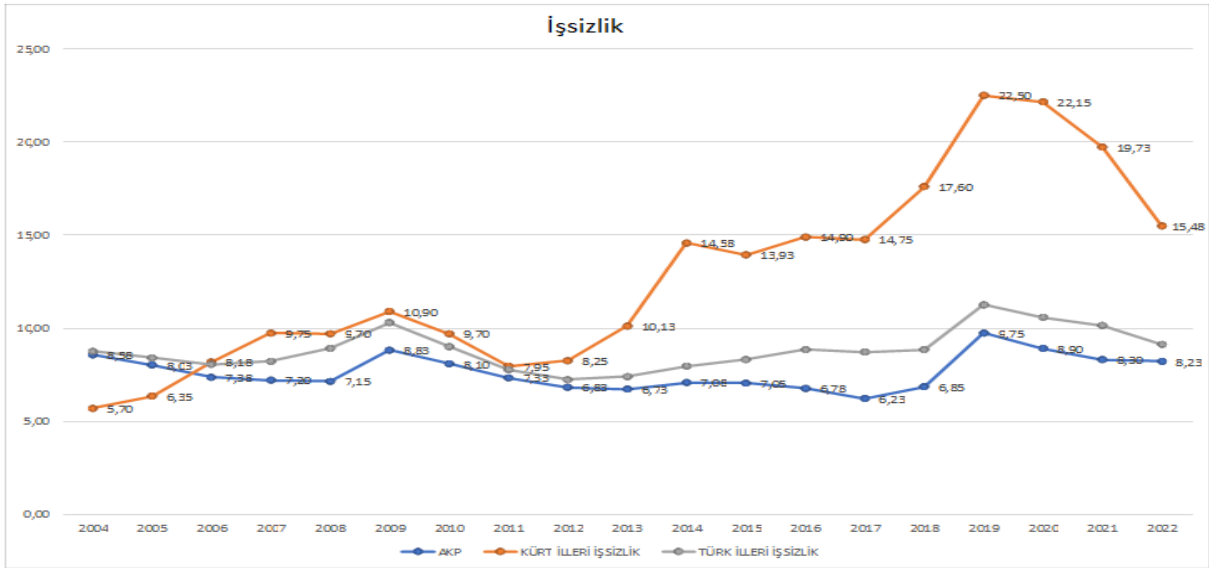
Grafik-9: Kamu Yatırımları

Bunu anlamak için diğer bazı değişkenlere bakmakta yarar var. Örneğin yukarıdaki grafikte Türk ve Kürt'lerin yoğun yaşadığı illerdeki kamu yatırımları görülmektedir. Kamu yatırımlarına baktığımızda, burada kırmızıyla gösterilen Kürt illerine yapılan yatırımlar, mavi de Türk bölgelerine yapılan yatırımları gösteriyor. Nitekim kamu yatırımları, 2013'e kadar genel olarak bir artış eğilimi içinde. Fakat 2013'ten

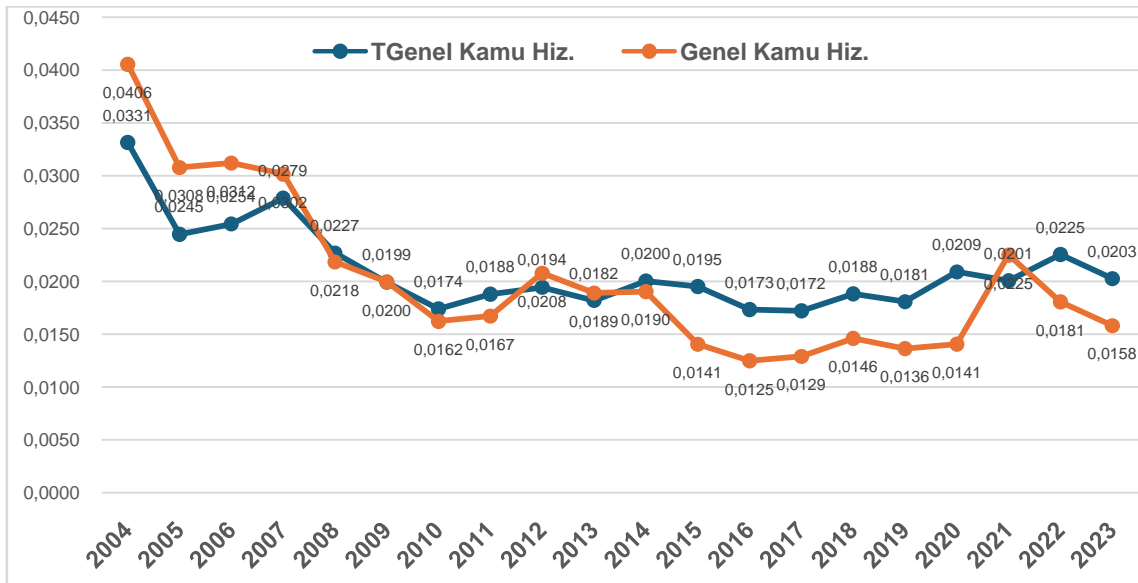
sonra kamu yatırımları, 2017 yılına kadar Kürt illerinde hızla düşüyor. Türk illerinde de hafifte olsa bir artış sergiliyor.

Grafik 10: İşsizlik

Bir başka değişken olarak işsizlik değişkenine bakılırsa, işsizlikte de durum yine aynıdır. 2011 yılından itibaren kırmızı ile gösterilen Kürt illerinde işsizlik hızla artıyor, Türk illerinde de bir azalış söz konusu. Ekonomik daralmanın faturası, bu grafiğin karşılaştırılması bağlamında daha çok Kürtlere çıkmış gibi gözüküyor. Kürt illerinde ve Türk illerinde baktığımızda Kürt illerinde işsizlik 2011'den itibaren ki 2013'te daha da hızlanıyor, artmış gözüküyor.

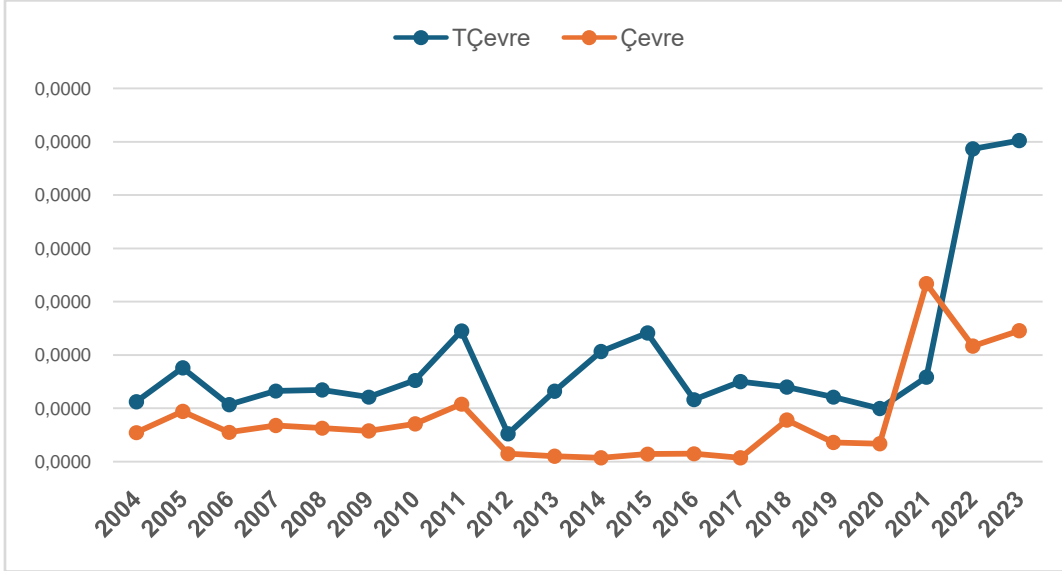
Grafik 11: Genel Kamu Hizmetleri

Genel kamu hizmetlerine baktığımızda genel olarak bir azalma var. Bir türlü barış ortamının iyileştirilmesi gibi ya da iyileşmesinin sonucu gibi her iki bölgede de ortaya çıkan bir eğilimi gösteriyor. Kamu hizmetleri Kürt illerinde, Türk illerine göre daha düşük seviyede gerçekleşiyor.

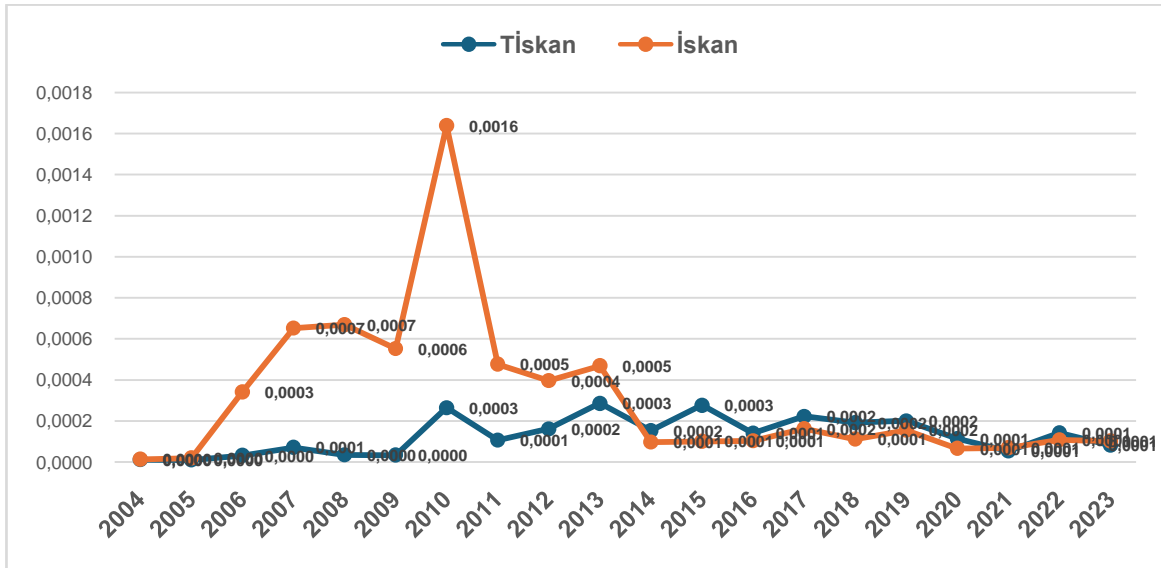
Adalet Kalkınma Partisi'nin ilk yıllarında ekonomik olarak bölgeye bir destek verilmiş olduğu gözüküyor. Kürt illerinde, Türk illerinde de ekonomik olarak bir yükseliş var. Fakat 2013'den sonra bu ilişki birdenbire Kürtlerin aleyhine gerçekleşmiş oluyor. Gördüğümüz gibi Türk illerinde de bir azalma var. Ekonomide Kürt bölgelerinde ya da Kürt illerinde çok daha şiddetli bir daralmanın olduğu görülüyor.

Grafik 12:
Kişi
Başına
Çevre

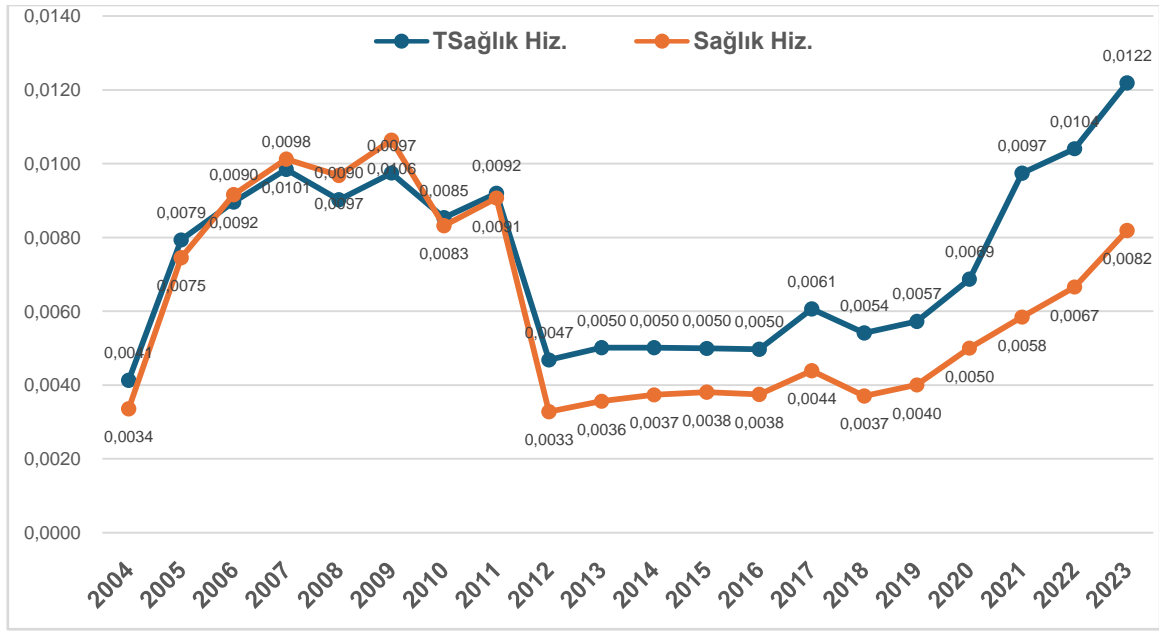
Başka bir konu da çevre. Burada maviyle gözükten Türk illeri, Kürt illeri de kırmızıyla. Görüldüğü gibi 2012'den itibaren Türk illerine genel olarak artan bir çevre harcaması varken, Kürt illerinde ise son derece zayıf bir şekilde destekleniyor.

Grafik 12: Kişi Başına İskan

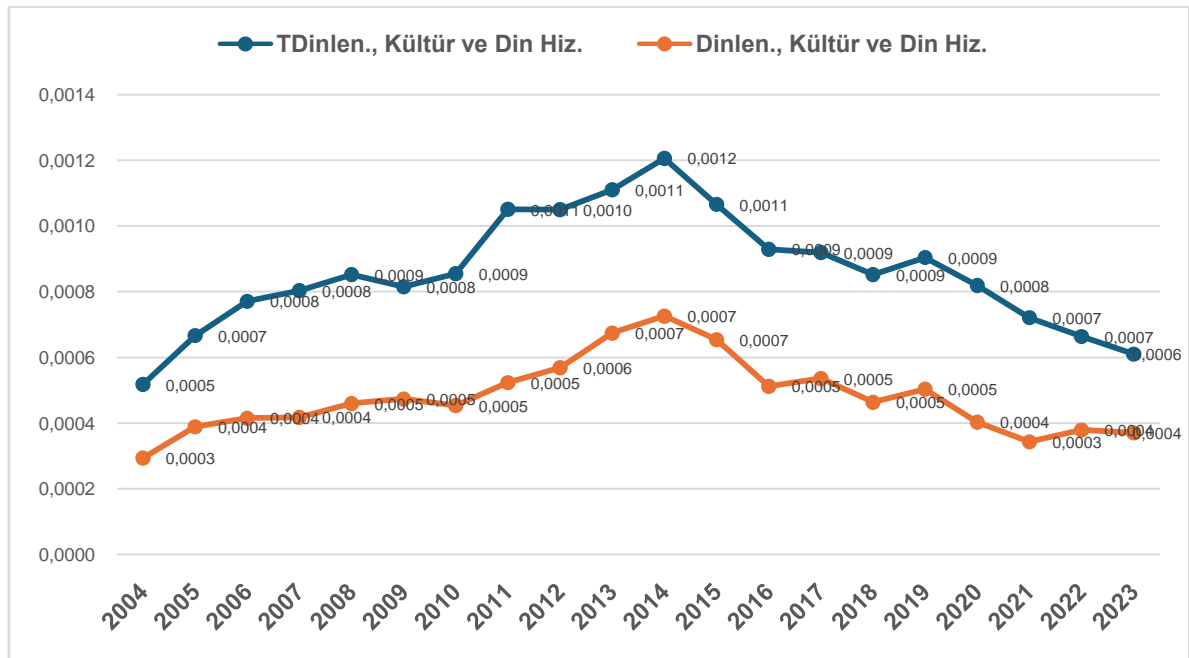
İskan harcamalarına baktığımızda ise yine benzer bir durum görüyoruz. 2013'ten sonra önce Türk illerinden çok daha fazla bir destek gösterilmiş. Fakat daha sonra her nedense 2010'dan itibaren hızlı bir düşüş. 2013'ten itibaren de Türk illerinin altında bir düşüş sergilenmiş

Grafik 13: Kişi Başına Sağlık Hizmetleri

Sağlık hizmetleri alanına bakıldığında ilk yıllarda Türk ve Kürt dilleri arasında çok bir ayırım yapılmamış gibi gözüküyor, paralel bir gidiş var. Fakat 2013'ten sonra bir farklılaşma var. Her ne kadar ikisi de artıyor ise Kürt illerine çok daha az miktarda bir artış sözü konusu oluyor.

Grafik 14: Kişi Başına Kültür ve Din Hizmetleri

Din ve kültür hizmetlerine baktığımızda yine aynı şekilde bir artış var. 2013 yılından sonra bir düşüş var. Eğitim hizmetleri benzer bir biçimde. Sosyal güvenlik harcamaları ki bunlar sosyal destek şeyleri paralel bir biçimde gidiyor. 2020'ye kadar en azından öyle gidiyor.

Özetle, bu çalışma bir karşılaştırma bazında oluşturduğum bir değerlendirmedir. Bu çalışmayı yaparken, yatay eşitsizliğin özellikle Kürt illerine yönelik olmak üzere ne seviyede olduğunu anlamaya çalışmak istedim. Bu tablolardan, grafiklerden görünen o ki, 2013 yılına kadar iktidar, çeşitli başlıklarda ayrımcılık yapmadan Kürt bölgelerinde destek vermiş gözüküyor. Fakat 2013 yılından sonra bu durum tersine dönüyor ve gerçekten Kürt illerine yönelik ciddi bir ayrımcılığın hükümet tarafından yapıldığı görülüyor.

Ne oldu da 2013'te bunlar böyle gerçekleşti? Kürt sorununu çözemeyen hükümetin, 2015'ten önce Kürt bölgelere yönelik ekonomik olarak zayıflama sonucunu doğuracak bir politika izlemiş olduğunu düşündürüyor. Bu çalışma, özellikle 2015 sonrasında yaşadıklarımızı düşündüğümüzde, iktidarın çözüm süreciyle ilgili olarak çok samimi olmadığını düşündürüyor. Çözüm sürecinin gerçekleşmesini isteyen bir hükümetin böyle bir ayrımcı politikası, beklenmeyen bir uygulama olması lazımdı. Ama öyle olmadığı gözüküyor.

Buradan şuna varmak istiyorum. Devlet Bahçeli'nin açtığı bir tartışma alanından umutlanmak için gerçekten çok şey var. Ben de kuşkucu taraftayım. Çünkü çözüme en fazla yakınlaştığımız, sürecin yaşandığı 2013'lü yıllarda geri planda sadece kalekollar yapılmıyormuş meğerse aynı zamanda ülkenin Kürt illerine özellikle ekonomik bakımdan bir ayrımcılık yapılmaya başlanmış. O nedenle de Bahçeli'nin açtığı tartışmayı olumlu bulmakla birlikte bu adımların gerçekten samimi olmadığı kanaatindeyim.

PROF. DR. MESUT YEĞEN - MODERATÖR

Son söyledikleriniz şöyle bir şey çağırıyordu. Cumhuriyet'in ilk döneminde Cumhuriyet elitleri arasında, Kürtleri, ekonomik olarak daha iyi duruma getirirsek mi, onları Kürtlükten uzaklaştırır ve Kürt meselesini çözeriz, yoksa ekonomik olarak geri bıraktırırsak mı, ya da oldukları halde bıraksak mı, bu iş daha bizim lehimize dönüşür şeklindeki soruya net bir cevap verildiğini zannetmiyorum.

Biri Celal Bayar'a, diğeri de Fevzi Çakmak'a atfedilen, daha ekonomik olarak bunları geri bıraktıralım, gelişirlerse başımıza daha fazla bela olurlar diyen perspektif çok öne çıkmamış gibi görünüyor. Ama AK Parti eliyle bunun tekrar gözden geçirilmesi ve devletin oraya dönmesi ilginç görünüyor. Orada bir net cevap verildi mi? Henüz anlaşılmalı gibi görünmüyor ama biraz daha uzun bir dönemden bakmak gerekecek diye anlıyorum.

Şimdi sözü Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Mehmet Kaya'ya bırakıyorum.

MEHMET KAYA - DİYARBAKIR TİCARET VE SANAYİ ODASI BAŞKANI

Ekonomi, Kürtlerin konuşmadığı konular, hep siyaset konuşuyoruz. Siyaset, diplomasi, dış ilişkiler konuşulduğunda bazen bir kelimenin, bir cümlenin altına birçok şeyi açıklamadan yerleştirebiliyorsunuz. Ama ekonomide tam tersi bir durum var. Cümleyi kurduğunuzda altındakilerini de saymazsanız, cümle tek başına anlaşılabilir.

Ekonominin temel kurallarından en önemlisi olan sermaye kendini her zaman daha korunaklı ve güvenli yatırım alanlarına taşır. Sermayenin aradığı özellikler arasında ilki hukuksal altyapı, ikincisi siyasal, sosyal ve ekonomik istikrardır. Üçüncüsü ise özellikle turizmde kent güvenliğidir.

Sanayi yatırımı uzun vadeli bir yatırım özelliği taşır. Bu nedenle de çatışmasız, güvenli ve kurumsal işbirliğinin olduğu illeri tercih eder. Bu dünyanın her yerinde yaşanan bir uygulamadır.

Bugün yaşanan çatışmalı süreç, bir PKK sorunundan ziyade bir Kürt sorunudur. Kürt sorununu hem bölgesel, hem de ulusal sorundur. Bu sorunun çözülememesinin, ihmal edilmesinin yarattığı toplumsal sorunlarını ifade edeceğim.

Bu konunun tarihsel bir süreci var. Rüştü Saraçoğlu'nun "Zenginleştirmek mi, yoksullaştırmak mı?" anlamında bir açıklaması var. İsmet İnönü'nün anılarında belirttiği Umumi Müfettişlere yazdığı mektuplara ve aldığı cevaplara baktığımız zaman bölgenin geri bırakılmasının şifrelerini çok net olarak görebiliyoruz. Bölgede o dönem Mardin Tekstil merkeziyken Halep'le ilişkilerinin tamamen kesilmesi, Avrupa tekstilde makineleşmeye giderken Bursa'da kooperatif ve kooperatif üzerinden makine alımının yapılmasına karşılık Mardin'de tekstilde makineleşme ve kooperatif kurulmanın yasaklanması çok dikkat çekici bir konudur. Bunlara baktığımızda Cumhuriyetin başlangıcında bölge ekonomisinin geri bırakılması ile ilgili mesajları net olarak görebiliyoruz.

Akademisyen araştırmacı Cuma Çiçek'in güzel bir çalışması var. Türkiye, 100 yıl boyunca bölgeyi sadece 2002 ile 2015 yılları arasında ismi 'normal' kabul edilen bir düzenle yönetmiş. 1927-52 arası Umumi Müfettişlik, 1960-70-80 darbeleri ile sıkıyönetim, 1987'de Olağanüstü Halin ilan edilmesi ve 2016'da kayyum uygulamalarının hepsi "idari, askeri, ekonomik" bölgede normal uygulamalardan farklı uygulanmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Diyarbakır sanayi şehri olarak ifade ediliyor. 1927'de yapılan genel bir sayım var. Okullardan camilere ve kurumlara kadar her şeyin sayımını yapmışlar. Zanaatkar adı altında "bugünün sanayici diye tabir edilen" işletmelerin sayısı itibarıyla Diyarbakır, Türkiye'de ilk beş il arasında yer alıyor. O günden bugüne döndüğümüzde iki önemli veriyi sizlerle paylaşacağım. Bu veriler, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın verileridir. Bakanlık, Türkiye'nin 81 ilini en gelişmişten en geri kalmışlık oranına göre 6 bölgeye ayırmış. Kürt illeri dediğimiz, Doğu ve Güneydoğu illeri 5 ve 6. bölgede, daha çok da 6. Bölgede yer alıyorlar. Yani 6. Bölge en gelişmemiş illeri kapsıyor.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024 yılında bir başka çalışma daha yaptı. Bu çalışmada da "İlçe Bazlı Gelişmişlik Endeksi" çıkarıldı. En az gelişmiş 50 ilçenin 49'u Doğu ve Güneydoğu'da bulunuyor. Bölge dışından gelişmemiş ilk 50'ye giren Kastamonu'nun Doğanyurt ilçesi 50. sırada yer almış. 1927'deki rakamlardan bu bugüne gelinen durumun özeti bu.

Bir de Osmanlı'dan beri bir teşvik sistemi var olmakla birlikte, Türkiye'de ilk olarak 1963 yılında başlatılan planlı kalkınma ve bir teşvik uygulaması var. Bu teşviklerin amacı, Türkiye'de genel kalkınmayı sağlamak, bölgeler arası geri kalmışlık farkını azaltmaktır. Türkiye'de 3305 sayılı kanuna dayalı 2012'de çıkan ve bu yıl 12. yılı olduğu için sona erecek son teşvikle beraber 18 tane teşvik uygulaması çıkmış. Bu teşvik uygulamalarının sonucuna baktığımızda (Turgut Özal döneminde çıkanlar dahil) sanki bölgede teşviklerden gelen kaynaklar yanlış kullanılmış gibi bir algı yaratılıyor.

Son 12 yıllık rakamlara bakarsak, 2012-2024 yılında parasal değerde 1. ve 2. Bölgeler toplam teşviklerin yüzde 61'ini almış. 5. ve 6. Bölgeler ise teşviklerin yüzde 10.1'ini almış. Bu veriler, teşviklere yapılan başvuru sayıdır. Teşviklerin gerçekleşme oranını gösteren verilerine henüz biz de ulaşamadık. Ama geçmiş teşviklerdeki başvuru sayısı ile gerçekleşme oranına baktığımızda 5 ve 6'nın bölgedeki teşviklerin gerçekleşme oranının %3 civarında olduğunu tahmin ediyoruz. Bir devlet 18 teşvik paketinin tümünde yanlış yapamaz. Ama maalesef her seferinde, özellikle de bu teşvik döneminde Düzce, Uşak, Osmaniye, Ege'nin iç kesimlerindeki bazı iller 5 veya 6.ncı bölge kapsamına alınarak, Ankara, İzmir, İstanbul gibi yerlerdeki yatırımcıların 6.ncı bölge teşviklerinden faydalanmaları sağlanmış.

Diyarbakır'da Tekstil İhtisas Organize Sanayi Bölgesinde mevcutta 76 tane tekstil "emek yoğun sektör" fabrikamız var. 76'sı da Kürt yatırımcı. Yurt dışından bir tane yatırımcı gelmemiş, İstanbul'dan gelen 36

tane yatırımcı var. Ve bu 36 yatırımcı da bölge insanıdır. Dolayısıyla buradaki yatırımlar bir teşvikten yararlanmaya dayalı bir yatırım değil.

Turizme de baktığımızda bölge şu an güvenlik açısından kırmızı ve turuncu bölgededir. Dolayısıyla turizm açısından çatışmalı alan olarak görülmekte, bu bölgelere seyahat etmeyiniz uyarıları ile karşılaşılmaktadır. Bu durum bölge turizm yatırımcılarımızı olumsuz etkilemeye devam ediyor.

Bölgemiz NEET (Ne Eğitimde, Ne İstihdamda Olmayan Gençler) oranları açısından da dikkat çekiyor. Türkiye ortalaması kadında yüzde 26 iken Diyarbakır'da 44, erkeklerde %7 iken, Diyarbakır'da %13. Bu oranlar yaklaşık iki katı oranında. Diyarbakır'da özellikle aileye bağlı yaşama oranı %59,5'tir. Bu oran Türkiye'de en yüksek seviyededir.

Bu veriler şunu gösteriyor: Sadece yoksul değiliz, ayrıca orta ve üst segmentteki çocuklarımız da çalışmıyor, ne okula gidiyor ne de eğitim alabiliyor.

Güvenlik önlemleri ve güvenlik politikaları özellikle birbirine karıştırılıyor. Kürt sorununu yaratan, ekonomisini en çok etkileyen güvenlik önlemlerinden çok güvenlik politikalarıdır. Güvenlik politikaları kapsamında kırsaldaki yayla yasakları (hayvancılık, tarım), Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile ticareti engelleyici politikalar var.

Diyarbakır ihracatının %55'i Irak Kürdistan Bölgesine yapıyor. Ama dönüp baktığınız zaman tek bir kapı var. Aslında Şemdinli'de, Dericik, Üzümlü, Gülyazı kapıları da var. Ama bir tek kapıyla çalışılıyor. Diğerleri kapatılmış durumda. Bir de vize uygulamaları var. Ortak bir ekonomik işbirliği yapılmasıyla ilgili bölgede büyük engel var.

Suriye'ye yönelik de 2011'de yapılmış bir Nusaybin Kapısı var. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği bu sınır kapısını modernleştirdi. Ancak Nusaybin sınır kapısı, 2011'den beri kapalıdır. Suriye'deki sınır kapılarından kapalı olanlar, Nusaybin, Şenyurt, Ceylanpınar, Mürşitpınar kapılarıdır. Suriye ile Urfa'da açık bir kapı var, Akçakale sınır kapısı. Antep'te Karkamış kapısı açık. Hatay'da Yayladağ, Zeytindalı ve Cilvegözü kapıları açık. Kilis'te Öncüpınar ve Çobanbey kapıları açık. Bir taraftan hem ihracatı arttıralım, bölgeyi kalkındıralım diyeceksiniz, hem de her şekilde içeriden ve dışarıdan bölgeyi kuşatacak adımları birlikte atacaksınız.

Diğer bir konu da kayyum uygulamasıdır. Kayyum uygulaması, maalesef bazıları için iyi bir konfor alanı yarattı. Bürokratlar, kaymakamlar için çok keyifli bir alan. Kayyum uygulaması niye yanlış? Zabıtayı, jandarmayı, OSB'yi ve kalkınma ajansının hepsini tek bir akla bağlıyorsunuz. Ve yasal anlamda bu akla hiçbir yargılanma sorumluluğu yüklemiyorsunuz. Her istediğini yapabilirler ki zaten istediklerini yaptılar. Biz bunların yaptıklarını gazetelere ilan vermek suretiyle teşhir ettik.

Diğer bir konu da GAP projesidir. Bir sulama yatırımı, enerji de sulamayı birlikte içerir. GAP kapsamındaki enerji yatırımlarının gerçekleşme oranı, Silvan barajı da katılırsa %99'a çıkıyor. Silvan'daki baraj 2026'da su tutmaya başlayacak. GAP projesindeki enerjinin gerçekleşme oranının hemen hemen tamamı, bitmiş oluyor. Ama sulama yatırımı, henüz %17'lerdedir. Dicle ve Kralkızı Barajları biteli 18 yıl olmuş. 212 kilometrelik ana kanal 15 yıl önce bitmiş, döşenmiş. 148 kilometrelik Batman sol sahil 15 yıl önce bitmiş. Ama 2022 yılına kadar bu kanalların içinden daha bir damla su geçmemiş. 2022 yılında bu kanallardan su geçirdiler ve bu kanalların hepsi patladı. 2022'den bugüne kadar kanalların tamiraty yapıldı. Dicle Kralkızı barajında 20 bin hektarlık alan sulamaya açıldı. Dicle Kralkızı barajının sulama kapasitesi, 135 bin hektar. Silvan barajının ise yaklaşık 270 bin hektardır. Toplamda 400 bin hektarlık sulama alanı. Barajlar bitmiş ve su depoda bekliyor. Barajların da ömrü 50 yıl, en fazla 60 yıl olur. 60 yıl sonra barajın bütün özellikleri ortadan kalkar. Keban Barajı, yakın bir sürede tamamen kapatılacak bir baraj haline gelecek. Bir yatırım yapılırken hem enerjisi hem sulaması, fizibilitesini ve raporunu oluşturur. Ama Türkiye, bölgeye faydalı olabilecek olan sulama yatırımını bir şekilde pas geçmiş.

Diğer bir konu, maden ruhsatlarıdır. Buradaki çevreciler diyecek, iyi ki ruhsat vermiyorlar diyecekler. Ama yabancı yatırımcılara maden ruhsatları verilirken bölge insanına güvenlik araştırmalarından dolayı ruhsat verilmiyor. İşlettiği madeni bir daha işletemezsin diyorlar. 5 yıl önce işletiyor ama aslında 1980'den beri senin sabıkan bozukmuş diyorlar.

Bankaların uygulamaları, artık bunu açık bankalara da söylüyorum. Bir kamu bankası, Diyarbakır'da bir kişiye 5 milyon kredi vermezken, aynı bankanın İzmir Şubesi 20-25 milyon krediyi çok rahatlıkla verebiliyor. Bu nedenle Diyarbakır'da son 5 yılda 430 tane büyük şirketimiz merkezini büyük şehirlere taşımak zorunda kaldı. Bu en önemli sermaye göçüdür. Geçenlerde bir toplantıda yaklaşık yüze yakın iş insanıyla sayın Cevdet Yılmaz ile bir araya geldik. İçlerinde bir tane yatırımcı bile ikinci kuşak değildi, hepsi birinci kuşaktandı. Büyüdükçe batıya göç ettiren bir anlayış var.

Bugün en çok Türkiye'de konuşulan konu, yatırımcıların Mısır'a gitmesi. Yatırımcılar Mısır'a nitelikli sanayi bölgesi var diye gidiyor. Nitelikli Sanayi Bölgesi, Avrupa ve Amerika'ya ihracatta kota engeli konmayan bir sanayi bölgesi demektir. Amerika, Türkiye'de, Güneydoğu'da bir nitelikli sanayi bölgesi yapmak istiyorum, dedi. Bülent Ecevit, 'Hayır bu bizim ülkemizi bölen bir senaryo ve yok' dedi. Şimdilerde İstanbul'daki yatırımcı, buradaki yatırımcı artık Mısır'a gidiyor. Nitelikli sanayi bölgesi bu bölgede açıldığı zaman, bölünmenin bir adımı olarak algılanıyor.

Aynı şey Kalkınma Yolu için de geçerli. TV'lerde sürekli Kalkınma Yolu Projesinden söz ediliyor. Evet, risklerle beraber, gerçekten mükemmel bir proje. Eğer bu proje Kürt illerinden geçmeyecek şekilde anlaşmaya varılırsa (Türkiye'nin böyle bir önkoşulu var) yapılacak. Bu ön koşul hem Kürdistan bölgesi için geçerli, hem burası, hem de bölgemiz için geçerli bir koşul.

Çatışmalardan kaynaklı olarak yatırımda azalma ve verimliliğin düşmesi, yabancı sermayenin gelmemesi, turizm gelirinin durma minimum seviyede gerilemesine ek olarak çatışmanın yarattığı umutsuzluklarla birlikte yoğun göç ve psikolojik etkenler gibi olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalıyoruz.

Biraz da 2013-2015 barış süreçlerinin yarattığı durumla ilgili bir şey söylersek; Türkiye'nin gayri safi milli hasılası 2013 yılında 959 milyar dolar iken 2022 yılında (9 yıl sonra) ancak 905 milyar dolara gelebildi. 2023 yılında 1 trilyon doları aşabildi. Barış sürecinden sonra daha da düşen bir gayri safi milli hâsıla görüldü. Neredeyse 10 yıl sonra Türkiye gayri safi milli hasılda aynı rakamı bulabildi. Sonuçta yatırım iklimi uygunsa dünyada her zaman para vardır. Bugün Mısır örneğinde olduğu gibi her zaman kredi alabilir hale gelebilirsiniz.

Büyüme rakamlarımıza bakarsak; 2013'te büyüme yüzde 8.3, 2014 yılında yüzde 5.2, 2015 yılında ise yüzde 6.2 oranında gerçekleşmiş. İşsizlik rakamı ise yüzde 10. Bugün TÜİK'in verileri bile yüzde 20'ler bandında.

Irak ile ihracat Türkiye'nin en önemli ihracat alanı. 2014 yılında 13.1 milyar doları buldu. Bu süreden sonra bu rakama ancak 2024 yılında 13.7 milyar dolarla ulaşılabilir. On yıl sonra aynı ihracat rakamına gelinebilir.

Kişi başı gelirmede de 2013 yılında 12.480 dolar iken 2023 yılında ancak 12 bin dolara seviyesine gelebilir. Ki Diyarbakır'da 2013 yılında kişi başına gelir 10 bin dolar civarındaydı.

1985'ten 2007 yılına kadar, PKK'nin eylemleri başlattığı yıldan bugüne kadar yapılan detaylı bir çalışmaya, ölçümlemeye dayanan veriler, Türkiye'de yaklaşık 4,4 trilyon dolarlık bir kaybın olduğunu ortaya çıkarmış. Bu veriler, somut olarak rakamlar, göstergeler üzerinden harcananlara dayalı veriler. Nasıl ki çözüm süreci ve ardında bozulma süreci bu ülkede sağlıklı bir şekilde tartışılmıyorsa, aynı şekilde ekonomik çıktılarını da tam olarak halen tartışılmış değil.

İrlanda'da bir "Hayırlı Cuma Anlaşması" yapıldı ve "Hayırlı Cuma Anlaşması"nın iki aşamasının olduğunu gördük. Birincisi, silahların devreden çıkarılması, sivil ve kültürel haklar, adalet, kolluk hizmetleri gibi hizmetlerde bir anlaşma sağlandı. Ardından baktılar ki sorun halen devam ediyor. Akabinde ekonomik adımlar atmaya başladılar. Aslında İrlanda'daki "Hayırlı Cuma Anlaşması" ekonomik adımların atılmasıyla birlikte hızla yol almaya başladılar ve başarılı sonuçlar elde ettiler.

Bölgesel kalkınma modellerinin belki de en iyi uygulandığı yer İrlanda'dır. İrlanda'yı dış yatırımcıya açık hale getirdiler, yatırımcılara güvenceler verdiler ve üç yıl içerisinde bölgeyi İngiltere'nin en gelişmiş bölgesi ile yakın bir hale getirdiler. Bir diğer anlamda bölgeyi ekonomik anlamda güçlendirirseniz barışın sürdürülebilir olmasında en önemli etkeni ortaya koymuş oluyorsunuz.

En sonda Bekir Ağır'dır'ın Oksijen'deki yazısından vurgu yapmak isterim. Bu ülkenin sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasını renklere boyayın. Bir de alın üzerine 31 Mart Seçimlerinin sonuçlarını çakıştırın. Kürt sorunuyla ekonomi arasındaki ilişkiyi çok net görebilirsiniz.

PROF. DR. MESUT YEĞEN - MODERATÖR

Meselenin ana kalemleri ve bazı önemli detayları da çok iyi ortaya konuldu. Bütün bu iki konuşma, şöyle bir şey hatırlattı. Fevzi Çakmak, İsmet İnönü, Celal Bayar ekolleri arasındaki fark, uzun bir dönem elitlerin gündemini meşgul etti. Ama hatırladığım kadarıyla bir gündem de şuydu. Bu nüfus hareketliliği ile bu işi nasıl hallederiz diye sorulduğunda, cevapları şu olmuş gibi görünüyordu. Onların durduğu yerde, batıdan, Türk nüfusunu buraya taşıyalım, buradan da nüfusu batıya taşıyalım konusuydu. Bunun üzerinde bir tartışma dönüyor ve hayatın realitesi galiba batıdan buraya Türk nüfus taşıma işinin yürümeyeceğini anlatıyor. Ama öbür taraf, sanki halen cari. Buradan nüfusu boşaltarak bu işi halletme niyeti, pratiği halen ortada. Öyle görünüyor ki sizin de gözünüze çarpmıştır. Yakın dönem TÜİK rakamlarına göre herkes doğduğu ilde yaşasaydı Türkiye'de nüfus haritası nasıl olurdu diye bir görselleştirmeye göre Urfa, Diyarbakır bir anda en büyük iller haline geliyor. İstanbul, hızla küçülüyor. Dolayısıyla anladığım kadarıyla burada nüfusu tutmamak kendiliğinden görünen bir süreçle de Türkleştirmeyi hızlandırmakta ve Cumhuriyetin ana politikası bugün de devam ediyor gibi.

KATILIMCI-1

Erol Hoca, grafiklerinden ekonomik verilerin 2013'ten sonra düşmeye başladığını gösterdi. Bu çözüm sürecinin başlangıç yılı, başlangıç tarihi. Burada bir samimiyetsiz bir yaklaşım mı vardı yoksa eksik mi bırakılmıştı? Ben de garipsedim açıkçası. Normal şartlarla 2015'ten sonra düşmüş olması beklenirdi. Ama iktidar bir yola çıkıyorsa nihayete erdirilmesi noktasında bir çaba göstermesi gerekir. Zira buradan bir sonuç alınamaması iktidara olumsuz bir puan yazması lazım. Ama sonuç olarak samimi bir yaklaşımda bulunulmadıysa, bugünkü üst perdeden çıkışlar da bir sürece evirilecekse, buradan bir sonuç beklemememiz gerektiğini, yine nihayete erdirilemez diye düşünüyorum. Ama burada ben de Bekir Ağır'dır hocam gibi düşünüyorum. Bir umut ışığı varsa ona sarılmamız gerekir. En azından bu Türkler için de Kürtler için de çok önemlidir.

Diğer taraftan da ilk oturumda Erhan Ürküt'ün değindiği yargılamalar kısmı da çok önemli. Özellikle bu gelişmeler, bir süreci evirilecekse ve bugünden itibaren Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da emsal alınarak hukuki sürecin de Kürt sorununun çözümüne katkıda bulunması gerekir.

Yine ilk oturumda Vahap Coşkun, CHP'ye ilişkin olarak kayyım uygulamalarındaki düzenlemenin Anayasa Mahkemesine taşınmaması ve bu dokunulmazlıklara ilişkin de itiraz etmemesine değindi. Genelde ana muhalefetten öyle itirazlar gelir ve çok önemlidir. Burada sürece katkıda bulunmayacak, zarar verecek hukuki düzenlemelerin de ana muhalefet partisi tarafından, CHP tarafından takip edilmesi, gerekirse itiraz edilmesi gerekir.

KATILIMCI-2

Ben de her iki konuşmacıya çok teşekkür ediyorum. Yalnız Sayın Katırcıoğlu'nun bir belirlemesi ile ilgili; Kürtlerin yoğun yaşadığı iller ne demek, bu coğrafyanın bir adı var. Devlet bunu söylemiyor ama Kürdistanlıların yoğun oylarıyla parlamentoya seçilen bir eski vekil olarak bu konuda daha cesur davranamaz mıydınız? Veyahut da Kürdistan temini kullanmaktan neden imtina ettiniz?

KATILIMCI-3

Mehmet Kaya'ya bir sorum var. Baroda insan hakları alanında çalıştığımız zaman, yaşanan hendek olaylarının bu coğrafyada psikolojik anlamda çok ciddi bir kırılma yarattığını gözlemledik. Sivil toplum kuruluşları yönünden çok ciddi bir kırılma yarattığı konuşuldu. Hendek olaylarının ekonomik yansımalarını açıkçası merak ediyorum. Hendek olaylarından önceki sermayeyle hendek olayları yaşandıktan sonraki sermayenin bulunduğu durumu merak ettim. Çünkü Kaya, konuşmasına bütün dünyada aslında kabul gören bir tespitle başladı ve 'sermaye, hukuki anlamda ve diğer bütün yönleriyle güvenli olmak istediği yerde bulunur' dedi. Hendek olayları, Kürdistan coğrafyasında savaşın bütün çıplaklığıyla ilk defa şehir merkezlerine taşınmasına sebebiyet verdi. Bu sermayeyi ne derece etkiledi?

KATILIMCI-4

Sorum şu, pek değinilmeyen bir nokta. Türk askerinin Rojava'da yönetim altına aldığı topraklarda, işgal dersiniz başka bir şey dersiniz, oradaki ekonominin yağma ve talan edilmesi ve ayrıca ihracat kalemi olarak Türkiye'de getirilip yeniden ithal edilmesi meselesi raporlarınızda pek gözüküyor. Bu konunun özel araştırılıp ne getirdiklerine, ne götürdüklerine bakılmasını öneririm. Kürtler bir şey kaybettilerse, sadece buradaki Kürtler kaybetmedi, Rojava da kaybetti. Ekonomik anlamda buna değinilmesi ya da bundan sonraki çalışmalarında el alınmasını DİTAM yönetimine de öneriyorum. Böyle bir çalışma yapmanızda yarar var.

KATILIMCI-5

Burada konuşulan bu maliyeti hem bu coğrafyadaki insanlarla hem geri kalanlarla alakalı olduğu için bu coğrafyanın dışında kalan insanlara nasıl anlatabiliriz, anlatmak için ne yapıyoruz ve başka ne yapabiliriz? Özellikle dışarıdan gelen konuşmacıların genel görüşleri varsa ve fikirlerini paylaşırlarsa sevinirim.

KATILIMCI-6

Toplantıda ayrımcılığın örneklerini anlatmaya çalışıyoruz. Kürdistan'daki marketler zincirinin büyük bir çoğunluğu vergi kaydı, İstanbul'da. Marketler, buraya geliyor, burada çalışıyor, buradan hizmet alıyor

ancak hepsi de İstanbul'da vergi veriyor. Belediyemiz zincir marketlerin kapısının önünü temizliyor, çöpünü atıyor ve hizmet sunuyor. Ama zincir marketlerce buradaki belediyelere vergi verilmiyor. Turizme, ekonomiye, ticarete, nereye bakarsanız bakın, iktidar ve devlet aygıtı etnik kimliğimize ve özgürlüklere karşıdır. Özgürlüğü verme değil, kısıtlama taraftardır ama biz devletin tüm dünyadaki bu kısıtlayıcı halinden ziyade bariz bir ayrımcılığı haykırıyoruz. Her yerde ayrımcılık söz konusu.

KATILIMCI-7

Özellikle sahadan yani bu sorunun muhatabı olan Kürtlerden bizzat aldığımız aktarımlar var. Zaten gazeteciliğin asli görevleri arasında sokaktan ve halktan aldıklarını değiştirmeden aktarmak da var. Müsaadenizle ben de payıma düşen bu sorumluluğu yerine getirmek isterim.

Kürt Meselesindeki Çözumsuzlüğün Türkiye'ye Neler Kaybettirdiğine dair elimizde çok çarpıcı rakamlar var. Ancak bu rakamlara geçmeden önce özellikle çözüm sürecinden sonra Türkiye'nin savrulduğu ve korkunç boyutlara ulaşmış olan ekonomik krizin etkilerine bakmak gerekiyor. Bu şiddetli yoksulluk, Türkiye'nin tamamını çok yakıcı bir şekilde etkiledi, etkilemeye devam ediyor. Ancak özellikle Kürtler, bu yakıcılıktan daha fazla pay alıyor. Nitekim geçtiğimiz günlerde TÜİK tarafından açıklanan verilere göre Türkiye'nin en yoksul 10 kentinin arasında Van, Diyarbakır, Mardin, Ağrı, Hakkâri ve Batman gibi Kürtlerin yaşadığı kentlerin olması, bu tespitimin altını resmi olarak da çizmiş oluyor. Fakat ekonomik kriz tüm gerçekliğiyle Kürtleri böylesine etkiliyor olmasına rağmen, sahada yaptığımız haberlerde ve seçim öncesinde gezdiğimiz tüm kentlerde öne çıkan birinci sorun hiçbir zaman ekonomik kriz değildi. Kürtlerin tüm bu yoksulluk içerisinde tartıştıkları ve çözüm bekledikleri ilk ve en önemli başlık her defasında 'Kürt Sorununun' çözümü oldu. Çünkü ekonomik meseleler başta olmak üzere, Türkiye'de yaşanan tüm demokratik sorunların çözümünün buradan geçtiğini bilen bir toplumdaki bahsediyoruz. Yine seçimlerden önce tüm uzmanlar, kazan kaynamadığı için bu mesele iktidara büyük kaybettirecek diye tespitler yaparken, özellikle kırsal ve taşrada bulunan Kürtler, tüm sorunların çözümü olarak Kürt Meselesini ortaya koyuyordu. Bu eğilimin bugün bile aynı canlılığını dün olduğundan daha fazla koruduğunun altını çizmek isterim.

Yine yaptığı sunumda ekonomik göstergelerin olduğu rakamları ekrana yansıtan Sayın Erol Katırcıoğlu'nun gösterdiği tablolar, bir başka açıdan Kürdistan sorunuydu. Az önce bahsettiğim gibi en yoksul kentlerin her sene olduğu gibi yine Kürt kentleri olduğu tespiti, bir başka açıdan teyit etmiş oldu.

Öte yandan içinde yaşadığımız ekonomik sorunlar sadece Kürtleri etkilemiyor elbette. Bu kriz ülkeyi topyekün etkisi altına almış durumda. Nitekim yaşanan ekonomik krize sebep olan Kürt Meselesindeki çözumsuzlük, tüm Türkiye'yi, kurumları ve toplumuyla birlikte her gün daha fazla çürütüyor. Çünkü Türkiye'nin içinde bulunduğu enflasyonun en büyük çıktılarından birisi de uyuşturucu, fuhuş ve hırsızlıkların patlak vermesidir. İşte içinde yaşadığımız bu korkunç dönemde de çocuklar, gençler ve kadınlar bu batağın içinde hayatta kalmaya çalışıyorlar. Son dönemlerin popüler deyimiyse; Enflasyon sebepse, yozlaşma sonuçtur.

Şimdi de konuşmamın başında daha sonra değinmek üzere bıraktığım şu çok çarpıcı rakamlara dair birkaç örnek vermek isterim. Türkiye'de uyuşturucu kullanım yaşı an itibarıyla 12-13 civarlarındayken Van'da bu yaş 10, Diyarbakır, Mardin'de 11, Hakkari ve Ağrı'da 10'a kadar düşmüş durumda. Zaten hepinizin hemen her gün haberlerden de gördüğünüz üzere, Türkiye uzun zamandır bir baronlar cennetine dönüşmüş durumda. Yine önce bölgemizde sonra tüm Türkiye'de her gün onlarca kadının fuhuşa sürüklendiğini de görüyoruz. Tarihin hiçbir safhasında bu kadar yüksek uyuşturucu kullanımı ile fuhuşa sürüklenme olmamıştı herhalde. İşte bu rakamlar aslında başka bir açıdan Kürt sorununu da temsil ediyor. İşte 'Kürt meselesindeki çözumsuzlük' Türkiye'ye bunları kaybettiriyor.

Müsaadenizle son olarak güncel gelişmelere de çok kısa değinmek istiyorum. Geçtiğimiz haftalarda Devlet Bahçeli'nin Kürt Meselesine dair yaptığı çıkışlar, kimsenin beklemediği bir anda gelişti. Bu açıklamaların ardından da tüm kesimler yeni bir 'çözüm süreci' ihtimalini konuştu ve muhtemelen konuşmaya devam edecek. Ancak ben bir başka açıdan tartışmayı genişletmek istiyorum.

Söz gelimi yine aynı Bahçeli bir Salı günü kendi partisinin grup toplantısında Kürtlere özerklik haktır ve bunun anayasal çalışmalarına başlıyoruz dese, Kürtler bu aşamadan sonra ne yapacak? Peki Kürtler, bu gelişmelere bürokratik, siyaset ve ekonomik olarak ne kadar hazırlıklıdır? Yine kendi yaptığı anayasayı bile işine gelmediği zaman tanımadığını defalarca göstermiş olan bu iktidar ittifakına, Kürtler nasıl ve hangi aşamada güven duymalıdır? Açıkçası hayati önemde olan bu soruların cevaplarını ben de tıpkı halk gibi merak ediyorum.

KATILIMCI-8

İki konuşmacının da düşüncelerini merak ettiğim bir sorum var. Kişisel bir gözlemime dayanıyor. Konuşmacımızın bir aktarımında genel göstergeleri, zenginliğin dağılımı, kaynak yatırım dağılımı kullanımını gördük. Diğerinde de ekonominin faal bir aktörü olarak içeriden gayet kıymetli bilgiler aldık. Fakat bunları, asimilasyon hedefiyle ilgili Mesut Yeğen'nin eski tartışmaları kısaca hatırlattığı çok kıymetli birkaç cümlesiyle de bağlantılandırabiliyoruz. Fakat burada bir eksiklik duygusuna kapılıyorum. Çünkü mesele sadece Kürdistan içerisinde olan bitenlerden ibaret değil. Hem Kürdistan içerisinde Kürdistan'ın yoksullaştırılması, hem de Kürdistan'dan Türkiye'nin büyükşehirler olmak üzere bütün şehirlerine akan Kürtlerin kaderlerine ve akıbetlerine baktığımızda bu akışın bir kısmı ekonomik zorluk ama çok önemli bir kısmı doğrulan askeri ve siyasi zorluğa dayanıyor. 90'lardaki köy yakmaları biliyoruz.

Ekonomi açısından çok önemli bir aktörün daha konuşulması ve buna yönelik bir çalışma gerektiği düşüncesindeyim. Bu aktör de proletarya, emek bloku meselesi. Çünkü anlatılanlar ve aktarılanlar sermayenin gitmemesi, az getirmesi, yatırımlarının gitmemesi, yerel sermayenin fonksiyonlarını ve faaliyetini güçlü bir biçimde yerine getirmesine yönelik engeller vs., işin sermaye boyutu içerisinde ve asimilasyona yönelik genel, güvenlikçi politikalar çerçevesinde olan boyutudur. Burada bir yokluk ve yoksulluk öyküsünün Türkiye ekonomisine de totalde zarar verdiği öyküsünü çıkarabiliriz.

Fakat emek cephesinden bakınca Kürtler açısından çok tehlikeli ve yıkımcı bir şey çıkıyor. Adlandırması bana ait olmayabilir, terimi kullanıyorum ve nerede karşılaştığımı bilmiyorum. Bütün kolonyalist yapılarda görülen bir meseledir. Bir ulus denasyonalize edilirken, ulusal özellikleri tahrip edilirken aynı zamanda üyelerinin ucuz emek stoku üyesi haline getirilmesi, Kürtlerin ulus olarak proleterleştirilmesi süreci var. Bunun için hem Kürdistan içerisinde hem de özellikle büyük şehirlerde 70 sonrası 1. dalgaya, 90 sonrası 2. dalgaya yönelik araştırmalara ve çalışmalara ihtiyaç var.

Hem Erol Hoca'nın hem de Mehmet Kaya'nın bu perspektifle ilgili gözlem, görüş ve önerilerini düşündüm, muhakkak ilgilendikleri bir meseledir. Fakat bu meseleye bağlayacağım sorunun kıymetini de arttıran bir noktası da şu: Asimilasyon pahalya patlıyor, Türk bütçesini zorluyor vs. Fakat ucuz emek nüfusunu arttırmak, emek rekabetini düşürecek büyük ve kolay çekip çevirebilir, güvenlik sebepleriyle meşrulaştırılabilir devasa bir nüfus, bir ulusu proleterleştirmek, aynı zamanda bir tür egemenlerin ekonomisi açısından savaş ganimeti efekti yapar. Erol Hoca'nın buna diyeceğini özellikle merak ediyorum. Bu konuda çok çalışma yapılmasının olası bir barışın imkanları konusundaki perspektifimizde ve üretilecek politikalar da çok işe yarayacağını düşünüyorum.

KATILIMCI-9

Katkı sunmak ve küçük bir eleştiri yapmak istiyorum. Devlet, 2010 yılında bazı adımlar attığında bazı girişimlerde bulunmuştuk ve Amed ismini ilk kez tescil ederek, radyo ve televizyon kanalını Amed olmasıyla yayıncılık başlamıştı. Devlet sadece ekonomik anlamda Kürtlere ve Kürdistan'a baskı yapmıyor. Medya anlamında da defalarca baskılar yapıldı. Bu gelenek, 1990'lı yıllarda hatta 1924'ten beri süren bir şeydir. Ama konferansa konu olan çözüm süreci öncesi ve sonrasındaki bazı durumları belirtmek istiyorum. Devlet, 2010 yılında Amed ismine onay verirken RTÜK tarafından 2013 yılında sizlerin hatırlayacağı gibi 12 radyo, televizyon, mecra, gazete ve dergilerine ne yazık ki kapatma kararı verdi. Çoğuna el koydu ve TMSF'ye devretti ve oradaki bütün televizyon ve gazeteden ne yazık ki şu an hayatta değiller. Bu nasıl bir etki yarattı Kürt meselesine veya Kürdistan coğrafyasına?

Medyanın ne kadar güçlü bir argüman olduğunu anlatmaya gerek yok. Bütün olan biten, ekonomik, kültürel, siyasal her şeyi basına, kendi coğrafyamız dışındaki alanlara aktarmak için medyaya ihtiyacımız olacaktır. Devlet, bu mantıkla da 2013 yılından sonra ve çalışmalı süreçle beraber birçok radyo ve televizyonu kapattığı gibi, var olanlara da baskıyla veya yaptırımlara da 'sabotaj ve benzeri yöntemlerle' medyayı susturabildi.

Şu an Kürdistan'da medya, merkezi menşeli medya olarak ne yazık ki çok fazla faaliyet yürütemiyor. Güney Kürdistan kanalları, burada çok fazla hüküm sürüyor. Bu da çok iyi bir gelişme. Çünkü buradaki açık kapatılıyor. Kuzey menşeli medya ne yazık ki kalmadı diyebiliriz ve bu da çok ciddi bir tahribat sorunu oldu. Türkiye, 2013'ten beri birçok alanda güneydoğu ve Kürdistan bölgesine baskı yapmış olabilir. Aynı baskıyı ekonomik anlamda, siyasal anlamda yaparken medyada da yapmış olduğunu dile getirmek istiyorum.

Devlet, 1921'den beri adım adım ve zaman zaman değişiklikler yapabilir. Bugün sizi yok sayan, Amed yoktur diyen Devlet Bahçeli, Kürt sorununu kabul ettiği gibi, yarın da öngörü olarak da bu bölgenin adının da Kürdistan olabileceğini, evet ben de onay veriyorum veya düşünüyorum, diyebilir. Devlet Bahçeli ve diğerleri bizi mi yönlendirecek? Peki Kürtler, ne zaman kendine yön verecek, Kürtlerin ekonomisiyle, siyasetiyle, kültürüyle, sanatıyla kol kola vereceği ve kendi başına hayatta kalabileceği zamanları da tartışmamız gerekiyor.

Ama hala Kürdistan bölgesinde bir numaralı izlenen televizyon kanalları, radyo kanalları ne yazık ki Kürtlerin değil. İzlenen mecralar Kürtlerin mecraları değil. Sol görünümlü, soslu olan radyo televizyonların da bölgemize bakış açısının nasıl olduğunu dikkatten kaçmaması gerekiyor. Dolayısıyla Kürt meselesinin çözümünü eğer Kürtler konuşacaksa Kürtlerin de kendi medyasını el üstünde tutması gerekir ve mümkünse onların hayatta kalması, sağlaması gerekir eleştirisini yapmak istiyorum.

SEDAT YURTDAŞ - DİTAM BAŞKAN YARDIMCISI

Değerli arkadaşlar biz bu toplantı kararını 3 ay öncesinden vermiş ve üzerinde konuşmuş, tartışmıştık. Kürt meselesinin çözümünü böyle tamamen odağına alan bir toplantı olarak düşünmemiştik. Ama bu son gelişmelerle bağlantılı olarak konularımızla ilişkilendirip konuşulmasını sayın katılımcılara, konuşmacılara önermiş olduk. Dolayısıyla değerlendirme yapılırken bu toplantı niyetimizi dikkate alın.

PROF. DR. EROL KATIRCIOĞLU - AKADEMİSYEN

Sertaç Bucak'ın Kürdistan lafını kullanmamış olmam ile ilgili sorusu cevaben; Kürtler, sadece bu 11 ilde yaşamıyorlar. Özellikle Kürt duygusunun yoğun olduğu 11 tane ilin belirlenmesini ki bunu HDP'nin aldığı oylar cinsinden bakarak karar verdim. Mesela İstanbul bunun içinde yok, hâlbuki İstanbul, en kalabalık

Kürt şehirlerinden biri. Halkların Demokratik Partisi milletvekili oluşumdan ve Kürdistan lafını kullanmamış olmamdan dolayı bir eleştiri sezdim. Kürt olmayan bir birey olarak hayatımda birçok riski göze alarak bu meselenin içinde yer aldım ve yer almaya da devam ediyorum. Bu nedenle teessüf ediyorum.

Türkler ve Kürtler arasındaki ilişki, bir sömürge ilişkisidir. Başından beri bu böyledir. Türkiye'yi yöneten akıl, esasında Kürtleri daima kendi sömürgesi olarak gören bir akıldır. Bu, değişmiş değildir. Çalışmamda gözükten tablo da şu: Adalet ve Kalkınma Partisi, oldukça özgürlükçü bir yerden bir siyasete adım attı. Bugüne kadar ülkenin sahibi olduğunu söyleyen Cumhuriyet Halk Partisi'ne rakip olarak hayır biziz dedi ve uyguladı. İlk zamanlar özellikle Avrupa'nın önerileriyle oldukça liberal açılımlar yaptı. Ama gözükten o ki 2013'ten sonra, (ben de nedenleriyle ilgili çok net olarak karar vermiş değilim), bunu tersine çevirdi. Tersine çevirdikten sonra da Kürt bölgelerindeki illerin bütçelerinde azalmaya gitti. Ayrımcı bir politika uyguladı. Bunu dikkatinize getirmek istedim. Kürt sorunu dediğimiz zaman, bu çerçeveyi, yatay bir eşitsizliğin, bölgesel bir eşitsizliğin, Mehmet Kaya'nın daha gerçekçi bir şekilde ifade ettiği bu eşitsizliğin farkında olmamız lazım. Kürt sorununun ekonomik maliyetini konuşurken bunu da dikkate almak gerekir.

Ali Topuz'un sorusunu çatışma ekonomisi çerçevesinde cevap vereceğim. Bir kimlik baskı altında ise o kimliğin içindeki işçilerle işverenler birleşirler. İşçiler emeklerini koyarlar, işverenler sermayeleri koyarlar ve bir anlamıyla itirazın, isyanın finansmanını sağlarlar. Olan özet olarak budur. İşçi-işveren ilişkileri meselesi, çok dikkat edilmesi gereken bir mesele olduğu kanaatindeyim. Bazen kimlik sorunları bağlamında konuşurken esasında bu sınıf ilişkisini gözden geçiriyoruz. Dolayısıyla problemimiz çok farklı, çok derin bir problem. Ama burada kimlik meselesi, kimlik üzerindeki baskı o kadar baskın hale geldi ki, baskının içindeki işçi-işveren ilişkileri ikinci plana düştü. Aslında bu Türkiye için de genel olarak böyledir. Türkiye'de kimlik sorunlarının ön aldığını görüyoruz. Herkes kendi kimliği içinden konuşuyor. CHP, kendi kimliği içinden, AK Partisi, kendi kimliği içinden, MHP, kendi kimliği içinden konuşuyor. Bir de kendi kimliği içinden konuşmamaya çalışan Halkların Demokratik Partisi oldu. Kendi kimliği dışındaki insanlara da gelin birlikte mücadele edelim, mesajını verdi. Dünyada bir demokrasi kurulacaksa, o demokrasi mutlaka farklı kimliklerin, farklılıklarını koruyarak birlikte yaşayabileceği bir demokrasi olmak zorundadır.

Nurcan Kaya'nın söylediği konuyla ilgili olarak; batıdan yıllardan beri buralara gelen bir insanım ve şunu görüyorum: Yaşadıklarınızı, Kanaatleri belirtilmiş olan, kanaat belirlemiş olanlar dışında Türkiye'nin önemli bir kısmı bilmiyor. Mesela burada bir olay oluyor, o gece İstanbul'a gidiyorum, mesela normal olarak televizyonlarda gösterilmesi gereken bir olay ama yok öyle bir olay.

Kürt meselesi Türkiye açısından gerçekten bir beka meselesidir. Kürtlerin varlığı, Türkiye'de yaşayan insanların hayatlarının daha karanlık olmasını önleyebilecek bir potansiyeli taşıyor. Türkiye, bir gün demokratikleşecekse, sizlerin büyük ölçüde katkısıyla olacak diye düşünüyorum. Buradaki varlığım da büyük ölçüde bundandır.

MEHMET KAYA – DİYARBAKIR TİCARET VE SANAYİ ODASI BAŞKANI

Ekonominin rakamları, derinliklidir. Diyarbakır'ın ihracatı 253 milyon dolar, Mardin'in 1 milyar dolar. Mardin'le Şırnak'ın toplam ihracat rakamı iki buçuk milyar dolar civarındadır. Mardin'le Şırnak'ın toplam sanayi sicilli işletme sayısı, Diyarbakır'ın yüzde 80'ine tekabül ediyor. Sanayi sicilli işletme, üretim yapan işletme demektir. Mardin ve Şırnak'ın işletmelerinin tamamına yakını lojistik, sanayi sicilli değildir, üretim yapmazlar. Bu işletmeler, ihracat ayağını oluştururlar. Diyarbakır malı üretir ama ihracatı başka illerde görünür. Daha iki yıl öncesine kadar Diyarbakır'da gümrük işlemleri sağlıklı yürütüleliyordu.

Kalkınmanın gerçekleşmesi için kamu yatırımlarının da geliştirilmesi gerekiyor. Diyarbakır'da hala bir antrepo yok, ithalat yaptığınız bir gümrük kapısı yok. Havaalanından mal getiremiyorsunuz. Bazı rakamları sadece üstten okursanız, altındaki gerekçeleri doğru koymazsanız, verileri doğru okuyamazsınız. Diyarbakır'ın şuan reel rakamı bir milyarın üstünde olmamış olsaydı Eximbank Diyarbakır'da açılmazdı. Eximbank bu potansiyeli gördü ve yatırımcı burada diye düşündü. İhracatı bir milyar doların altındaki yerlere Eximbank açılmaz.

Sanayi istihdamı sayımız da az değil. Diyarbakır'ın ekonomik büyüklüğü ve ticareti tarihsel olarak büyük bir kenttir. İstihdamdaki sayı 170 bini aşıyor. 22 bin çalışan sadece Diyarbakır OSB'de var. Bunun dışında Diyarbakır'da dört tane daha organize sanayi bölgesi var. Bir tane daha (Karacadağ OSB) yapılıyor. Diyarbakır, ticari büyüklükte de Kayseri'den fazla vergi veriyor. Bu bir ticari potansiyelin ve gücün görüntüsüdür.

Güvenlik yöntemlerini ve güvenlik pratikalarını ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Hendek olayları ekonomiyi ne kadar zarar verdi, ekonomik gelişmişliği ne kadar engelledi? Sorusu vardı.

Henüz çözüm sürecinin tamamı bile gerçek anlamda ölçülebilmiş değil. Güvenlik politikanızın temelinde bölgenin ekonomik olarak gelişmişliği istenmiyorsa ve bölgede çatışmalı süreçten beslenme yer alıyorsa, bunun içerisinde bazı nüansların çıkarılması ve ekonomi politikaların düzeltilmesi gerekir. Politikanın özünde bölgenin geri bırakılması var.

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne petrol üretimlerine, Türkiye'nin kullandığı petrolde bölgenin payına bakalım. Bölge sanki bir kamburmuş gibi bir bakış var.

Bölgede kaçak elektrik kullanılıyor algısı var. Ancak kaçağın da %80'i sulamayla ilgilidir. Bunlar DEDAŞ'ın verileri, kendileri söylüyor. Şanlıurfa, Diyarbakır, Batman, Siirt, Şırnak, Mardin şeklinde 6 ilin toprağında yapılan tarımın %70'i elektrik ile sulanıyor. Biraz önce kilometrelerce yapılmış ve içinde su geçmemiş kanallardan bahsettim. Bu kanalların hepsi bu illerde yer alıyor. Mevcutta tarımda sulamanın %70'ini kuyu suyuyla yapıyor. 6 il sulamada kullanılan elektriğin %50'sini kullanıyor, Türkiye'nin tamamı %50'yi kullanıyor.

Pamukta elektrikle (sondaj/motopomp) yapılan sulamada bir dönüm için sulama maliyeti 1.200 TL, sulama kanallarıyla yapılan sulama maliyeti 180 TL. Aradaki bu uçurum ile çiftçi nasıl rekabet edilebilir? Dönümünde 10 kata yakın maliyet farkı var. Bunlar bu ülkede konuşulmayan gerçekler.

Rojava ile ilgili verilere TÜİK dahil hiçbir yerde sağlıklı verilere ulaşamıyoruz. Sadece böyle bu süreçte karşılaştığımız ticareti şöyle bir olayla anlatabilirim. Rojava'dan Türkiye'ye yoğun bir şekilde zeytinyağı ithal ediliyor desem, doğru olmaz, kayıt dışı giriş yapılıyor. Zeytin üreticileri, özellikle Afrin'den gelen zeytinyağının fiyatı çok düşürdüğünü, piyasada iyi rafine edilmemiş zeytinyağı olduğu için piyasayı çok etkilediğini belirtiyorlar. Mısır'dan zeytinyağı getirmeye kalksanız bir kota ve bir vergi uygulaması vardır. Ama Rojava'dan gelenle ilgili bir ithalat sistemi uygulanmıyor. Direkt Türkiye'nin piyasasına yerli malıymış gibi girip piyasada bir rahatsızlık yarattığını biliyoruz. Ama doğrusu rakamsal olarak hiç bir şeye ulaşamayız. Bunları medyadan takip ediyoruz.

Bütün bunları batıya nasıl anlatırız konusu bizim işimiz değil. Batıdan bunu iyi okumak lazım. Belki de DİTAM'ın yaptığı bütün çalışmaların formatını da farklılaştırarak bunlar doğru tartışılabilir.

Ankara, İstanbul, İzmir gibi illerde vergi kaydı olan 5 bin üyemiz var. Hepsi yoğun sermayeli işletmeler ve hiçbir şekilde vergi vermiyorlar. Yerel yönetimleri güçlendirirseniz, işletmeler, belediyelere önemli katkılar sağlar. Ama bugün belediyeler, iş yeri ruhsatı dışında hiçbir şey yapamıyor. Biz de aidatlarımızı istediğimiz gibi alamıyoruz. Şirketler, merkezin bağlı olduğu illere aidatları yatırıyorlar. O yüzden de Kocaeli ve

İstanbul Türkiye vergisinin neredeyse yüzde 40'ını ödüyor. Doğru, güçlü bir şey var ama bu yüzde 40'ın içinde Türkiye'ye yayılmış ulusal sermayelerin de olduğunu görmemiz lazım.

İstihdamla ilgili; Diyarbakır'da yatırımcının ve çalışanın yerelde çalışması bizler için önemli. Diyarbakır'ın yaş ortalaması 23, Türkiye ortalaması 35. Diyarbakır doğum hızında 2.3, Türkiye 1.5 oranındadır. Bizde genç bir kuşak var ama maalesef bunun doğru değerlendirilmediğinden, yerinde istihdam edilmeliklerinden çalışmak için batıda (otellerde, fındıkta vb.) giden gençlerimiz var. Şimdi Avrupa'ya gitmeyi daha kolaylaştırdılar ve Avrupa da kapılarını açtı. Genç nüfus, dünyada özellikle de Avrupa'da önemli bir sorun. Biz burada merdiven altı, kayıtsız, asgari ücretin altında dediğimiz işçi çalıştırma sorununu işveren temsilcileri olarak takip ediyoruz. Bu duruma izin vermemeye ve bunu ortadan kaldırmaya çalışıyoruz.

PROF. DR. MESUT YEĞEN - MODERATÖR

Güzel bir oturum oldu. Hem yeni bilgilerle donatıldık hem de cevaplarının peşine düşülmesi gereken iyi yeni sorular soruldu. Hem her iki konuşmacımıza hem de siz katılımcılara teşekkür ediyorum.

III. OTURUM: KÜRT MESELESİNDE ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜN ULUSLARARASI İLİŞKİLERE ETKİLERİ

BARIŞ YAVUZ- MODERATÖR (DİTAM BAŞKAN YARDIMCISI)

Kürt Meselesinde Çözumsuzlük Türkiye'ye Neler Kaybettiriyor? Toplantımızın Uluslararası İlişkilere Etkileri başlığını 3. oturumda Sayın Serhun Al ve Sayın Fait Bulut'la beraber değerlendireceğiz. Bugün hep konuşulan bir kişi var. Bahçeli bir şey söyledi ve umut hakkına değindi. Bir hukukçu olarak küçük bir değerlendirmeye başlamak isterim. Bahçeli'nin bahsettiği mesele, aslında bugünün meselesi değil 10 yıl öncesinin bir meselesiydi. 10 yıl önce 2014 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir karar verdi. Aradan 10 yıl geçtikten sonra umut hakkı, Türkiye'nin gündeminde olan bir mesele haline geldi ve gündeme geldi. Türkiye, AİHM kararlarını yerine getirme meselesinde Kavala ve Demirtaş kararlarını bugün tartışıyoruz. Ama daha yerine getirilmeyen AİHM'in 2 nolu Öcalan Türkiye kararı var ve bu kararda umut hakkı meselesi söz konusudur. Bahçeli'nin şimdi bunu dile getirmesinde bir gelişme var. 17-19 Eylül 2024 tarihlerinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, özetle Öcalan Türkiye kararıyla ilgili artık bir değerlendirme, bir düzenleme yap, dedi. Yapılmazsa Eylül 2025'te ara karar alacağım, dedi.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi daha genel bir değerlendirme yaparak Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinden kaynaklı Türkiye'nin yükümlülükleri meselesinde de dedi ki Türkiye raporuna dair nihayet gözlemlerimi de 7 Kasım 2024 tarihinde açıklayacağım. Türkiye'nin Kürt meselesindeki bu çözümsüzlük, Türkiye'ye uluslararası alanda anayasasında yazılı olan demokrasi ve hukuk devleti algısını da kaybettiriyor. Bu algı her geçen gün Türkiye'nin demokratik ve bir hukuk devleti olmadığı meselesini daha fazla ortaya koyuyor. Tabii bu aynı zamanda neyi doğuruyor? Ekonomide, hukuk devleti, demokratik bir ülke değilseniz kredi derecelendirme kuruluşları size yatırım yapmaz diye bir şey vardır.

Şimdi de ilk konuşma için de sözü Sayın Serhun Al'a bırakayım.

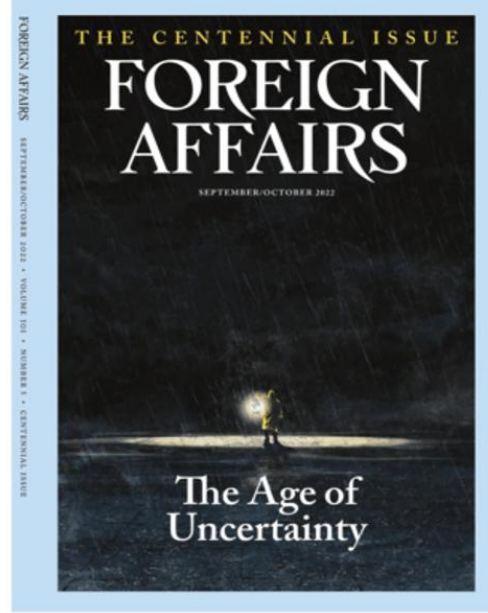
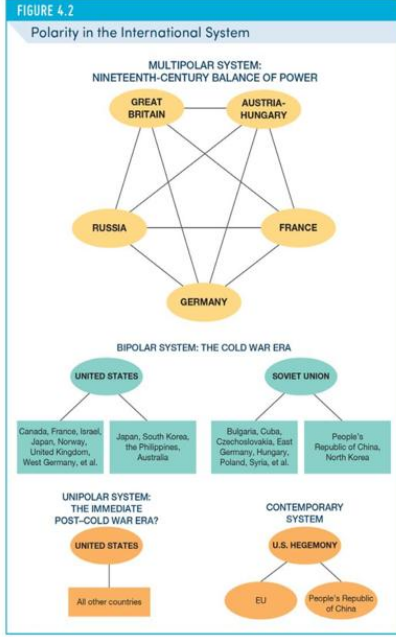
DOÇ. DR. SERHUN AL - İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ

Öncelikle Sayın Başkan'a ve DİTAM yetkililerine davet için teşekkür ediyorum. Daha önce farklı vesilelerle Diyarbakır'da, Amed'de çok kez bulunmuştum.

Kürt Meselesinde Çözumsuzlük Türkiye'ye Neler Kaybettiriyor sorusu özellikle uluslararası ilişkiler üzerinden Kürtler ne kazanıyor ve ne kaybediyor? Orta Doğu'da Kürt meselesine baktığımızda, 20. yüzyılda Osmanlı sonrası ulus devletlerde bir statü kaybı varken, bir self determinasyon şansı ortadan kalkmışken 21. yüzyıla doğru gerek Irak Kürdistan'ı, gerek Rojava, Orta Doğu'da kısmen de olsa Kürtlerin bir self determinasyon durumu mevcuttur. Bunu bir yandan Kürt yapılanmalarının direncine, mücadelelerine de bağlayabiliriz, bir yandan da uluslararası konjonktüre de bağlayabiliriz.

Grafik 1:

Küresel Belirsizlikler Çağı

Uluslararası ilişkilerde kutupluluk meselesi çok tartışılan bir konudur. Bugün içinde yaşadığımız dünya için ForeignAffairs'ın100. yıl sayısı, 2022'deki Amerikan dış politika dergisi, 'Belirsizlikler Çağı', karanlıklar içerisindeyiz, başlığını atmış. Soğuk Savaş dönemini düşündüğümüz vakit, iyi kötü iki kutup vardı ve ideolojileri, hamileri belliydi. Chicago Üniversitesi'nin Uluslararası İlişkiler Fakültesi'nden John Newsham, 'bugün içinde bulunduğumuz çok kutuplu dünyada herkes soğuk savaşı özleyecek' diyor. Newsham, çok kutupluluğun çatışmalara, savaşımlara sebebiyet vereceğinden bahsediyor.

Sovyetler yıkıldıktan ve soğuk savaş bittikten sonra 90'larda özellikle Amerikan hegemonyası ile birlikte bir liberal dünya düzeni kurma fikri vardı. Bunun kökeni, 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da götürülebilir. Serbest piyasa ekonomisini küreselleşme ile birlikte dünyaya yaymak, iyi kötü seçimli sistemler yaratmak, insan haklarını geliştirmek. Burada Amerikan hegemonyası altında böyle bir proje yürütülürken Amerika'nın Irak'ın işgali ve Afganistan'ın işgalinde birçok insan hakları ihlali bulunuyor.

Özellikle son on beş senede yaşananlar, Türkiye'ye neler kaybettiriyor. Bugünkü dünyaya baktığımızda özellikle çoğu gözlemci, araştırmacı, Amerikan hegemonyasının zayıfladığını, Çin'in yükseldiğini, Rusya'nın yükseldiğini belirtiyor. İran da son 20 senede Orta Doğu'da Yemen, Lübnan, kısmen Irak'ta bir Şii Hilal'i kurmuştu. Bazı gözlemcilere göre bugünkü uluslararası sistem iki kutuplu bir sistem; Amerika ve Çin. Bazılarına göre ise çok kutuplu bir sistemde yaşıyoruz. Amerika, Çin, Rusya, İran, Avrupa Birliği tek vücut gibi hareket etmese de Fransa, Almanya, BRICS ülkeleri var. Hindistan özellikle, söz bakımından da Çin'i geçti. Sonuç olarak bir küresel belirsizlikler çağında yaşıyoruz.

Bugün Türkiye'de yaşanan bazı belirsizlikler, otoriterleşme, militaristleşme ya da bu militaryindustrialcomplex denen bir kavram var. Askeri, endüstriyel kompleks kavramı bu küresel belirsizlikler içerisinde gerek Rusya'da gerek Türkiye'de çok çıktı ve artmış durumda. Uluslararası sisteme baktığımızda liberal dünya düzeninin kriziyle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz.

LİBERAL DÜNYA DÜZENİNİN KRİZİ

Türkiye'de son 15 yılda ciddi bir otoriterleşme var. Bu durum, sadece Türkiye'ye özgü bir durum değil, batıdaki demokrasiler de ciddi gerileme dönemindedir. Amerika'da Trump'ın yükselişi gibi. Economist, FreedomHouse'nin bazı veri setlerine bakarsak, Amerika'yı tam demokrasi olarak tanımlamıyor, hibrit rejim de denilmiyor, fakat illiberal demokrasi ya da zayıf demokrasi olarak tanımlanıyor. Bu veri setlerinde Kanada, Amerika'ya göre çok daha demokratik bir ülke. Almanya'da, Fransa'da aşırı sağ, İslamofobi ve göçmen karşılığı yükselişte. Oradaki demokrasiler de ayrı kriz içinde. Zaten Avrupa Birliği'nin bu 2015 mülteci kriziyle birlikte ciddi bir ahlaki kriz de oluştu.

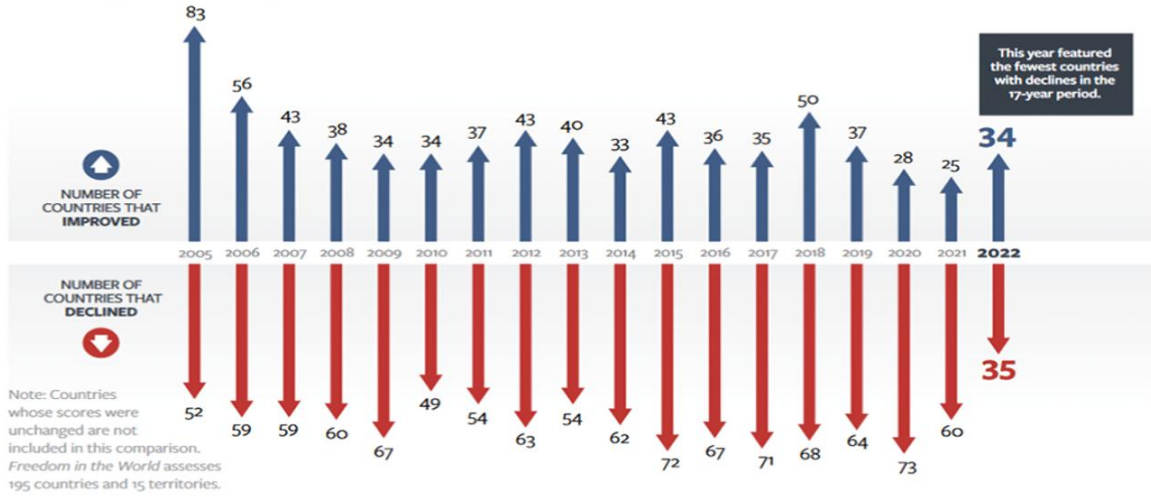
Zayıflayan bir ABD hegemonyası ve hem ahlaki olarak hem siyasal olarak zayıflayan bir Avrupa Birliği var. Şu an için çok kutuplu dünyada olduğumuzu söyleyebiliriz ama bazı gözlemciler ilerisi için Çin ve Amerika arasında yeni bir soğuk savaştan bahsediyor. Zaten Güney Çin denizinde Tayvan'da, Amerika ile Çin arasında ciddi gerilimler var. İlginç olan bir şey de Çin'in sahada, pratikte askeri kapasitesini tam bilmiyoruz. Çin henüz askeri olarak sahaya inmedi. Rusya'nın Ukrayna'ya işgali, Rusya'nın askeri limitleri. Bugün İsrail, kendini Filistin'de, Ortadoğu'da test ediyor. İlk kriz noktalarından biri de Tayvan olacak gibi görünüyor.

Sonuçta hem batıda hem de dünyada zayıflayan demokrasiler yerine otoriter, milliyetçi, militarist siyasetin küresel çapta bir yükselişinden bahsedebiliriz.

Grafik 2:

17 YEARS OF DEMOCRATIC DECLINE

Countries with aggregate score declines in *Freedom in the World* have outnumbered those with gains every year for the past 17 years. However, events in 2022 generated the smallest margin—and the smallest number of countries with declines—since the negative pattern began.

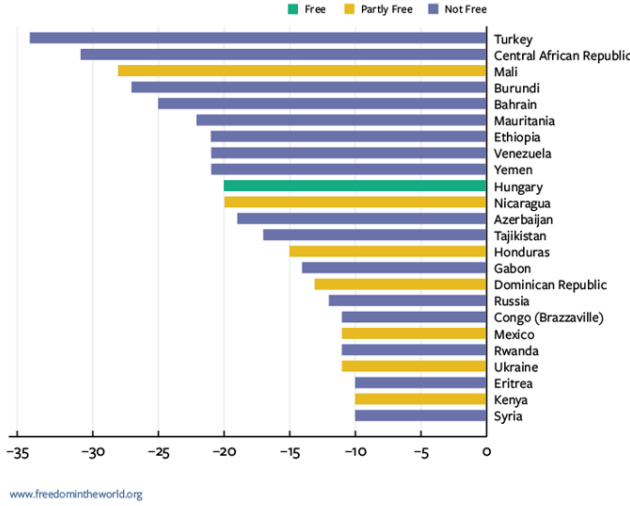
Grafiğe baktığınızda Freedom House verilerinden yukarıdaki mavi işaretli sayılar, 2005'ten beri kaç ülkenin demokratik ilerleme gösterdiğini, aşağıdaki kırmızı işaretli sayılar da kaç ülkenin demokratik gerileme gösterdiğini ortaya koyuyor. 2005'ten beri demokratik gerileme gösteren ülke sayısı demokratik ilerleme gösteren ülke sayısından çok daha fazladır. En son 2022'de Freedom House verilerine göre demokratik gerilemede sanki bir durgunluğa girdi gibi. 34 ülke bir ilerleme kaydetmiş, 35 ülke gerileme kaydetmiş.

Bu bağlam içinde Türkiye'ye baktığımızda Türkiye son 10 yıl içinde dünyada en çok demokratik olarak gerileyen ülkelerin başında geliyor. Türkiye, en başta Freedom House'un özgür ülkeler, yarı özgür ülkeler ve özgür olmayan ülkeler kategorileri var.

Grafik 3:

A Decade of Declines

Dramatic declines in freedom have been observed in every region of the world.

• **Küresel belirsizlikler çağında Türkiye'de demokratik gerileme-otoriterleşme**

• **Türkiye'nin demokratik dünyaya entegrasyonunu da Kürt meselesinin çözümü/çözumsuzlüğü belirleyecek**

Freedom House, 2016'ya kadar Türkiye'yi nispeten yarı özgür diye tanımlıyordu. Ama 2016-2017'den sonra artık Türkiye, özgür ve demokratik olmayan ülke olarak tanımlanıyor. Bu küresel belirsizlikler çağında Türkiye'de ciddi bir demokratik gerileme ve otoriterleşme eğilimleri içerisindedir. Kürt meselesinin çözümsüzlüğü de bunu tetikleyen, bunu daha da derinleştiren bir etkisi var. Bölgesel çatışma arttıkça beka siyasetinin sürekli tekrardan masaya getirilen bir olgudan bahsedebiliriz.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN KÜRT SORUNU

Uluslararası ilişkiler bağlantısında Cumhuriyet tarihi üzerinden bakılırsa, Ankara'nın perspektifinden 100 yıllık bir Sevr sendromu var. Sevr anlaşmasında 1920'de Kürdistan'ın ilk uluslararası alanda bir statü olasılığı, bir tanınırlığı oluşmuştu. Wilson Prensipleri çerçevesinde Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'ın self-determination ilkelerini dünyada yaymaya çalıştığı dönemde, Kürtler Sevr Anlaşmasının 62. ve 64. Maddeleri çerçevesinde en azından tanımlılık anlamında fayda sağlamıştı. Sevr yürürlüğe girmedi ancak 62. ve 64. maddelerde önce özerklik sonra referandum yapılır ve Kürtler onay verirse bağımsızlığa gidecek bir yol haritasından bahsediliyordu. Cumhuriyetin Sevr sendromu, beka siyaseti yüz yıl boyunca devam etti.

Çözüm sürecinde bu yaklaşım kısmen kırıldı. Çözüm sürecinde bir barış paradigmasının en azından sivil toplumda daha detaylı tartışılmaya, 90'larda da kamusal alanda tartışılmaya başlanmıştı. Çözüm sürecinde bir barış paradigması kısmen de olsa ortaya çıkmıştı. Tabi bu başarısızlıkla sonuçlandı.

2017 Eylül Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin bağımsızlık referandumuna Türkiye-İran çok sert tepki vermişti. 'Aç bırakırız' lafları da söylenmişti. Çözüm sürecinin bitişinden sonra, 2015'ten sonra tekrar çok ciddi bir beka siyasetine, milliyetçi söyleme geri dönüşten bahsedebiliriz. İKBY'den sonra yeni bir Kürt özerkliği 'beke siyaseti'ni tekrar canlandırdı.

Uluslararası ilişkiler bağlamında meseleyi tartışmak için çok farklı case'ler(vakalar) seçilebilir. Rusya-Türkiye ilişkileri, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, son 10 yılda en önemli meselelerin başında Türkiye-ABD ilişkileri ve Türkiye-NATO ilişkilerindeki ciddi gerginliklerden bahsedilebilir. Bu gerginliklerin temelinde başka meseleler olmakla birlikte, Rojava'da oluşan yeni Kürt özerkliği ve Amerika'nın YPG ile stratejik ortaklığı yatıyor. 2019 yılında ABD Başkanı Trump, 'Suriye'den çekileceğiz' dedi. Bu açıklamadan sonra Amerika kamuoyunda hem Demokratlar hem de Cumhuriyetçiler ilk defa 'Kürtleri yalnız bırakmamak lazım' diye bir kamuoyu oluşturdular. Trump, sonradan bu kararından vazgeçti. Tabii Amerika'nın orada kendi çıkarları da var. Fakat Kürtler, IŞİD'le savaşta çok önemli bir softpower oluşturdu. Kürtler, IŞİD'i bitiren grup olarak Amerika'da, batıda ön plana çıktı. Bunun dışı vurumlarından biri, Trump'ın Amerika'nın Suriye'den çıkmasını ertelemesi oldu.

Amerika, YPG'yi destekleyince Türkiye ile ilişkiler ciddi bir şekilde gerildi. Ondan önce Türkiye de YPG ile bir iletişime girmeye çalışıyordu. Ama sonuç olarak bu ilişkiler ilerlemedi. Hatta Amerika ile Türkiye, Özgür Suriye Ordusunu Esad'a karşı eğitmek istedi. Bu yaklaşım da olmadı. Sahada sonuç alabilen, savaşabilen YPG oldu ve Amerika buraya hem finansal anlamda hem de askeri anlamda ciddi bir şekilde yatırım yaptı. Bu gelişmeler, ciddi şekilde Amerika-Türkiye ilişkilerini bozdu. Hatta Türkiye-NATO ilişkilerini de gerdi. Hatta Türkiye, 2,5 milyar Dolar vererek Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini aldı. Türkiye ile batı arasında S-400 krizi çıktı. Bunun sonucunda Trump yönetimi, bir yaptırım uyguladı. Bu yaptırımın adı da CAATSA(Hasımlara Yaptırımlar Yoluyla Karşılık Verme Yasası) olarak geçiyor. Bir nevi Amerika ile Türkiye neredeyse hasım oldu.

Rahip Brunson krizi de çıktı. O zaman ABD Başkan Yardımcısı, Mike Pence canlı yanında Brunson, evangelist cemaatine ait birisi, dedi. Ya rahibi bize verin ya da sonuçlarına katlanın gibi bir tehditte bulundu. Bu dönemde Rahip RahipBrunson da Aliğa'da cezaevindeydi. Brunson'a YPG ile iş birliği yapıyor gibi suçlamalarda bulunulmuştu. Sonrasında bırakılarak ABD'ye gönderildi.

Bu konjonktür altında Türkiye'nin 2016, 2018 ve 2019 yıllarında Suriye'ye yaptığı askeri hareketler sonucunda Batı kamuoyunda Türkiye'nin NATO üyeliği ciddi şekilde tartışılır hale geldi. Türkiye de buna karşılık hamleler yapmaya çalışıyor. Türkiye, Çin ve Rusya'nın başını çektiği Shangai İşbirliği Örgütü'ne katılma söylemleri geliştirdi. Erdoğan, Şangay İşbirliği Örgütü'ne katılma niyetini belirtti ve yakın zamanda BRICS üyeliği tartışması çıktı.

Şangay İşbirliği Örgütü ve BRICS örgütleri, tam anlamıyla NATO'nun, Doğu Bloğu karşılığı olmuyor ama yine de NATO ve Amerika'nın hegemonyası dışında oluşan örgütler. Türkiye, bu yerlere üyelik taleplerini bildirdi. Türkiye, BRICS'te de partner ülke oldu, halen üyelik yok. Şangay İşbirliği Örgütü'nde de Türkiye'nin üyeliği yok. Bu tartışmalar, Türkiye'nin hem AB'ye aday ülke olması, hem NATO üyesi olarak farklı arayışlar içerisinde olduğunu gösteriyor. Daha otoriter uluslararası ittifaklara kapı aralanıyor.

Kürt meselesinin çözümsüzlüğü, Kürtlerle çatışma Türkiye'yi içeride bir yandan otoriterleştirirken dışarıda da otoriter uluslararası örgütlere kaymasına sebebiyet veriyor. Bu durumun sürdürülebilir bir yanı yok. Yine 2023 yılında İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliği sürecinde Türkiye ile sıkıntılar yaşandı. İsveç ve Finlandiya ülkeleri, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmasından sonra NATO üyeliği için başvurmuştu. Türkiye, her iki ülkenin, özellikle İsveç kontekstinde, NATO'ya üyeliklerini yokuşa sürmeye çalışmıştı. İsveç'teki Kürt diasporasına vurgu yaparak, İsveç'i bir hayli zorlamıştı. Sonra bir anlaşma yapıldı ve İsveç ve Finlandiya NATO üyesi oldu.

Kürt meselesinde çözümsüzlük arttıkça, bölgesel çatışma geliştikçe ve Amerika'yla da ilişkiler gerginleştikçe özellikle 2015'ten sonra Türkiye ciddi bir askeri endüstriyel kompleks inşa etti. Bu kavramı ilk dile getiren ABD Başkanı Eisenhower'dı. Eisenhower, 1961'de bu kavramının tehlikelerinden bahsetmişti. Finansal kaynakların, teknolojik kaynakların sürekli savunma sanayine gitmesi, sistemi, demokrasiyi, toplumsal barışı çürütür ifadelerinde bulunmuştu. Vietnam Savaşı, Afganistan'da yürütülen

savaşlar var ve bugün ABD'nin kendi içinde bazı krizleri varsa ekonomik olarak, siyasal olarak bunu kesinlikle askeri endüstriyel komplekse de bağlayabiliriz.

Türkiye endüstriyel kompleks kavramını 2015'ten beri inşa etmeye çalışıyor. Kaan projesi, Milgen projesi, ABD'nin yaptırımları göz önünde bulundurarak kendi silahımızı geliştirmeliyiz, şeklinde düşündü. Belli ki burada bir tıkanıklık var. Yakın zamanda kredi kartı limiti yüksek olanlardan 750 lira savunma sanayine bir vergi durumu ortaya çıkmıştı. Sonra o geri çekildi.

Denge ve denetleme mekanizmalarının, kuvvetler ayrılığının zayıf olduğu ülkelerde 'sürekli güvenleştirme' sarmalına sokabilir. İçeride bireysel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasını; dışarıda da militarist dış politikayı tetikler.

- Hem finansal hem de teknolojik kaynakların orantısız kullanılması
- Toplumun popülist 'beka siyaseti' üzerinden mobilize edilmesi ve kutuplaştırılması

Kürt meselesinin çözümsüzlüğü bazı dış politika söylemlerini de boşa düşürme ihtimalini doğuruyor. Örnek olarak Filistin özgürlük mücadelesine destek, HAMAS'a yaklaşım, 2017 IKBY bağımsızlık referandumuna verilen tepki, Suriye'de Kürt özerkliğine aşırı güvenlikçi yaklaşım.

Filistin meselesinde Ankara, Filistin direnişine retorik olarak da destek sunuyor; mesela 'Hamaskuvâ-yi Milliye'dir' diyor. Bu Türkiye'nin inanırlılığını, kredibilitasını düşüren bir şey. Çünkü Kürtler için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Kürt siyasal mücadelesinde Kürtlerin de bir self determinasyon mücadelesi var. Türkiye'de barışın inşası, hak ve özgürlükler arayışı, adalet talepleri içeride kriminalleştiriliyor. Buradaki kötüyken oradaki niye iyi oluyor? Burada da dış politikada bir tutarsızlık var. Halbuki burayı da barışın inşası, hak ve özgürlükler açısından, adalet talepleri açısından çerçevelese Filistin'deki söylemi de daha tutarlı olur. Bir yandan Türkiye, haklıyken haksız duruma düşüyor.

Uluslararası ilişkiler içerisinde Kürtler ne kaybediyor? Kürtlerin de Orta Doğu'da 20. yüzyılı bir statüsüzlük dönemi olarak belirtebiliriz. 21. yüzyılda Irak Kürdistan'ında bir statü. Rojava'da de facto olsa da bir statü var. Bu statülerin ortaya çıkması da uluslararası konjonktür içerisinde oldu. Irak Kürtleri için 1990'lar ve 2000'lerin başındaki jeopolitik ve uluslararası şartlar, federal statünün önünü açtı. Rojava'da da Esad rejiminin azalan meşruiyeti ve IŞİD'in ortaya çıkması ile oluşan yeni uluslararası ve bölgesel jeopolitik Kürtlerin yanında oldu. De facto statü elde edildi. Uluslararası ilişkilerdeki kutup değişimleri Kürtler için de fırsat ve tehditler yaratıyor. Örneğin bugün Rojava'nın geleceği konusunda de facto özerklik, de jure olacak mı? Olursa da bu gelişme, uluslararası kontekstin, bölgesel jeopolitiğin ışığında olacak. Bu statü meselesi İran Kürtleri için de söz konusu olabilir.

2024 yılı Amerikan seçimleri sonucunda Trump başkan seçilirse, İsrail'de Netanyahu'yu destekleyici açıklamalarda bulundu, İsrail, hazırda Hamas'ın, Hizbullah'ın elini kolunu zayıflatmışken, İran'a da bir operasyon, İran'daki rejimi de belki bir düşürme girişimi ya da zayıflatma girişiminde bulunabilir. Burada da sahada YPG, Amerika İşbirliği olduğu gibi Kürtler, bu kontekste faydalanabilir. Belki de Bahçeli'nin açıklamaları, Öcalan'la görüşme bu kontekst içinde de olmuş olabilir.

Sonuç olarak baktığımızda bu uluslararası ilişkiler kontekstinde Kürt sorununun çözümsüzlüğü sebebiyle Türkiye neler kaybetti? Ciddi bir otoriterleşme, dışarıda militarist bir dış politika, bir askeri endüstriyel kompleks inşa etme gelişmeleri oldu ve bugün bu politikanın ne finansmanı ne de siyasal altyapısı sürdürülebiliyor ve bu çıkmaz içerisinde de belli ki bir arayış var.

Çok teşekkür ederiz Serhun Bey, şimdi de sözü Faik Bulut'a veriyorum.

FAİK BULUT - ARAŞTIRMACI/YAZAR

Kürt sorunun uluslararası boyutunun küçük ama somut bir örneği: 2014 yılında IŞİD çeteleri, Êzdî inançlı Kürt toplumunun yaşadığı Şengal-Sincar bölgesine baskın yapıp yüzlerce insanımızı katletmesinin ardından esir alıp cariye olarak kullandığı yüzlerce kadından birisi de o sırada henüz 11 yaşındaki Fevziye Seydo idi.

Bu kızcağız; önce bir IŞİD militanın cariyesi olarak Sincar'dan Rakka'ya kaçırılıp tecavüz ediliyor. Onun ölümünden sonra başka militanlar sırasıyla kadını imam nikâhıyla seks kölesi olarak kullanıyorlar. Derken IŞİD kaçakçıları sahte evraklarla Suriye sınırından Türkiye'ye, oradan Mısır'a ve son olarak Mısır'dan Gazze'ye kaçırıp ilk tecavüzcüsü ve sahibi sayılan cihatçının kardeşinin nikâhına alıyorlar.

Fevziye Seydo, İsrail-Hamas çatışmasından sipere gönderilip çatışmaya bile katılıyor. Bir süre sonra gizlice dışarıya haber salıyor. Kanada'da IŞİD ve benzeri cihatçıların kaçırdıkları Êzdî kadınlarla Hıristiyanları kurtarmayı birincil amaç edinmiş adamış Kanada merkezli bir kuruluş, kurduğu şebeke aracılığıyla kendisiyle temas kuruyor.

Derken kaçırılan kadın ve çocukları araştırıp bulmakla görevli Iraklı arama-kurtarma ekibi Ürdün ve Bağdat'taki ABD büyükelçiliklerinden yardım istiyor. Kudüs'teki ABD büyükelçiliği İsrail ve Filistin yönetimiyle temas kuruyor.

Sonuçta kimine göre Irak, Ürdün, Amerikan, İsraili ekipler Gazze'deki Kızılhaç teşkilatının bir ambulansıyla kaçırılan Fevziye Seydo, Gazze-Filistin'deki Batı Şeria-Ürdün-Irak güzergâhı izlenerek Ekim 2024'te ailesine teslim ediyorlar.

IŞİD cariyesi ve seks kölesiyken iradesi dışında doğurduğu iki çocuğu ise hala Gazze'de.

Uluslararası ilişkilere değinmeden önce iki noktaya dikkatinizi çekeceğim. Son dönemlerde Bahçeli'nin konuşması vesilesiyle, Rûdaw sitesinde eski MAZLUMDER yöneticisi ve Nusaybinli Abdurrahim Semavi'nin AKP iktidarı ile Kürt tarafı (muhtemelen İmralı'daki A. Öcalan ile bazı devlet görevlileri arasındaki) mutabakat metni hakkında bir röportajı çıktı. ABD'de yaşayan akademisyen Taner Akçam da İngilizce yayınlanan 12 maddelik uzlaşma metnini şu şekilde özetlemişti: Özerklik değil, güçlendirilmiş yerel yönetim verilecek. Selahattin Demirtaş, 30 sene içeride kalacak. Dağdakiler hangi ülkeye gidecek, nereye gidecek vs. vs..

Esasen Taner Akçam, çevirdiği metnin İbrahim Halil Baran isimli bir Kürt siyasetçiye dayandırıyor-ki, kendisinin bu gibi hususlarda abartılı iddialarda bulunduğunu söyleyebilirim. Görüldüğü üzere meselenin bu tarafında böyle spekülasyonlar olabiliyor.

Abdurrahim Semavi'nin bahsedilen röportajı, hayli sansansiyonel olup belli ölçüde AKP'nin açılımının iyi olduğuna dair bir pazarlama veya algı yaratma tekniği sayılabilir. Başka yazılarımda her iki şahsın görüşlerini eleştirel tarzda ele alacağım.

Kürt meselesinin aslında uluslararası alanda yansıması yeni bir şey değil. Çok eskiye dayanıyor. Bununla ilgili bir anımı anlatayım. 'Soran Bölgesinde Çemçemal'e gidip bilinen bir aşiret lideri ile konuşmuştum. Bu zat, uluslararası alanında devlet başkanlarıyla, büyükelçilerle görüşen bir şahsiyet idi. Bana anlattığı konu şuydu: Başında bulunduğu aşireti 1700-1800'lerde Osmanlı'ya karşı, Çemçemal'de kadınlarıyla birlikte savaşmıştı. Sonuçta yenilen aşiret mensupları, Libya'ya sürgün edilmişlerdi.

Bu sürgün olayını Celal Talabani de anlattı. Libya Başkanı Muammer Kaddafi, darbe yaptığı yıldönümü kutlaması münasebetiyle Kek Barzani ile Mam Talabani'yi davet etmiş. Geçit töreni sırasında bir süvari

alayı kendilerini selamlayarak ilerliyor. Kaddafi, Barzani ve Talabani'ye dönüp diyor ki; bu süvari alayı, sizin Kürdistan'dan sürgün edilip gelenlerin torunlarından oluşuyor.

Sudan'da ise yaklaşık 800 yıllık bir Kürt topluluğu bulunuyor. Yıllar önce Cezayirli bir diplomat Kürtlerin Atlas dağları eteklerinde yaşadıklarını ve Newroz kutladıklarını bizzat bana anlatmıştı. Demem o ki, Kürt meselesinin uluslararası boyuta yansımalarının bir şekli de böyledir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere ile Fransa arasında bölge topraklarının bölüşümü hususunda varılan 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşması'nı genel olarak hep Arap ülkelerinin bölünüşü açısından konuşuyoruz. Kürdistan coğrafyasının bölünüşü, parçalanışı açısından bu anlaşmayı hiç konuşmadık, üzerinde durmuyoruz. İngilizler, önce Irak'ın Başur denilen Güney Kürdistan'ının bir bölümünü Fransa'ya verdi. Sonra petrol olduğunu duyunca Fransızların elinden aldı. Yerine ise Suriye'yi ve Lübnan'ı Fransızlara verdi.

Ünlü Bedirxan ailesinin önde gelen şahsiyetleri, 1923'te Cumhuriyet ilanından sonra Almanya'ya ve daha sonra Suriye ve Lübnan'a geçtiler. Ek olarak 1925 tarihli Şeyh Said isyanı başarılı olmayınca kimi Kürt şahsiyet ve aileleri Suriye'deki Kürt toplumunun yanında gittiler. Sürgündeki Kürtler, Fransızlara, kantonal sistem üzerine bir öneri götürmüşlerdi. Başlangıçta Fransızlar bunu kabul etti. Ancak Mustafa Kemal ile varılan Ankara Anlaşması sonrasında Fransız hükümeti kanton sistemini iptal etti. Hatırlıyorsanız Rojava'daki Kürt siyasi yönetimi başlangıçta "özerklik" yerine "kanton sistemi" adını verdi denetimdeki topraklara. Dolayısıyla bu sistem, Fransız döneminden kalma bir isimlendirmedir.

Kürtler, o tarihten itibaren uluslararası alanda ilişkilere geçmişler. Özellikle de Ermeniler vasıtasıyla hem Amerika hem Avrupa diplomasi yapmış; Batıların basın-yayın organlarında Kürtlerin hakları dile getirmişler. Kürtler, İran Şahı'na, Ermenilerle birlikte bir heyet ile beraber gitmişler ama Türkiye'deki İranlı diplomatların aleyhteki raporlarından ötürü Şah yönetimi işbirliği-yardım tekliflerini reddetmişler.

Kürtler, uluslararası alanda az veya çok, bir şekilde hep vardı. İran'da kurulan Mehabad Kürdistan Cumhuriyeti, aslında bir özerkliktir. O devirdeki jeopolitik oyunun-taktiğin bir parçası olarak Sovyet yönetimi tarafından kurulması teşvik edilip desteklenmiştir. Ermenistan-Azerbaycan arasındaki tampon bölge sayılan Kızıl Kürdistan ve Erivan yöresinden çok sayıda Kürt hem asker hem de uzman olarak Mehabad'a gitmiştir.

Ama sonradan İngilizlerle anlaşan Sovyet birliği yönetimi desteğini ve askerini geri çekince Mehabad Cumhuriyeti çöküyor. O tarihten itibaren Sovyet yönetimi, Kürtlerle ilgili hesabında hep Türkiye'nin tavrını/tepkisini göz önüne alarak temkinli davranıyor. Mesela 1930'larda Bakü'de ve Erivan'da Kürt dili, Kürt edebiyatı üzerine kongreler gerçekleşiyor. Stalin döneminde Türkiye ile Sovyetlerin ilişkisinde Kürtler sanki her iki ülke için de kırmızı çizgi olarak kalmış; Sovyet yönetimi halkın kendi kaderini tayin hakkı ilkesini üçüncü plana atmış; her devlet gibi pragmatik davranarak Ankara hükümetinin kendinden uzaklaştırmamaya bakmış. Rus Devlet Başkanı Vladimir Putin de benzer politika izledi: Türkiye lehine Suriye'deki Kürtleri icabında feda etti, mesela Afrin'in Türkiye tarafından operasyon yoluyla alınmasının önünü açtı.

Botanikçiler Kürdistan'da bulunan endemik bitkilerin adını, endemik yani o yöreye ait olan türlerin adını kurdica, kurdicanus ya da kurdistanucus diyor. Bunlar yazılırken, bölgenin tanınması uluslararası alanda yaygınlaşıyor. 12 Eylül döneminde Kenan Evren, profesörleri görevlendiriyor. Emir eri sayılan bu akademisyenler; bitkilerin Latince bile olsa Kürt ismiyle tanımlamanın yanlış olduğunu, bunların Kürt bitkisi olmadığını, daha doğrusu Kürt bölgesinde yaşayan, bulunan bitki olmadığını iddia ediyorlar. Ancak başarılılamıyor. Yani Kürt sorununun uluslararası durumu sadece siyasi yönüyle değil, kültürel yönüyle, dilsel yönüyle ve sosyolojik yönüyle de var.

Mustafa Barzani, 1958'de Sovyetler Birliği'nden dönüyor. Çekoslovakya'dan Mısır'a gidiyor. Kahire'de Celal Talabani kendisiyle birlikte. Talabani, hem avukat hem de önemli yardımcısıdır. Mısır Devlet Başkanı

Cemal Abdülnasır ile konuşarak bir radyodan Kürtçe yayın yapılmasını açılmasını sağlıyorlar. Abdülnasır'ın buna ikna olmasının gerekçesi şudur: Kürt sorunu gerici İran Şahı tarafından istismar O halde o kozu elinden alarak biz Kürtleri yanımıza çekelim.

O sırada İran Şah'ının elinde Denge İranêPeşkaKurdî adıyla bir Kürtçe yayın yapan bir radyoevi var. Şah'ın gerekçesi de ayındır: Kürtler elimin altında olsun, başkasına gitmesin, Sovyetlere gitmesin manasında radyoyu açmıştı.

27 Mayıs 1960 askeri yönetiminin önemli şahsiyetlerinden biri sayılan Milli Birlik Komitesi üyesi Suphi Karaman bana anlatmıştı 1990'larda: "Sınırlarımızın ötesinde Ermenistan merkezli Kürtçe yayın yapan Erivan Radyosu vardı. Bir benzeri İran tarafından kurulmuştu. Kürt meselesinin dışarıdan istismarını önlemek için biz de Kürtçe yayın yapalım yolundaki öneriyi CHP lideri ve o tarihte Başbakan olan İsmet İnönü'ye götürmüştüm. Ne yazık ki İnönü, beni fena halde azarlayıp susturdu."

Suriye, başlangıçta da Kürt örgütlerini himaye ediyordu ama esas olarak PKK örgütünü himaye etti. Talabani'yi de epeyce koruyup kollamıştı. Talabani'nin merkez komitesinden merhum Adi Murad, bana anlatmıştı. Hem Filistinli Marksist örgütler hem de Suriye, 1975'te Molla Mustafa Barzani'nin hezimete uğratılması sonrasında silahları bırakıp İran çekilmesinin ardından Irak diktatörü Saddam'ın baş rakibi ve hasmı Suriye Devlet Başkanı Hafız Esat, o tarihteki bütün Iraklı muhalifler gibi Talabani ve kadrolarını eğitip silahlandırmıştı.

Suriye, soğuk savaş sürecinde Türkiye'yi ile anlaşmazlığından Kürt kozunu kullanma amacıyla bu politikayı uyguladı. Bu destek, Türkiye'nin tehdit etmesinin ardından Şam ile Ankara anlaşmasının ardından varılan Adana Mutabakatına kadar sürdü. Neticede PKK lideri Abdullah Öcalan'ın ülkeden çıkartılmış oldu. Öcalan'ın Suriye, Yunanistan, İtalya, Kenya gibi yerlerde bir barınak araması da tipik bir uluslararası meseledir ki, Kenya'da yakalanması da oradaki Amerikan istihbarat teşkilatı CIA ile İsrail istihbarat kurumu Mossad sayesinde gerçekleşmişti.

Diğer taraftan baktığınızda görülen şudur. Soğuk Savaş ortamında Amerikalılar Kürt meselesini bir Sovyet oyunu gibi gördüler. Söz gelimi 1947-1958 yılları arasında Sovyetler Birliği denetimindeki topraklarda sürgün-mülteci olarak yaşamış olan Mele Mustafa Barzani, Amerikan yönetiminden nazarında "Kızıl General" yani Sovyet piyonu/kuklası olarak anılıyordu.

Saddam Hüseyin 11 Mart 1970 anlaşması sonucu Kürtlere özerklik tanıdı. Ancak anlaşmanın gerekleri yerine getirilmedi. Bunu istismar eden İran Şahı, İsrail ve ABD, Mele Mustafa'ya yardım ve her bakımdan destek vaat ettiler. 1974 yılında silahlı ayaklanma başlatan Kürtler, İran ile Irak'ın 1976 tarihinde Cezayir'de anlaşması sonucu, sayılan üç ülke de Kürtleri ortalıkta bıraktı. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in meşhur vagon görüşmesinden sonra Amerika Kürt meselesine sıcak bakmaya başladı ama gerisini getirmedi.

Söz gelimi 1988 Halepçe'de kimyasal silahlarla gerçekleştirilen soykırıma hem Arap-İslam ülkeleri hem de Batılı ülkeler duyarsız kaldılar. Nice zaman geçtikten sonra Batılı medya ve siyasetçiler, bu soykırımı kendi lehine kullanıp daha önce her türlü desteği verdiği Saddam yönetiminin aleyhinde kullanmaya çalıştı. Halepçe toplu kırımını, o sırada sıkışıp tecrit halinde kalmış olan İran yönetiminin uluslararası alanda rağbet ve ilgi görmesinin yolunu açtı.

Daha eskiye gidersek, şöyle diyebiliriz: Bedirxanilerin sayesinde Paris'te zaten bir Kürt lobisi vardı. Bu lobinin hem Amerikalılar hem de İsraililerde irtibatı da süreklilik arz ediyordu. Ünlü hukuk insanı Prof. İsmet Şerif Vanlı, Kürt Hukukçular Birliği'ni kurmuştu. Irak'taki Kürt hareketinin siyasi ve diplomatik temsilcisi gibiydi. Yine Avrupa'da bazen Irak Talebeleri Birliği bazen de Kürdistan Talebeleri Birliği zaten vardı. Bunlar hem sosyalist ülkelere gidiyorlardı hem de Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde çeşitli yerlerde faaliyetlerde bulunuyorlardı.

O halde, Kürt meselesinin uluslararası bir mesele olması yeni değildir. Fakat yakın tarihte giderek yaygınlaşıp daha fazla hızlandı.

Gerek Amerika gerek Batılı ülkeler, Erbil'deki Kürdistan yönetimiyle olan resmi ve diplomatik ilişkilerini saymazsak, Kürt meselesini jeopolitik oyunlar ve çıkarlar temelinde ele almaktadırlar. Çin ile Rusya da benzer bir siyaset güdüyorlar. Bu çok önemli, hem avantaj hem de dezavantajdır diye düşünüyorum. Yararlanmasını bilene göre değişmektedir.

İngiliz belgeleri, özellikle birinci elden belgelerdir. Arşivlerden bulunabilir. Belgelerden şunu anlıyoruz: 1991 ve daha çok da 2003 yılları arasındaki dönemde yani Amerika'nın Irak'a işgali öncesinde ve sırasında İran ile Suriye liderleri (Beşar Esad ve Ali Hameney) bir araya geliyorlar. 'Suriye devleti çökerse biz ne yapacağız? Kürtler ne olacak? Kürtleri kaçırmayalım. Kürtlere bizim himayemiz altına girin bizimle birlikte olun, diyelim. Yoksa Amerika sizi satacak' gibi hususları istişare ediyorlar. Demek ki Kürt meselesinin uluslararası bir sorun haline alması Kürtlerin hükmü altında yaşadıkları İran, Türkiye, Irak ve Suriye yetkililerinin olumlu yahut olumsuz tutumları nedeniyle öncelikle bölgesel ve ardından küresel bir mesele haline almıştır.

Özetle ilgili dört ülke; Kürtleri, uzaktan kontrol edelim manasında, Saddam muhalefeti içinde eritelim ya da kendimize yanaştıralım politikası söz konusudur. Bu plan, bugün bile yürürlüktedir. Bu yaklaşımın bugün geçerli olmasının önemli bir kanıtı, 2017'deki Kürdistan bölgesindeki referandumdur. Düşünün dört ülke derhal bir araya geldi: Türkiye, Irak, Suriye ve İran. Görüldüğü gibi, referandumun bütün kazanımlarını birlikte yok ettiler. Yok etmenin ötesinde o zamana kadar Irak Kürtlerinin elinde bulunan toprakların %26'sı kaybedildi.

Bu arada Güney Kürdistan'daki yönetimin ince diplomasi ve siyasetin özünü kavrayamaması da 2017 Referandumunun başarısız olmasında önemli bir rolü var. Her ne kadar Mesud Barzani, 2017 sonrasında yazdırdığı kitabında kendi tutumunu haklı çıkarmak için bazı gerekçeler sıralıyorsa da, iyi diplomasi bilenlerin ikna olduklarını söyleyemem.

Demek ki Kürt sorunu sıradan ve sadece uluslararası-bölgesel bir jeopolitik, bölgesel kavga, bölgesel rekabetten ibaret değildir.

Kamuoyuyla yeni paylaşılan İngiliz belgeleri bu konuda çok nettir, belgeler yalan söylemez. Diplomatik olarak demeç verirsin orada yalan vardır. Ama belgeler, çok gerçeklerin senedi sayılırlar.

Amerika baktı ki PKK hareketi kolay kolay bitmeyecek. Beyrut'ta ve Suriye'de Öcalan'la konuşmaları oldu Amerikalı temsilcilerin. Öcalan'ın Kenya'da tutuklanması MOSSAD ve CIA tarafından düzenlendi, planlandı, yapıldı, teslim edildi. Olay, bu kadar açık ve gerçektir.

"Kürtlerde Diplomasi" başlıklı kitabımı yazarken en az 15 KDP'li ve en az 10 Yekîtili diplomatla konuştum. Kitabın adını "Kürt Diplomasisi" mi yoksa "Kürtlerde Diplomasi" başlığını mı atayım diye sorunca hemen hepsi "Kürtlerde Diplomasi" ismini tercih ettiler. Gerekçeleri şöyleydi: Kürtler, hala hizbî (hizipçi), partici, örgüt merkezli, dar örgütçü bir anlayışla hareket ediyorlar. Kürdî ve Kürdistanî bir vizyon taşıyorlar. Hizipçi ve partici yahut bölgeci önceliklerine yoğunlaşıyorlar.

Bu durum, bugün için de geçerlidir. Örneğin yakın tarihte Lozan Anlaşmasının 100. yılı nedeniyle Lozan adıyla birçok toplantı, yürüyüş ve konferans yapıldı. İsviçre'deki yürüyüşler sırasında kimin bayrağı olacak, kimin bayrağı olmayacak diye kavga edildi. Ama çok daha önemlisi de toplantıya İtalya'dan sendikacı, şuradan sendikacı, buradan demokratik kuruluş ve sivil toplum kuruluşu çağırdılar ama İran-Irak-Suriye-Rusya-Kazakistan'daki Kürt topluluklarından, Ermenistanlı Kürtlerden çok sayıda insan çağrıldı. Lozan en çok Türkiye'deki Kürtleri ilgilendirdiği halde buradan çok az insanı davet ettiler. Halbuki Lozan anlaşması, birinci derecede Türkiye Kürtlerini ilgilendiriyor.

Toplantıya katılanlar arasında Lozan Anlaşmasını, formüle etmiş yabancılar, diplomatlar, karar sahipleri yok denecek kadar azdı bahsedilen toplantıda. Hâlbuki o zamanki Lozan Anlaşması'nda söz ve karar sahibi olmuş yabancı diplomatların çağrılması esas alınmalıydı. Onları etkilemek, aradan 100 yıl geçtikten sonra Kürt halkı aleyhine yaptıklarını yeniden gözden geçirmelerini sağlamaktı asıl mesele.

Son aylarda yakından izledim. Batılı ülkelerde Lozan Anlaşması hakkında yeni kitaplar var mı diye. Birkaç tanesini buldum. Kitapları yazarların çoğu Lozan Anlaşması'na eleştiriler bakıyor; bilhassa azınlık hakları, demokratik çözüm ve o zamanki Cumhuriyet yönetimine verilmiş açık çek olması açısından meseleyi yeniden ele alıp bir anlamda Batılı karar vericiler adına özeleştiriyor.

Buradan hareketle belirtmek gerekirse, Kürtlerde diplomasi çok eksiktir. Kürtler, diplomasiyi iyi bilmeseler, iyi yerlere getirmeseler, uluslararası ilişkileri başaramazlar. Diplomasi, parçalı olmaz, bütünsel olur ve birbirini tanımlayıcı olur.

Mesela PİA-KURD (Diaspora Kürtleri) Atina'da toplandı. Amaçları, Birleşmiş Milletlere gidip Kürtlerin kendi kaderlerini bir halk olarak tanınması amacıyla dilekçe vermektir. Diaspora Kürtleri, diğer örgütler kendi başına bir iş yapıyorlar; eşgüdüm içinde hareket etmiyorlar.

Açılım sürecinde özellikle Kürt hareketinin, HDP'nin Avrupa'daki temsilcileri, iyi bir diplomasi yapamadılar. Şu anda diplomasinin biraz daha zayıf örneğini Rojava'da görüyorum. Fransa'yla ilişkiler, yabancılarla ilişkiler, Rusya'ya gidip gelme ve Amerika'ya gelip gitmeler var. Eski HDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş Çin'e, Amerika'ya gitmişti. Keza Ahmet Türk de ABD'yi ziyaret etmişti. Ancak buralarda sonuç alıcı, ufuk yapıcı bir çalışma göremedim.

BARIŞ YAVUZ – MODERATÖR (DİTAM BAŞKAN YARDIMCISI)

Değerli konuklar, hem bu oturuma dair sorularınız hem de toplantının geneline dair değerlendirmeleriniz varsa şimdi onları alabiliriz.

KATILIMCI-1

Serhun Bey'in bitirdiği yer şöyleydi. Çıkmazlar içerisinde bir durum var ve yeni bir arayışa da işaret ediyor. Türkiye'de son bir aydır şaşırtıcı, şok edici gelişmeler bu cümleyle ifade edilebilir. Meseleye uluslararası politika değil de çatışma çözümü anlayışıyla baktığımızda, dünyada son 40-50 yıldır çatışma çözümü gelişen yerlerde Kürt meselesi gibi bir mesele yok. Bunun temel nedeni meselenin uluslararası boyutlu olmasıdır. Çözüm olan Güney Afrika'sından Kolombiya'sına, Filipinlerinden İrlanda'sına kadar ülkelere baktığımızda bu kadar uluslararası politikanın içinde olduğu bir yer yok. Dolayısıyla meseleye farklı bir bakışla bakmamız gerekiyor.

Klasik çözüm teorisi üç temele dayanıyor. Birisi, bir devlet iradesinin varlığı, ikincisi, halk tarafından desteklenmesi ve üçüncüsü de muhatap olanın da buna olumlu bakmasıdır. Fakat Türkiye'deki Kürt meselesi açısından bir dördüncü boyut var ki o da uluslararası boyuttur. Bunu unutmamak gerekir ve bundan sonraki gelişmeleri de bu mercekten ele almak gerekir. Çünkü son gelişmeler Serhun Bey'in belirttiği genel tablo ve içindeki Türkiye'nin olduğu yerdeki ihtiyaçtan kaynaklanıyor. İkincisi, bu ihtiyaç, içerideki gelişmelerden çok bölgesel gelişmelere aittir. Bunun dışında elimizde gerçek bir bilgi yok. Ama bunun gerçek bir bilgi olduğunu ve buradan hareketle bir geleceğe bakış üretilebileceğini düşünüyorum.

Belirsizlikle dolu, çok belirsiz, çok zorlu ve çok çetin olabilir. Ancak ihtiyaç var ve bölgesel bir temeli var. Serhun Bey'in bu konudaki çözümle, süreçle bağlantısı açısından görüşlerini merak ederim.

KATILIMCI-2

Hem genel durum hem de bu uluslararası boyut hakkında bir şeyler söylemek isterim. Toplantının adı öyle değildi ama Kürt meselesi nedir, nasıl çözülür? üzerine de epey konuştuk. Klasik hepimizin bildiği yumurta tavuk, tavuk yumurta önceliklendirme sorunu ya da çelişkisi var gibi. Kürt meselesi çözülünce mi Türkiye gerçek bir demokrasi olur? Yahut Türkiye gerçek bir demokrasi olursa, Kürt meselesi kendiliğinden çözülür mü? Buna takılıp kalınca bu bir kısır döngüye dönüşüyor.

Türkiye'de siyasal irade eksik ve çözümle ilgili bilinmeyen bir şey olmadığı düşüncesine katılıyorum. Siyasetin bir boyutunda Türkiye'nin gerçek demokrasi olması ayağından başlanırsa, Bekir Ağır'ın dikkat çektiği, öbür tarafta da bir güvenlik algısı sorunu var olduğu için daha iyi işler. Uluslararası boyutuyla ilgili 3 önerim var. Serhun Hoca da bunlarla ilgili boyutları itibariyle akla yatan yatmayan bir şeyler söyleyebilir. İçinde Kürtlerle ilgili bir kelime geçmiyor.

İlk olarak Türkiye, Avrupa Konseyi'nin kurucu üyesi ve Avrupa Konseyi'nin imzaladığı Yerel Yönetimler Sözleşmesi'ndeki çekinceleri kaldırmak gayet yeterli. Bu maddeler uygulandığı takdirde bunların hepsi gerçekleşiyor. Bu bir adım olabilir. Diğeri bununla bağlantılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarını ve kendi Anayasa Mahkememizin kararlarını uygulamak bir başka adım olur. Üçüncüsü de Türkiye'deki Terörle Mücadele Kanunu'ndaki terörün tanımını Avrupa Birliği mevzuatıyla uyumlu hale getirdiğimizde, bunun da adı usturuplu içinde siyasi af, siyasi suçluların affı gibi bir yansıması olur. Bu üç adım gündemde tutulabilir. Bunlar özellikle CHP tarafından gündemde tutulabilir. Çünkü içinde Kürt geçirmeden ama Kürtlere, Kürt yurttaşlara hitap edecek, DEM Partiye de hitap edecek, bu meselenin içinde olandan hitap edecek bir şeyler söylenmiş olur.

Bir diğeri uluslararası boyutuyla Kalkınma Yolu tartışması var. Türkiye-Irak sınırı aşağı yukarı 330 kilometre. Bunun 300 kilometresi de dağlık yaklaşık 30 kilometresi düzdür. Burada da Habur var. Habur'u iyileştirdiğiniz zaman ve Türkiye'nin de otoyollarını yol ağını ona göre bağladığınız zaman Habur'dan geçecek.

Irak Kürdistan'ı ile Diyarbakır, bir zamanın Antep ve Halep'i gibi nefes alıp verecekse, bu fazlasıyla yeterlidir. Ovaköy'de başka bir kapının açılması, gayri sivil ya da rasyonel bir tercih. Yol Musul'a doğru, oradan Batı'ya doğru çıkıyor, oradan muhtemelen Telafer'den geçiyor, yukarı gidiyor. Böyle sınırdan sınırı takip ederek gelir. Hiçbir akıl içermeyen bu yolun amacı ekonomik bir katkıysa, ki öyledir, yolun dümdüz gelip Habur'a girmesi ve Habur'un da ona göre işlenmesi gerekir.

Bir başkası konu da terörle tehdit algısı meselesidir. Türkiye açısından Ankara'dan bakış, asıl tehdit Baas döneminin Saddam'ın Bağdat'ı, Hafız Esad'ın Şam'ı, öbür tarafta İran İslam Cumhuriyeti olmuş. Soğuk Savaş da var ama asıl tehdit budur. Şimdilerde İsrail, İran'ın Orta Doğu'daki elini kolunu kestiye, Suriye ve Irak gevşek yapıya geldiyse, buralardan asıl beka tehdidi kendiliğinden aradan çıkmış demektir. Bununla atılacak adımlar, aslında farklıdır. Türkiye'de çelişki şu: Ne kadar güçlüyüz ne kadar zayıfız. Eğer beka seviyesinde, terörle mücadele hiçbir zaman birincil konu olmaz. Eğer Türkiye sıkletinde NATO müttefiki bir ülke açısından ağzınızı açtığınızda ilk aklınıza gelen terörle mücadele yazıp altına ekonomi, eğitim, savunma gibi ayarlanma olmaz.

Burada uygulanan terörle mücadele değil. Bu soğuk savaştan kalma, David Galula adlı bir Fransız'ın önce Vietnam, Hindini'n de geliştirip sonra Cezayir'de uyguladığı yöntemdir. Fransızlar sahada hem Hindini'nde hem Cezayir'de kazanmışlardır. Kazanıp, sonucunu siyasi karara bırakmışlardır. Hatta nihayet

o adamlar sonunda Amerika'ya gidip özel kuvvetlere eğitim verdiler. Amerikalıların Vietnam Savaşı başladığında bu yöntem tekrar uygulandı. Bu adamların orada işleri bitince Latin Amerika'ya gidip o Condor planında Güney Amerika diktatörlerine de akıl veren Fransız subaylardı.

Burada hiçbir zaman o kadar sert uygulanmadı, belki 90'larda bir ara o raddeye varmıştı ama bunun adı isyan bastırmadır. Bunun diğer bir adı, kabul edilmeyorsa bile sınır ötesinde yapılan askeri hareketi, terörle mücadele diye tanıtmak, anlatmak çok güç, imkansız, zor. Zaten uygulanan da bu değil. Amaç terörle mücadele ise bu döngüden de çıkmak gerekir.

Son olarak bu sığınmacılar ve demografik konusu. Bütün kamuoyu yoklamaları birinci meselenin herkes açısından Türkiye'de ekonomi ve sığınmacılar olduğunu gösteriyor. Özellikle de Suriyeliler ve Afganların sayıları 5-6 milyon kadar var.

Nasıl ki CHP Genel Başkanı Özgür Özel, el yükseltiyorum, Kürtlere ben de devlet, eşit yurttaşlık vadediyorum, dedi. Erdoğan da birkaç gün önce Lübnan'dan da Suriye'den de gelen mültecilere kapımız açtı, hala da açık dedi. Fransızların Fas ve Cezayir'de yaptığı gibi vize konusunu sıkıyım, vize konusunu sıkıyıkça karşılığında siz kabul edilmeyen başvuruları, sığınmacıları geri alırsınız. Böyle bir açıdan bakıldığında, bu durum bizimle Almanya arasında olan kısmıdır. Ama buradaki demografik oyun, yine geleneksel bir şeydir.

Kürt sorunu meselesi ilgili olarak; ulus devletler kuruluyor. Osmanlı imparatorluğu, çok uluslu bir devlet, Osmanlı'da milletler, devleti kuruyor. Burada Cumhuriyet, devleti miras alıyor. Buna bir ulus uydurması gerekiyor. Bu tarih, böyle de anlatılabilir. Orada bir şeyler denersiniz. Bir ara Osmanlı'dan sonra Müslüman olanlara Türk diyelim, Osmanlı diyelim, sonra Sünni Müslümandan yürüyelim. Bugün geldiğimiz yerde de bir anayasa, çağdaş eşit yurttaşlık, demokratik cumhuriyet, yeni cumhuriyet, cumhuriyet sözcüğünün çirkin bir sözcük gibi değil, aksine sahip çıkılacak, hepimizin cumhuriyeti olarak öne çıkarılacak bir şey olduğunu sanıyorum. Bence Türkiye'de bütün bu olup bitenlere rağmen Türklerle Kürtler arasında veya Kürtlerin Türkiye Cumhuriyeti'ne bir tılsımı, bir mayası var. Ne Suriye'de ne İran'da ne Irak'ta olmayan tutmamış bir maya, bir tılsım var. Burada halen geçerli.

KATILIMCI-3

Özellikle Kürt meselesiyle ilgili çatışma çözümleri, tartışmaları yapılırken tekrar başa dönüp çatışma kaynaklarını da konuşmamız gerekiyor. Sonra çatışma çözümlerinin neden mümkün, nasıl mümkün olduğunu tartışabiliriz. Küresel ölçekteki belirsizlik çağı bireyde ve işçide, prekarya koşulları, güvencesizlik ve geleceksizlik olarak tebarüz ediyor ve bunun pek çok ülkede yeni sağ akımları, yabancı karşıtı, yabancı düşmanı sağ akımları yükselttiğini hatta partileri iktidara taşıdıklarını biliyoruz.

Türkiye'de de yakın zaman içinde bunun tezahürleri var. Bekir Ağır'ın bahsettiği ve bedbinlik olarak resmedilebilecek depresyon, her zaman bu kadar kötü noktaya geldik, şimdi iyiye doğru ne yapabiliriz kapısını açmayabilir, bilakis çok daha çatışmacı bir toplumsallığın kaynağı haline de gelebilir.

Bunu Japonya örneği üzerinden vermek istiyorum. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın dayattığı anayasanın 9. maddesi dolayısıyla Japonya, ordusuzlaştırılmış ve militarizasyon süreci mutlak bir biçimde kapatılmış bir ülkeydi. Savaştan sonraki refah devleti, 1970'lere varıldığında Japonya'yı İngiltere'nin bile önüne taşıyıp süper refah devleti koşulları yaratmıştı. Bu da yaşam süresini uzattığı için zaman içinde sigorta maliyeti, devletin, kamu sektörünün maliyetini arttırmış ve nihayetinde balon 1990'lara gelindiğinde patlamıştı. 1990'larda süper refah devleti sisteminin çökmesiyle birlikte Japonya'da Hikikomori diye bir vaka ortaya çıktı. Japon psikiyatristi Saito'nun kavramsallaştırmasıyla bu Hikikomoriler özellikle genç nesil, çok iyi eğitim gördüğü halde arzuladığı statüye veya ebeveynlerinin kavuştuğu

ekonomik refaha ulaşmamış ve dolayısıyla sosyal hayattan mutlak bir biçimde çekilerek kendisini eve, odasına hapsedmiş bir milyonu aşkın genç nüfustan oluşuyordu. Hikikomorilerin öncülük ettiği bir hareket, Japonya'da 2000'li yılların başında Channel Two diye bir internet platformunu açtı. Ebeveynlerinin eriştiği koşullara erişemeyen Hikikomoriler, burayı büyük bir nefret kasma alanı haline getirdiler. Channel two platformu ve Japonya'da günümüzde Netto-Uyoku'ya, bir diğer anlamda internet sağına evrilmiş durumdadır. NettoUyoku, refah devleti sonrası Japonya'da yükselen tek tük sağ hareketlerin kapasitesini geliştirmesinde kaynak haline de geldi. UyokuDantai denen sağ gruplar, giderek Japonya'da halihazırda bini bulmuş durumda. Yakın zamanda da tıpkı Türkiye'de Erdoğan'ın Kürt meselesini suiistimal etmesi gibi Kore meselesini suistimal eden ŞinzoAbe öldürüldü.

Başbakan ŞinzoAbe, bu Netto-Uyoku ve UyokuDantai'ler üzerinden iktidarını perçinledi ve Japonya'nın militarizasyonu sürecini Anayasanın 9. maddesinin değiştirilmesi talebiyle körükledi. Bu, günümüzde Japonya'da hızlı yükselen bir militarist milliyetçiliğin de temel kaynaklarından biridir. Özüne bakıldığında süper refah devleti sisteminin çökmesi, belirsizliğin ve ekonomik darboğazın artması Japonya'da yabancı karşıtlığını ve düşmanlığını had safhaya vardırırmış ve sağı da besler hale geliyor. Kısaca özetleyecek olursam, bu belirsizlik çağı ya da neoliberal sistemin dayattığı güvencesizlik, umutsuz kitleleri yenebilecekleri, baş edebilecekleri düşmanlara, günah keçilerine yönlendiriyor ve bu günah keçileri de çoğunlukla yabancılar oluyor.

Şu anda Japonya'nın temel gündemi ve temel düşmanı ya da temel bütün bu kötülüklerin anası Maraş'tan Japonya'ya giden yaklaşık 2000 kadar Kürt nüfusedir. Hali hazırda Japonya'da UyokuDantai ve NettoUyoku'nun 5-6 yıl öncesine kadar, Kore kökenli Japonyalılara yöneltilmiş nefret artık en zayıf, en güvencesiz kitle olan ya da kitle bile denemez, grupçuk olan 2000 Kürde yöneltilmiş durumda. Bütün kötülüklerin, bütün felaketlerin anası ve kaynağı Kürtler olarak gösteriliyor. MIT, istihbaratın kırıntılarından beslenen bir takım kesimlerin de etkisiyle hali hazırda Japonya'da böyle bir gündem var.

Japonya örneği, çok önemlidir. Demilitarize edilmiş, ordusuzlaştırılmış, tırnak içinde Hiroşima ve Nagazaki'den sonra barışçıl bir toplum yaratmaya iteklenmiş, anayasası da buna bu çerçevede düzenlenmiş olan Japonya'da bile militarizasyonun bu kadar arzulanır hale gelmesi yeni kapitalist sistemle doğrudan ilgilidir. Türkiye de bundan azade değil. Korkarım ki Türkiye'de de yeni bir ırkçı dalga yükseliyor. Bu ırkçı dalga da Türkiye'de yoksullaşma, güvencesizlik, iktisadi bütün problemlerin bir günah keçisi olarak iktidar değil, zayıf halka önce Suriyeliler, mülteciler ve giderek Kürtlere yönelebilecek bir nefret dalgasına dönüşebilir.

Son olarak eksik bırakılan hususlardan biri bu süreçte Kürt toplumunun nasıl dönüştüğü konusudur. Yeni kuşak Kürtler içinde de yeni bir milliyetçi sağ yükselişte. Bu milliyetçi kuşak, DEM Parti'ye de PKK'ye de, iktidar destekli Hüda-Par'a da ya da cemaatlara, tarikatlara da çok heveskar yaklaşmıyor. Bunlar henüz hiziplerini, örgütlerini, partilerini bulamamış bir geniş kitle ve bana kalırsa Bahçeli'nin devlet aklının temel korkusunun kaynağı da bu ne yapacağı belirsiz geniş kitledir.

Türkiye'de bir yandan ırkçı, milliyetçi saldırganlık potansiyeli artarken bir yandan da Kürt toplumunda böylesi bir dönüşümün yaşanması en iyimser haliyle şunu bize söyletebilir: Devlet bunu gördü ve tedbir almaya meyletti. Eğer böyleyse ne âlâ. Zira yakın zamanda MİT yeni sağa dair bir rapor Milli İstihbarat Teşkilatı'nın web sitesinde yayınladı. Rapor, Avrupa'daki yeni sağdan, yabancı, mülteci karşıtı kitlelerden bahsediyor. Ama aslında MİT, bu projeksiyonla biraz da kendisini görüyor. Devlet bunu gördü ve buna karşı bir hamlede bulunduysa iyiye doğru bir yere varılabilir. Ama sadece basit siyasi hesaplar uğruna bu hassas denge ile oynanırsa, Türkiye'de karamsarlar maalesef kolay kolay yanılmıyorlar ve ben bu açıdan karamsarım.

KATILIMCI-4

Emek harcadığımız çalışma açısından bu kadar karamsar olmamıza gerek yok. Bu karamsarlığı bir kenarda tutabiliriz. Çeşitli yönleriyle bir güvensizliğimizin derinleştiği bir süreç yaşadık. Barış Vakfı olarak böyle bakmaya çalışıyoruz. 1 Ekim'de Devlet Bahçeli'nin kamuoyuna mal ettiği hamle, çok büyük riskleri, güvensizlikleri barındıran bir durum. Bu gelişme, Kürt mahallesindeki iklimi değiştirebilecek kimi sonuçları olacak bir dönemin kapısını aralayan bir şey olabilir. Öcalan'ın bir cümlesinde bunun ifade edildiği kanaatindeyim. O da 'fırsat verilirse çatışmayı siyaset ve hukuk zeminine çekebilecek güçteyim' cümlesidir. Kürt sorununun çözümünün yılları alacağı bir süreç olduğunu, hatta hatta esas meselemiz olan demokratikleşme açısından, çok esaslı bir adım olmayacak gibi hissediyor olsak da, barış için sözümüzü söylemeye, Kürt barışına Türkiye'nin neden mahkum olduğunu anlatmaya yönelik bir iklim değişikliğine yol açabilir.

En azından son 7-8 yıldır bu türden seslerin duyulmamasını ortadan kaldıracak bir gelişmeyi çok fazla hafife almamak gerekir. Bu sürecin ruhunu iyi okuyamazsak, 2015 sonrası yaşadığımız travmayı yaşarız. Açıkçası zamanın ruhunu okuyabiliyor muyuz? İç dinamikler yönünden Kürt sorununun demokratik çözümü için elverişli bir dinamik yok. Bunu dönüştürecek bir yola gireceğiz mi? Bunun için mücadele edeceğiz mi? Ve bu mücadele yöntemlerimizi, bugüne kadar olduğu taleplerimizi ona göre ayarlayacağız mı, ayarlayamayacağız mı? Barış Vakfı, DİTAM gibi kurumların böyle sorularla karşı karşıya olduğunu düşünüyorum. Yoksa Kürt sorunu nasıl çözülebilir konusuna ilişkin elimizde Türkiye'ye de bize de fazla gelen çok fazlasıyla doküman var.

Öcalan'ın çatışmayı siyaset ve hukuk zeminine çekmeyle ilgili bir söylemi var. Bu söylemin hem Kürtler, hem demokrasi güçleri, hem de ana akım muhalefet partisi için çok önemli olduğunu düşünüyorum. Koşullar oluşursa, oluşturulursa bu işi yapmaya adayım, diyor. Buna bir fırsat vermek gerekir. Bu fırsatı vermek, son 8 yıl yaşadığımızdan daha büyük yıkımlara yol açmaz. Ama MHP'ye, AK Parti'ye güvenerek bu işe yola çıkarsak o zaman hiçbir şey başaramayız. Kendimize güvenmemiz lazım. Barış fikrine ve Kürtlerle Türklerin barışmak mecburiyetinde oldukları gerçeğine güvenmemiz gerekir. Başka türlü bir ilerleme kaydedemeyiz.

KATILIMCI-5

Bu salon, 90'lardan beri Kürt meselesiyle ilgili onlarca benzer toplantıya tanıklık etmiştir. Bir yorgunluk sadece salona değil, bu işin muhatabı olan buradaki aktörlerin omuzlarına da çökmüş gibi görünüyor. Çünkü Kürt meselesi dediğimizde çok büyük bir meseleden bahsediyoruz.

İlk olarak bu meseleyi önce bir parçalamak gerek. Kürt meselesi, ekonomi, dışarıdaki Kürtlerin sorunları, Kürt halkı, Kürtçe ile ilgili sorunlar, dil hakları, egemenlik hakları, bir isyan olması ve silahlı bir örgütün olması ve örgütün liderinin 25 yıldır cezaevinde olması... Bunların hepsi, Kürt sorunun bir parçası ama biz bunların hepsini aynı anda çözmek gibi bir şeye kalkışırsak bu hepimizin omuzlarına çöker, özellikle sizin omuzlarınızı çöker ve bu çözülemez. Önce Kürt meselesini parçalayarak ve çözmek stratejisini uygulamak gerek.

İkincisi toplantının Kürt meselesinde çözümsüzlük başlığı bile insanın içini karartıyor ama gerçekten de böyle bir his var. Çözüm kelimesinin de üzerinde çok fazla yük var. Mesela konu bir anda Türkiye'nin, demokrasi ve insan hakları sorunlarına gidiyor. Kürt meselesinin çözümü, Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları meselesinin çözümü olmayabilir. Bu meselenin çözümüne bunu yüklemem lazım. Bu, sorunu çok ağırlaştırıyor. Çünkü burada daha özel, buraya özgün bir meseleler var.

Üçüncüsü de Diyarbakır herhalde Türkiye'de en fazla sivil toplum faaliyetinin olduğu şehir. İstanbul'dan bile çok olabilir. İstanbul bir zamanları çoktu ama İstanbul'da neredeyse buna benzer şeyler azaldı. Diyarbakır, en fazla think tank olan İstanbul ve Ankara'dan sonra üçüncü şehir. Diyarbakır'ın kendine ait araştırma şirketleri, kamuoyu araştırması yapan şirketleri var. Çok güçlü bir baro var. Sadece Diyarbakır'ı değil, bütün bölge barolarını kastediyorum. Diğer barolar, avukat sorunlarından bahsederken buradaki barolar sahiden demokrasi sorunlarından, hukuk sorunlarından bahsediyor. Tabii ki çok müthiş bir insan potansiyeli var. Bu siyasallaşmaların getirdiği, tüm sorunlarla ilgilenen, dünyayla ilgilenen, haberleri takip eden bir insan kaynağı var.

Ben aynı zamanda Serbestiyet'in Genel Yayın Yönetmeniyim. Serbestiyet'in en çok okunduğu şehir Diyarbakır. Biz yayını İstanbul'da yapıyoruz ama bütün kayıtlarda Serbestiyet, en fazla Diyarbakır'da okunuyor. Peki, bu insanlar neden karamsar? Çünkü burada bu kadar güçlü aktörler olmasına rağmen bu sorunun aktörleri değil. Bu sorunun gerçek muhatapları var. Kürt meselesi dediğimiz meselenin bu salonda olmayan gerçek muhatapları var. Ve o muhataplar bu meselenin bir tarafı olmadıkça bunun yükü buradaki insanların omuzlarına çökecek.

Bunun için de şu anda bir fırsat var ve bu önemli bir fırsat. Kürt meselesinin bir sürü açısı var: Kürtçe, anadil eğitim, anayasa değişiklikler. Ama bir isyan var ve bu isyanın bir muhatabı var. Bunun için 40 yıldır dağda olan insanlar var. Bunlarla ilgili bir adım atılmadıkça, mecliste çözelim, şöyle çözelim, anayasada değişiklik yapalım desek de bu çözümsüzlük hissi devam edecek. O yüzden de şu anki fırsatın böyle bir farkı var. Bu da şeffaf olsun, demokratik olsun, hukuk devleti içinde olsun ama mesela Abdullah Öcalan'ı serbest bırakıp meclise konuşturmak diye bir konunun mecliste karara bağlanması mümkün mü? Ya da referandumda, mesela referanduma gitse bu mesela PKK'lıların affı konusu ne çıkar? Herhalde yüzde 80 hayır çıkar. Abdullah Öcalan'ın serbest bırakılmasına yüzde 90 hayır çıkar.

O halde bu güzel sloganları bir tarafa bırakıp biraz daha pragmatik düşünmek gerekiyor. Bu meseleyi hem parçalamalıyız, hem de hangisini ne zaman çözebileceğimize, hangi aktörlerle çözebileceğimize bakmalıyız. En önemli kısmı, bütün bu çözümsüzlük hissine neden olan esas muhataplarla ilgili şu anda bir teklif var ve bu teklifi de dünyaya gök taşı çarpma ihtimalinden daha düşük olan birileri bu teklifi veriyorlar ve bu güçleri var.

Carl Schmitt'in meşhur bir sözü var. *"Egemen istisnai olana karar verendir"* der. Şu anda istisnai olana karar verebilecek pozisyonda ve otoriter gücü olan bir iktidar, dış konjonktürle ilgili bir takım korkular yüzünden ya da içerideki ihtiyaçlara göre örgüte ve Öcalan'a bir teklifte bulunuyor. Bu ciddi bir teklif. Bahçeli tarafından dillendirildiği için çok ciddi. Çünkü Erdoğan tarafından dillendirilseydi Bahçeli ne der derdik ama Bahçeli tarafından dillendirilince bunun bir arkası olduğu da anlaşılıyor. Bunun sadece Bahçeli'nin kendi adımı olmadığını, özellikle bu bölgedeki insanlar anlıyor. 2009'larda Demokratik Açılım diye bir şey vardı. Kahvaltılar, Orhan Gencebay, MahsunKırmızıgül falan vardı. Herkes mesele, böyle çözülmez diyordu. Sonra ortaya çıktı ki o kahvaltılar olurken aslında Oslo görüşmeleri oluyormuş. PKK'nın komutanları uçaklara bindirilip Oslo'ya götürülmüş. Orada neredeyse Azerbaycanlı Kürtlerin sorunları bile konuşulmuş, her şey konuşulmuş. Aslında Devlet Bahçeli'nin sözcülüğünü yaptığı ya da kamuoyuna getirdiği meselenin böyle bir arka planı olduğu çok açık.

AK Parti iktidarı, bir sürü konuda eleştirilebilir ama Kürt meselesiyle ilgili özellikle MİT çevresinde bir bilgi birikimi var. Çünkü bu konuda bir sürü deneme oldu. Bununla ilgili yapılmış, bir sürü araştırmalar var. Oslo'da bir sürü birikim var. Bu onların kolayca yapabileceği bir iş ve çok zorlanacakları bir mesele değil. O yüzden de bu, Türkiye için Amerikan diplomasisinde böyle bir söz vardı, 'Richard Nixon Çin'e gider anı'dır.. Komünist Çin'i dünyayı kim entegre eder, ancak anti-komünist Nixon, bunu yapardı.

Türkiye'deki demokratik sistem içerisinde bir 30 yıl daha olamayacak bu teklifi Bahçeli'nin yapması, ciddi bir tekliftir. Bu meselenin silahlı mücadele kısmının bir şekilde çözülmesi, PKK'lıların siyasete girmesi ya da

başka normal hayata girmesi, Öcalan'ın serbest kalması, bu meseledeki büyük çözüm, çözümü engelleyen esas parçanın yerine oturması anlamına gelir. O yüzden de bu çok önemli bir fırsat. Bunu kimin yaptığı önemli değil. Yarın bu fırsat olmayabilir. Seçimlerden sonra, diyelim CHP iktidara geldi. Böyle bir teklifin olabileceğinin garantisi var mı? Bence yok. Ya da oradaki parçalı yapıyla buna cesaret edebilirler mi?

CHP iktidarında da Kürt sorununun, başka parçaları çözülebilir, başka meseleleri çözülebilir. Ama şu anda önemli bir kısmının, çok önemli bir boyutunun ve kolay kolay da çözülemeyecek bir boyutuyla ilgili bir teklif var. O yüzden salondaki karamsarlığı anlıyorum. Fakat biraz bu yükleri, çözüm kelimesi üzerinden kaldırırsak, biraz bu meseleyi parçalarsak ve şu ana odaklanırsak, buraya odaklanırsak, şu anda elimizde olan aktörlerle ne yapılabiliere bakarsak, Erdoğan'ın dediği gibi gerçekten önemli bir tarihsel fırsat penceresi önümüzde var.

KATILIMCI-6

Bu toplantı gündemi ile gönülün en çok uyduğu toplantı oldu. Öncekilerde de Kürt meselesinde çözüm mümkün mü, nasıl mümkün şeklinde kültürden, sanattan, ekonomiye konuştuk. Denk gelişin ağırlığı da karamsarlıkla ifade edilen, genelde bütün aralarda da tarifler, iyimserlik karamsarlık üzerinden gitti. Politik tarifleri değil de duyguları öne çıkaran bir durum var. Bunun da bir nedeni de bilginin azlığı, henüz ne olacağıyla, nasıl olacağıyla ilgili bir temkinlilik durumu var.

Erol Katircioğlu'nun sunumundaki bu güvenlik harcamaları 2013'ten artmaya başladığında çözüm süreci devam ediyordu. Niye 2013'te artmaya başladı? Çünkü 2010'dan bu yöne inşa edilen rejimin en büyük travmasının yaşandığı yıl 2013'tü. Gezi eylemlerinde bugünkü rejimi seçimlerde mağlubiyetle tanıştıran bir ittifak ortaya çıktı.

Bu yeni süreci konuşurken dış tarafı daha çok öne çıkarılıyor ve gerçekten de bölgede çok önemli gelişmeler yaşanıyor. Türkiye'de bütün son 20-22 yıldır yaşanan hikayenin değişme potansiyelinin olur olmağını da aynı zamanda konuşuyoruz.

Kürt meselesinin Türkiye'nin bütün kesimlerini, emekçisini de, kadın hareketini de, şehirlerini de, göç meselesini de etkileyen bir yanı var. Çatışma dönemlerinde, hep şu dillendiriliyor. Kürt meselesi çözümlerse ekonomide de rahatlarız. Barış ihtimali ortaya çıktığında da Kürt meselesi yine bir Türkiye meselesidir. Kürt meselesinin nasıl çözüleceğiyle ilgili tek başına parçalara ayırmaktan kısıt belli sorunları çözerek gidelim, sorun çözdükçe ilerleyelim ise böyle bir tarif mümkün olabilir. Ama Kürt meselesinin özellikle belli kilit alanlarının Türkiye'nin bütün sorunlarıyla iç içe geçtiğini görüyoruz. Son çözüm sürecinden bu yana yaşanan gelişmelerde de temkinli olması gereken yer orasıdır. En kötü çözüm bile çözümsüzlükten iyidir ancak önümüze çıkacak muhtemel riskler en çok bu alanlarda olacak.

DOÇ. DR. SERHUN AL

Levent Korkut, bu bölgesel çatışma, bölgesel gelişme, çatışma çözümünü nasıl etkiler diye bir soru sordu. Türkiye'de son birkaç haftadır olan bitenlerden bir barış sürecinin, bir demokrasi paketinin çıkacağını zannetmiyorum. Çatışma çözümü literatürüne de baktığımızda; adalet arayışı, geçmişle yüzleşme, demokratikleşme şeklinde liberal bir çatışma çözümü literatürü var. Bir de bazı otoriter rejimlerin bir fırsat aralığı bulup konuyu kapatma girişimi var. Türkiye'de olan sanki ikincisi gibi. Bu gelişmelerin kaynağı da sanki bölgesel gelişmelerdir. Aydın Selcen de bazı maddelerden bahsetti. Keşke CHP, bunları bir sunsa ya da bunları bir siyaset olarak benimsese. Ama şu an için öyle bir paket görülmüyor. Tabii 90'lardan beri, 2000'lerin başından beri, özellikle bu yerel özerklik meselesi önemli.

Demografi meselesinde Türkiye’de en eskiden Kürt yok, dağda yürürken kart kurt sesinden çıkma diyorlardı. Kürt var diyorlar ama sonra Kürt kökenli, şimdi de Kürt var ama terörist değil diyorlar. Sürekli Kürdün devlete aidiyetini test eden bir şey var. Ama bence Türkiye iki uluslu bir devlet haline dönüştü. Suriyeli göçmenlerin, mültecilerin Türkiye’ye alınmasını aslında devletin bu iki ulusluluğu parçalama girişimi olarak, iki uluslu bir devlet olursanız polarizasyon riski her zaman daha yüksektir. Tarihsel olarak da etnik temizlik diyorlar, farklı grupların belli bölgeler yerleştirilmesi, bir ara Ahıska Türkleri bu taraflara yerleştiriliyordu. O açıdan o fikre katılıyorum.

Demografi, liderler elinde bir araç. İrfan Aktan’ın yükselen Japon sağı gibi Türkiye’de de sağın ve özellikle sosyal medya üzerinden ırkçı sağının yükselişini, yaptığım bir araştırma yok, ben de hissediyorum. Kürt düşmanlığı, ırkçılık artık fake hesaplardan değil de açık hesaplardan, twitter üzerinden çokça önüme düşüyor. Devlet böyle bir şeyi göz önünde bulundurarak hareket etmiş olabilir mi? bilmiyorum ama muhtemeldir. Küresel bir sağ yükseliş var. Özellikle bu LGBT karşıtlığı, aile meselesinin önemi, toplumsal cinsiyete karşı bir alerji yer yer Türk toplumunda da görülüyor.

Barış, her zaman değerlidir, iyimser yorumlara katılıyorum ve o açıdan karamsar değilim. Kürtler, ceberut devleti tanıyor, otoriterliği biliyor. Asıl endişede olanlar İzmir'dekiler. Silivri soğuktur, deyip duruyorlar. Kürtlerin bu yoğun tarihsel bilinci, hafızası, yaşadığı baskılar, asimilasyon süreçleri bir yandan da Kürtleri rahat bir konuma getiriyor. Bu sürece, son 10 yılda yaşananlara bakınca İzmir'dekiler Kürtlerden daha endişeli gibi geliyor.

FAİK BULUT – ARAŞTIRMACI/YAZAR

Birincisi; Kürtler devleti tanıyor mu, tanımaya mı çalışıyorlar, emin değilim ama Kürtler, devleti iyi tanımıyorlar. İkincisi, iyimser ve kötümserlikten ziyade bu girişimi (Bahçeli-Erdoğan Kardeşlik girişimi) çok temkinli ve olumsuz buluyorum. Girişim diyorum, çünkü bu bir süreç değildir. Dolayısıyla ben sadece bekle gör tutumu yerine bekle hazır ol ve gör tavrının Kürtler açısından daha yararlı olacağını düşünüyorum. Hazır olmayan, bir şey de göremez.

Irak Kürdistan bölgesinde gerek Barzani'nin kitaplarından gerek tarihten okuduğum şeylerden şunu anladım: 11 Mart 1970 tarihinde Saddam yönetimiyle imzalanan Özerklik Anlaşması gerçekleşene kadar, her iki taraf arasında beş defa görüşmeler olmuş. Her görüşmenin tıkanıp yerde daha yoğun çatışmalar olmuş. Bu süreci iyi kavramak lazım. Yani Bahçeli-Erdoğan inisiyatifiyle açıklanan girişimin süreç olabilmesi zaman alacaktır. Bu haliyle veya sürece dönüşmesi de düz bir çizgi izlemeyecektir. Geri dönüşler olacak, çatışmalar yaşanacaktır. Birinci açılım zamanında, Tiroj dergisine açık açık bu sürecin daha kanlı bir şekilde devam edeceğini söyledim. Süreci uzun vadeli düşünürsek, genel tarihi akış içinde iyimser olmaya çalışıyorum.

Yıllar önce Selahattin Demirtaş, Diyarbakır'da ilk DTK toplantısının hazırlığını yapıyor, bizleri de benzer bir toplantıya çağırırdı. Meğer Oslo süreci oluyormuş, bizim de haberimiz yok. Demirtaş diyordu ki; “Kürt meselesi artık çözülmek üzere, son rötuşlar yapılıyor!”

Düşünüyorum, taşıyorum, tarihe bakıyorum, kendime bakıyorum. Sonra Feridun Yazar, toprağı bol olsun, Doktor Kemal Parlak ve ben çeşitli gerekçelerle, tarihten de örnekler vererek dedik ki; “150 senelik bir mesele son rötuşlarla falan çözülecek gibi değildir. Daha farklı, daha uzun vadeli bakın, ona göre hazırlanın.”

Nitekim de öyle oldu. Son rötuşlar yerin, 2015’ten itibaren eskisinden beter çatışmalar yaşandı ve olay Rojava ile Irak Kürdistan bölgesindeki sürdürülmekte olan Kilit-Pençe operasyonları şeklinde sürmektedir. Demek ki şiddetin önemli rol oynadığı ve ölümlerin çokça yaşandığı bur tür meselelerde, hele hele

demokrasinin olmadığı bir ortamda görüşmeler yahut müzakerelerde “Son rötuş, son nokta yoktur.” Burada daha uzun bir süreç, daha çok birbirimizi itekleyeceğiz, geri tepeceğiz, geri göndereceğiz, o geri dönecek, o ilerleyecek. Bu şekilde düşünürsek iyimserim. Çünkü şu anda bile Kürt meselesinin çözümü için bir şey olacaksa, sıfırdan başlamayacaktır. Ortaya konulan bir kiremit var, o kiremidin üzerine bir kiremit daha konularak yeniden başlayabilir. Tabii, eğer ortada bir güven ve samimiyet varsa. İşte bu noktada “samimi ve güvenilir” bulamıyorum mevcut açılım müsveddesini.

Gazetecilik bilgisi olarak Amerika'nın bir uyarıda bulunduğundan haberdarım. Amerika, ‘ortalık karışıyor, En iyisi Kürt meselesini çöz, üç parçaya da hatta hâkim ve hami ol. Zaten burası Türkiye sınırları içinde ama her iki parçaya da hami ol. Osmanlı böyle kazandı. Yoksa senin başına yarın öbür gün bela olur’ şeklinde haber gönderdiğine dair bir iddia var. Bir uyarı var.

Erdoğan'ın sözünü ettiği İsrail'in Türkiye topraklarına girmesi ve ülkeyi tehdit etmesi, şu manada hikayedir. Eski bir İsrail yetkilisi ve strateji uzmanı olan OdedYinon, 1982'de kaleme aldığı *Le Plan SionistPour le Moyent Orient* (Ortadoğu İçin Siyonist Plan) isimli kitabında Arzı Mev'ud (Tanrı tarafından Yahudi kavmine vaat edilmiş topraklar) çerçevesinde Arabistan, Mısır, Suudi Arabistan ve Irak topraklarının parçalara ayrılmasına değiniyor. Ancak bu harita ve plan Türkiye topraklarını kapsamıyor.

Öte yandan İsrail, sözde desteklemesine rağmen 2017'de referandumuna evet demekle yetindi. Daha sonra Türkiye, İran ve Irak'ın Kürdistan bölgesini kuşatıp kazanımlarını yok etmesi karşısında kılını bile kıpırdatmadı. Bunu da biliyoruz.

Bağlantılı olarak söyleyeyim. Türkiye'nin Irak hükümetiyle görüşüp imzaladığı Basra-Ovaköy Kalkınma Yolu ile Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması aslında Ankara'ya hizmet etmesi tasarlanan bir güvenlik yoludur. Irak Başbakanı ŞiyaSudani Ankara'ya gelmişti. Ovaköy Kalkınma Yolu Projesi hayata geçirildiğinde, Türkiye kendisine yakın duran KDP'nin Habur'daki gelirlerinin musluğunu iyice kısacaktır. Ovaköy-Basra güzergâhındaki gelirlerden Irak'ın payına düşeni direkt Bağdat yönetimiyle paylaşmış olacaktır. Ovaköy gümrük kapısı açıldığında Habur'un geliri, Kürdistan yönetimine giden geliri belki 3'te 1'e, hatta 5'te 1'e düşecektir. Böyle bir plan, proje içinde güvenlikçi bir niyet olduğundan hem Kürt sorunun uluslararası konumunda hem de Türkiye'deki gidişatında ciddi bir problem var demektir.

MESUT AZİZOĞLU - DİTAM YÖNETİM KURULU BAŞKANI

Sabrınız, katılımınız için teşekkür ediyorum. DİTAM'ın toplantılarının da bir özelliği de uzun olması. Bugün 6 saat sürdü. Diğerlerine de kıyasladığımız zaman biraz daha kısa sürdü. Şimdi son iki toplantımızın ismin üst başlığında kaybetmek kelimesi vardı. Diyarbakır Yerel Hizmetler'de Neleri Kaybediyor? Kürt Meselesindeki Çözumsuzlük Türkiye'ye Neler Kaybettiriyor? Aslında bu kaybetmek, kayıp kelimesi Kürt meselesini çok iyi tanımlayan bir kelimedir. Çünkü yüz yıldır herkesin kaybettiği bir mesele olduğu için kullanıyoruz.

Bu toplantıdaki amacımız bu kayıp durumunun herkes için daha görünür hale gelmesidir. Kürt meselesinin başka başlıklarla beraber sadece Kürtler için değil tüm Türkiye için bir kayıp olduğunu göstermekle ve bunun daha görünür hale getirmekle uğraşyoruz. Bu toplantıyı başka içeriklerle yapabiliriz. Tekrar sabrınız ve katılımınız için teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

NAVENDA LÊKOLÎNÊN CIVAKI YA DÎCLE
DİCLE TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
DİCLE SOCIAL RESEARCH CENTER

Yenişehir Mah. Ali Emiri 1. Sokak Nuyap Plaza No: 21 Kat: 7/48, 21100 Yenişehir/Diyarbakır

info@ditam.org

www.ditam.org

0 412 228 00 03